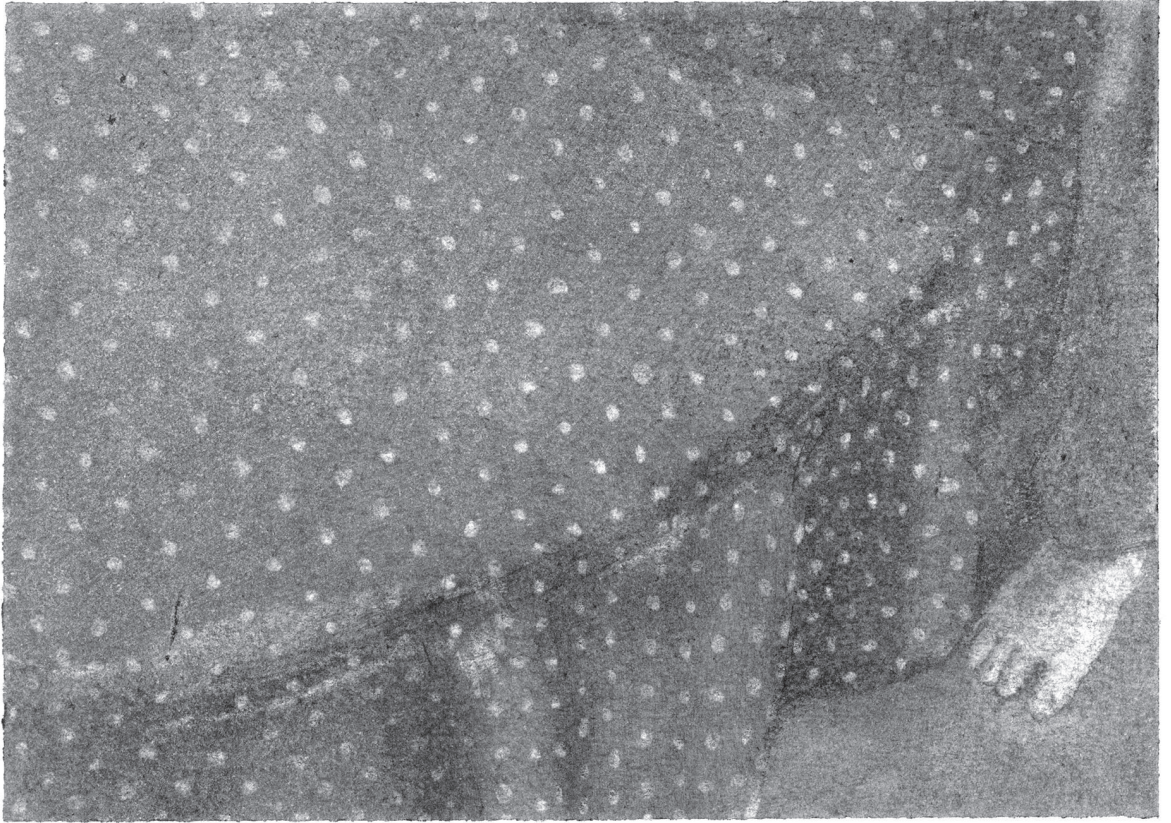

Sirly-Ann Meriküll

HOMMIKUL

kas te lubate mul olla HOMMIKUL
 kaua voodis lebada HOMMIKUL
 oma võileiba kaua järada niikuinii pole sel muud kui hummus ja tomat
 HOMMIKUL

kas te löikaksite mind välja HOMMIKUL
 kas ma tohiksin sulada teie *bulletproof*-kohvi sisse HOMMIKUL
 kas te palun lülitaksite sisse raadio lülitaksite sisse mind HOMMIKUL
 palun ärge lugege mind HOMMIKUL
 lugege uudiseid sest muidu te ei tea kes kaotas sõja HOMMIKUL

kas me hakkame juba minema HOMMIKUL
 kass tahab kröbinaid lill tahab vett HOMMIKUL sina pai
 masin tahab enese sisse pesu kapp riideid sahtel nuge-kahvleid röster
 saia pann vahvleid minu süda HOMMIKUL
 tahab sind pats juukseid kärbes piitsa uks tahab kätt klaas vett
 HOMMIKUL

palun kas te saaksite kontrollida üle HOMMIKUL
 ega maailm ei saanud veel otsa HOMMIKUL ma olin veel alles

(ole nagu) plastist lillekimp

„mõtles kui inimene ära sureb jääb tast alles vaid nimi“
 ütles ema vanaema haua. sinililled alles õitsevad aga
 juba on juuni. surnuaias oli puu maha võetud ja
 me ei leidnud kuidagi vanavanaisa hauda.
 jumal tänatud et kohtasime meest või vaimu —
 kes seda kalmistul teab — kes soovitas meil kasutada
 kalmistu.ee portaali. nojah mõtlesin hea seegi
 et peale nime jääb inimesest maha ka märgemeie
 e-riigi süsteemi. aga kui elekter ära läheb kui kõik
 puud maha võetakse kui algab sõda — kes mind siis
 leiab või otsimagi tuleb? mis siis üldse veel alles jääb?
 need plastikust lilled ehk mis keegi oma kadunukese
 süngile pannud. neist palun teha pärja oma hauale.
 juurde jätan sildi: „lasta pleekida päikese käes ja laguneda
 loomulikult 3000 aastat sealsamas mitte visata
 biojäätmekulka“. siis kunagi keegi leiab ehk.
 koos minu sõrmeluudega.

„leidsin! leidsin vist üles“ ütleb ema.
 haua leavad plastikust nelgid.

metsaskäik

tuumapalavikus mikroelementide kogum
Elroni vagun
vangutan pead teadmata suunas
kunas antakse meile päikest
kunas?
üle männilatvade sumas
läbi allikavee meieni kevad
nemad jäid maha aga aega veel on

tahaksid mind unustada
oma pea seest välja kupatada
nagu männiriisikaid
lepikusse männikusse padrikusse
oma tunnetega jooksin
tooksin sulle sületäie gerberaid
ja moone – opioide siis valmistada
saaksid võiksid peaksid

tuumapalavikus mikroelementide
kogum mu peas reas istuvad
mälestused igavesed igavikulised
augulised laugulised sulle
metsast eile korjasin
saad nüüd keeta suppi
uppi minu kõhus keerasid
kõik tundmused ja eeldused ja veeldused
nagu maagiline tulvavesi mis purustamast
sulalume jäänuseid talve jäänukeid
oma teel ei väsi. käsi lahkuda mul või
on sinu käel mu käsi

*

sa võid ju olla igatsus, sa võid ju olla tuli,
mille leegid õhtuti nii kõrvetavad nägu.
punapõkselt siis istuksin rehetare trepil,
silmitseksin rabapistrikke, kui neid veel leidub.
siis väsiks, läheksin põlle sisse murakaid korjama,
kui neid veel on. kui need veel nafta-õli laiguliseks
muutunud pole.
tuli, mille sõrmed limpsavad üle näo. nagu
noored kassipojad, kel silmad veel kinni – ja parem
vist ongi.
sa võid ju olla kõikide hirm, aga minu jaoks:
oled vesi, oled puu.
sinu võrastikku soovin punuda sellise pesa, kus
kiivitaja munad juba sees – need oleksid meie tuleviku
lootus. sealt näeks ma iga päev, kuidas maailm
vaikselt, kuid järjepidevalt omaenese istumisalust
oksa saeb. & siis lõpuks põlema süttib.
sa võid ju olla.
sa võid ju.
sa võid.
ju olla.
tuli.

*

ühel varahommikul
täpselt enne aovalguse puudutust
me sametist nahal enne päeva ettekuulutust
nägin: need käed need iial ei väsi ja peaksid
mind igavesti hoidma, mõtlesin.
need käed on külmast karedad ja karged need
käed küsisid kord kuuvalgel mu käest:
kes ma õieti arvan, et olen? linavästriks
ma vastasin. ja iidsete lainete müha
ja meretuul, mis tõuseb ja tõuseb üha
viies need käed minust kaugemale, ära.
ära arva, et paikseks kord jään, sest mu süda on
preeriate hingus ja antiloopide koduteed võib näha
mu pilgus. mu õlad on sekvoia puu ning piha ümber
on boa. kui jaksad, siis mind igavesti meeles saad
hoida, annan loa. kuid kui kaasa minuga otsustad
tulla, pea meeles — ei looduse iluga eal viiki saa tulla.

kohtumine

me kohtumise tunne on nagu vajuksin unne:
 nagu pimeduse pehmed käed siluksid silmnägu.
 nagu kaselaanes kukkuv kägu loeks ette rütme mu ajus:
 kukuu! kukuu! ku - kuu meid silmitseb üha ja üha:
 lips ees, pintsak seljas, on püha pühapäev,
 mil isegi hämariku tuulte puuteid võid näha
 oma heledalt kumaval nahal nende metsmuraka-suuruste
 plekkide kõrval oma kehal. on videvik. aga ikka –
 ikka veel otsib sind mu pilk, ehal.
 kui vaid valguse puudumine ei oleks nii imelik.

*

kuhu kadus tänane päev? kuhu
 tõusva päikese sillerdus, ups –
 seda pole ju olnudki ammu. on
 sombune-pilvine sügis meil silmini
 pihus. ja kaugete soojade päevade
 mälestus palgeil. päeva algeid
 vaat et ei märkagi enam, kuid
 õigus on kõigil: nii vanaproual
 kes karjus: ON ALLES AJASTU!
 kui ka mehel seal bussis, kes ütles
 et ainult ringiratast käib sõit.

ja võib-olla selles peitubki võit –
 ei linearsuses, järjepidevuses
 vaid asjade-sündmuste kordumise nägemises.
 seni aga – kõik autod mind pritsivad sopaga.
 eks võitlus kõigil meil ühine – ajaga.
 ja ikka bussi ootame nii, et peatusest
 tühja tee poole kiikame. justkui tuleks siis kiiremini
 see hiiglaslik karp, mille poole vaid hiivame,
 ja alla meid neelaks. kaoks õhust me
 külmunud hingeõhk. saaks taaskord ajaloo peenraks.

Pärnu ja pildid, mis valetavad

Eke Nen

Mul on vanas albumis üks pilt endast ja isast mu vanavanemate endise maja ees. Ma istun tal süles tema uhiuuel tuuleklaasiga JAWAL. Mul on peas sinine tobedalt suur kiiver. Ma pean kuskil ühene olema ja juba istumisvõimeline. Temal on tumedad päikesepillid ja pildistaja tagant särab meie peale päike. Minul silmad kissis, aga temal karm kulmukergitus, mis prillide alt välja paistab. Enne seda on ainult üks pilt säilinud. Ma olen ehk nädalane ja ta hoiab mind süles, aga paistab õnnelik. Pilt ise on udune. Ilmutusest imelikuks jäänud. Kummagi silmad ei paista.

Isa matusepilt istus aastaid vanaisal seinakapis. Ta seisab ja hoiab fregatil mastinööri. Naeratab nii suu kui silmadega, minu jaoks väga haruldane nähtus. Ja vanaisa rääkis ikka, et kõik pidasid temast lugu, et ta oli peo ja kollektiivi hing, seda ütlesid nii õpetajad koolis kui ka sõbrad ta matustel. Tollel fregatil olime meie ka tegelikult kaasas. See üks kord, kui mu sugulane kaasa tuli, eelviimane aasta, kui me Pärnus käisime. Leidsime kuskilt suvise laevasõidu. Vist hooaja viimase, sest meil kõigil olid pused või kampsunid seljas. Laeval oli avatud baar. Suurtele nii palju õlut või veini, kui jaksad, lastele pakuti vaadist kalja. Ja siis läks võidu joomiseks. Meie kaks isa vastu. Mina kaotasin. Isa võitis. Ja milline saavutus see meile, eelteismelistele toona tundus. Järgmisel aastal otsisime sama laeva üles, aga avatud baari enam polnud. Nad ütlesid, et eelmisel aastal oli üks mees kogu lõbu ära rikkunud. Takkajärgi ma loomulikult mäletan, et ega see lõbusaks jäänudki. Ma pidin veel mitu tundi seda kaljakust kinni hoidma ja kuulama isa, kes tahtis kainet rooli kivilõikurite õuepeole meelitada.

Mu vanaisal on pilt temast röömsa ja joogisena mastinööri kinni hoidmas, päikseloojangus Pärnu laht selja taga. Minul on pilt pingest ja hirmust. Sellest, kuidas ema pikutas laevaninas kõite peal ja jutustas noore madrusega. Kui laev lõpuks sadamasse jõudis, varjas madrus ema oma kehaga ja isa vahutas vihast. Ta oli suure suuga lubanud ema ära tappa, aga lõpuks oli ikka ema see, kes teda kaitses. Isa ei oleks elu sees julgenud mehega kakelda ning ema pisendas teiste

ees tema viha. See polnud aeg, kus oleks teiste pereasjadesse sekkunud. Politseid selliste asjadega ei tülitatud. Kui naine tahtis olukorraga leppida, siis see oli tema enda valik. Lapsed ei puutunud asjasse.

Mu sugulane naeris veel aastaid selle laevasõidu ja joomavõistluse üle. Tema ei näinud kõiki neid aastaid enne seda suve. Kui iga õhtu oligi selline. Lihtsalt veidike vaiksem. Sest mina olin vaid paar meetrit eemal diivani peal.

Nii me elasime igal suvel need mõned nädalad Pärnus. Oli kombeks ühe vanatädi korterit kasutada. Hiljem sain teada, et see oli mu vanaema ainus ellujäänud õde. Aga ma ei mäleta, et oleksin temaga kunagi kohtunud. Suveks tehti korter üürnikest puhtaks ja me elasime kolmekesi Tammsaare puistee ühetoalises. Astu ühele poole üle tee ja juba tunned kuuma laudist ja heledat liiva ja rannaheina lõikamist. Sama palju teisele poole oli mingi väike Konsumi moodi pood. Mind saadeti hommikuti kaheksasajase karbi valge salati ja suure limpsi, vahel ka pirukate järele. Isa andis raha ning valvas kõogiukse ees. Ema istus nurga taga tossu sees ja ma ei näinud ta nägu. Ma mäletan, et kiiret tagasi ei olnud, sest muidu oleks ma millelegi vahele seganud ning päev otsa oleks tal mingi pahurus sees. Aga pidi jõudma ka umbes täpselt parajalt, sest muidu läks salat hoopis soojaks ja siis hakkaks tal sellest paha. Ma ise vaid teesklesin söömist. Nii palju, et alla läheks ja toidu raiskamisest ei kuuleks. Rannas sai niikuinii mingeid maitseainest lõhnavaid friikaid roosa kastmega. Ja peale salatit läksimegi randa. Ema pakkis koti ning isa oigas ja tossas.

Rannalauad ja liivääred täis rannast naasnute lägaburksi-pabereid ja liivaseid hapukurke. Esimese päevituse ja ehk isegi ujumaskäigu järel oli piisavalt kaua korralikku nägu tehtud ja siis võis rannabaaris topsi hommikuõlut teha. Ehk isegi jäätist tuua ja edasi päevitada. Lapsikult pikad ja muretud suved. Merevesi ja liiva-augud. Kui merepäike pleegitas naha tumedaks ja juuksed valgeks ning sa tundsid kaugelt ära veidrikud, kes päiksekreemi kasutasid. Liiv ja kauge adru ja ühe lõhnaga päiksekreemide kompott. Kui kõik tegid puhkuselainel perekondlikku nägu. Mälestustes meenub, nagu terve suve oleksime seal olnud, aga see ei saanud kauem kui nädal või kaks kesta. Sest suvi oli siiski positiivne mälestus. Suvi oli Viljandi ja vanaema-vanaisa. Majadevahe sõbrad ja järveäärsed suplused. Ometi jäi ka meelde see ühetoaline. Või õigemini tuli see mulle meelde aastaid peale tema surma. Kuidas me pidime tingimata tema suvepuhkust kasutama. Tema ühte nädalat, et eestlase kombel perega aega veeta. Mis tähendas, et tema sai hommikust õhtuni tinutada. Et vanaema-vanaisa saaksid hiljem kuulutada, kui hoolas pereisa ta ikka on. Hea nägu kestis ehk lõunani. Siis pidi kindlasti juba palavuse vastu jooma.

Sest oli ju suvi ja puhkus ja ema oli kaine rool ja tema õpetlik kaardilugeja. Et lapsele jääks meelde see ilus aeg.

Et oleks mingit inimlikkust meie vahel. Kui ta suutis minuga koos midagi ette võtta. Või anda mulle see kakskend viis eeku, et ma läheks ja teeks miskit omapäi. Aga enamasti vist pettus minus, sest ma ei julgenud või ei osanud juba eos midagi eriti teha. Hakkasin tsikli taga nutma, kui ta Lohu mäel kaapekat tõmbas, ja põletasin sumpakaga augu jalga. Mis sa jälle siin töinad. Sõrmedelt nühitud nahk, sest käed ei läinud ta õlleköhu ümber lukku. Tahtsin jälle emmet ja ei olnud juba suur mees, kui jälle tema juurde tagasi kolisime. Ei julgenud veetorust alla lasta. Ei osanud juba minigolfis võita. Öösel ei saanud silmi kinni. Või ei saanud lihtsalt aru, et ta tegi vaid Simpsoneid järgi, kui mind tagaistmel kägistas.

Üks oli Pärnus alati kindel. Et õhtuks jääb isa täis nii või naa. Ainus vahe oli selles, kus see juhtub. Kas ta tahab oma jobude sõpradega pidutseda või meiega igavleda. Vahest onu juures Kiviraies käia. Ja kindel oli ka see, et kus oli isa, seal läks joomiseks nii või naa. Olime kasvõi keset päeva tööliste juures, aga küll võtsid nemadki peagi jooki. Ja siis võiski ju juba peoks ära minna. Või teati kuskil mingit head kohta. Rool ju sõidab, mis siis häda seal ära käia. Ainult et iga kord oli ju häda. Kuklas rippus taak. Üks naine, kes ei tahtnud vaid alluv olla. Kes ei tahtnudki talle ja uutele tundmatutele või ka vanadele sõpradele kaine rool olla. Kes ei tahtnudki öiste tundideni selles mölas olla. Ja loomulikult olin siis veel ka mina. Mingi alla kümnene või võib-olla koolieelik laps, kes mingi hetk ei jaksanud enam. Kes ei tahtnud pagasnikus või mingi võõra mehe süles peole reisida. Ja kes oli ka piisavalt kusik, et ei tahtnud pimedasse ühetoalisesse üksi jääda, teadmata, kas ema ka kunagi koju tuleb. Koos telekaga, mis peale kella kümnet enam midagi ei näidanud, sest ainus eetrisageduses kanal tegi vaid lund. Kui just keegi Videoplanetist midagi laenutada ei raatsinud. Siis vaatasid ühte filmi kasvõi 8 korda järjest. Mingi Ahvide Planeet või Beverly võmm. Need ainsad kaks, mis veel meeles on. Siis oli vana hea mürakast nagu igavuse summuti. Kuni meenus see hirm, et äkki ema ei naasegi.

Pärnu ei olnud mingi suvine vahepala ja kuuma ilmaga mere ääres olemine, nagu ma seda mäletama pidin. See ei olnud minigolf põletaval plekil. Ega ka mingi inimlik perekondlik olemine. See oli samasugune ellujäämine, ainult et eemal kõigist tuttavatest. Alati oli pidu. Alati oli kuskil kedagi ja midagi. Ja alati jäi ta ilma. Isa tundis mingit survet. Hiljem ma kujutasin ette, et see võis olla keegi Soomevana või ta enda ema hääl, mis teda taga ajas. Tänitav hääl, mis korrutas talle, et ta peab ikka vastutustundlik olema, meiega kaasa tulema ja ei tohi lihtsalt peole jääda. Tegid ikkagi õigest soost lapse, nii et pead pere eest ka hoolitsema. Ei ole enam sünnis siin kolmekümneselt ainult pidudel

käia. Ja ta ei jäänudki peole. Ja ega ma vist ei oleks ka tahtnud, et ta sealt päris pilditult naaseb.

Oli vaid kaks võimalust, kuidas need öhtud lõppeda said. Üks oli öösel naasmine. Kui ema kuulis sneprit ning tormas magamistoast välja, et ta kööki juhatada. Ja mina ei tohtinud midagi kuulda ega teada ning kindlasti magasin juba. Hääled, mida kaks ust ja üks jagatud sein vaevu summutasid. Teine oli koju jalutamine. Kui ema oli öelnud, et laps peab koju saama, ja tema keeldus ka maha jäämast. Tuli meiega kaasa ja hakkas mossitama. Oranži kumaga laternad ja pikad puud. Suviselt soe, aga talutav jalutuskäik. Kui isa pidi millelegi ära ütlema, muutus midagi tema silmis. Jook ühes käes ja jalad kaasa astumas, aga suu lukus. Ema pingeline tammumine. Minu väsivad jalad. Siis hakkas ta midagi endamisi pomisema, ikka kurjakuulutaval toonil. Järgmisena muutus ohuks iga noor mees, kes mööda astus; mitte meie eludele ega midagi sellist mõistetavat. Ohuks oli hoopis keegi kujuteldav mees, kellele ema silma tegi. Ema pea ei liikunud nende poolegi, ta ilmselt ei näinudki neid. Aga isa peas oli see ikkagi nii. Mingi demon, sarvik või ahv tõstis pead ja lõi armukadeduse üles. Ja mina mäletan seda kruttimise tunnet, tunnen praegugi veel. Kuidas mossitus muutus pominaks ja pilkudeks ja siis juba ema käe tirimiseks ja ülbitemiseks. Sunnitud peatused, kus ema lihtsalt pidi midagi ütlema, kinnitama, et ta ei mõtle mitte midagi sellist ja tahab vaid koju. Vesiste silmadega kallikese jutt. Mis sa ajad. Ma armastan sind. Alati ainult sind. Usu mind. Hirm, mis oleks kodus meid autosse ajanud ja juba minema viinud, aga mida Pärnus kunagi ei juhtunud. Ja väike laps nüüd suurena küsib, et miks. Miks me sinna pidime jääma. Linna, kus ei olnud ainsatki nurka, kuhu tema eest saaks ära põgeneda.

Lõpuks ässitas ta ema midagi ütlema, aga enamasti vastust ei tulnud. Vaid korra kuulsin ema suust etteheidet. Miks sa ei jäänud siis sinna peole, kui sa nii väga tahtsid. Miks me peame seda tegema. Tuttav kodune rituaal. Ja ma tahan siiani arvata, et ema lootis. Lootis, et äkki ta ikkagi rahuneb maha. Et seekord jääb ära. Et meie suvises kodus saab ehk ükski kord kuidagi teistmoodi minna.

Esmalt jäi ta õue suitsetama. Emal oli neli minutit, et mind voodisse ja magama saada. Isa tuli tuppa ja läks kööki veel üht suitsu tegema ja purki avama. Emal ei olnud siin palju variante, ühed halvad kõik. Kui ta arvas, et mina juba magan, siis hakkas keelitamine. Kõik õiged ja paremad sõnad, mida ema oskas öelda. Voodi äärel moosimine. Kui hea ja ilus mees ta on. Veelkord oma truuduse kinnitamine. Viimaks talle andumine. Mehele peab kehaga näitama, et kõik on ikka hästi. Talle peab tõestama, et sa oled tal ainus. Nõnda ehk säästab end teisest variandist. Sellega oleks võinud see ka piirduda. Ja mitte nende häältega, mida keegi oma vanematelt kuulda ei tahaks. Nüüd mõtled

järele, et kuidas seal köögis üldse sai olla. Suvi on palav. Konditsioneerist ei teata midagi. Vaevalt et inimestel puhuritki oli. Ja aken köögis on lahti ja aeg juba öine, aga keegi ei tule emale appi. Ise lamad, abitu laps, ja hoiad põiehada kinni. Sest sa kardad, mis juhtuks, kui isa teaks, et ma ei maganudki veel. Mis karistus ja vaev ootaks siis seda vaest ema. Hommikul ärgates oli nende voodi alati tühi ja köögiukse vahelt sain isa käest raha. Poodi läksin üksi, nii et ema ma köögivahest ei näinudki, ainult kätt köögilaul. Ma ei raatsiks emale öelda, et ma Pärnus halvasti magasin.

Peaasi et suvest jääks külge vaid see meenutustes räägitud pilt. Et siin sai ka teistmoodi perekonda teha. Valge salat, valge rannaliiv. Soolased friikad roosas kastmes. Põletav minigolf ja pikad jalutused rannajoonel. Kui vaid mäletaks üksnes seda, mida vanaisa poja peiedel kõik sõbrad ta kohta rääkisid.

See on pilt minu isast nendel paaril nädalal Pärnus. Ja ma mõtlen neile inimestele, kes seal kõrval olid. Kas neid ei olnud siis päriselt. Või kõik nad nägid ja mitte keegi ei osanud öelda, et see ei olegi normaalne. Kas see minu noorus oli siis veel nii tagurlik aeg. Et kõike nähti, aga midagi ei tehtud. Või nad kõik juba teadsid, et see tooks emale vaid valu juurde. Et ehk saab rase lõogi näkku ja mitte sinikates kõhtu, kus loksusin mina.

Kui mina isa meenutan, siis meenub mulle tema lõpp. See, kui palju võib joomatuur inimest hävitada. Kui pehmeks jääb aju. Et lastele võetud kutsikas sureb enne sind nurgas nälga. Et su kehast võetakse välja ämbritäis vett, sest keha ei tea, mida veega peaks tegema, ja toiduks on vaja kanüüli. Aga Mõrnaja läheb sisse. Ainus, mis veel läheb. Ma ei näinud teda sellisena ega tundnud teda enam, aga kuulsin hiljem teistelt. Kui ta kuulis, et ta on vanaisa ja tahtis külla tulla, aga mingil põhjusel me kohe kuidagi ei osanud kokku saada. See mees, kes liigub vabasurma juba siis, kui kuuleb diagnoosi, et lõpeta või varsti lähed. Kuhu liigutakse, sest enam ei taheta lõpetada, või neid seoseid ei ole enam ajus olemas. Või kui kaineks saamine on juba hirksam kui suremine ise. Mees, kes oli jutu järgi justkui kainem, kui tal lapsed külas käisid. Need järgmised, mitte mina. Mees, kes oli üksi vanaema talus. Lükkas laste eest koerasita põrandalt kõrvale, aga ise neile järele ei saanud sõita. Vanaisa pidi nad bussijaamast sinna ja tagasi viima. Isa ei olnud sõiduvõimeline, ometi suutis lastele justkui olemas olla. Ja sellisele inimesele tahaks kaasagi tunda. Kes upub, sest ta uputab, sest ta tunneb, et ta on uppumas, ja kardab ära uppuda. Kuniks sa tead, et enam ei ole midagi, mida annab päästa, sest isegi surmaga hirmutamine ei mõjuta teda. Ta ainult joob, sest enam ei ole muud, mis talle midagi tähendaks.

Ja siis on see teine variant temast. Inimene, kelle sarnaseks ei tahaks ise muutuda. Hea õppetund, kuidas mitte olla. Ja ma võiksin ka temale kaasa tunda. Ma näen selgelt seda rasket ja nõmedat Nõukogude kasvatust teda rõhumas. Last, kes jäeti väiksena ketti ja laua alla, sest teda ei saanud lehmalauda kaasa võtta. Noort naga, kes üritas lihtsalt hakkama saada. Mingit kahekümnest, kellel on titt kaelas. Ja kõik näägutavad, et nüüd on aeg suureks kasvada. Ma näen hirmunud väikest meest, kes peab suureks kasvama. Noorus lõigati ära, lapsepõlvepikendus ja seiklused lõigati ära. Keelati ära ainus asi, mis kunagi rõõmu toonud. Ma näen pisaraid. Hirmu ja uhkust. Aga mitte mingit arusaama, kuidas hakkama saada. Ja ma tahaksin teda toetada. Panna käe talle õlale ja öelda, et küll saad hakkama. Loksud paika. Sest meil inimestena on alati valikud. Mitte nii lihtsad kui Viljandi või Pärnu, aga meil on valikud.

2021–2025

Tõnn Martin Tirgo

hommikust väike viirastus

kuskil kaugel, seal, ei, kaugemal veel
on sõda mis meid ei huvita
taplused mis meie valgeks müraks,
uinutavad meid õndsasse teadmatusse

ehk oleme juba üle maganud?
noortena, rahvana, inimestena
virgu oma siidi seest
pese maha oma padjanägu
ning täna kedagi kõrgemat,
et see polnud tahm tolmu vennaveri

muinasjuttude aeg on läbi
nuta vihasta hooli armasta halasta
sest seitsme maa ja mere tagant
ei leia enam printsesse ja kristallkingi
leiame vaid akna lääne ehitatud „all-maailma“
tule, higi ja karjetega
lääne idüllilise hind makstud natuuras
mustad relvad, valged näod ja põline veri
kõik mis hoiab meie armsa tsivilisatsiooni
hammasrattad õlitatud

ommukust väike lummuts

kunnigil kavetel, sääl, ei, kaugempel viil
om sõda mes mi ei pane
röövelti mes mee valges kolistes
uinutama mi õntsase täadmetuse.

ek olem mee joba üle maganu?
noorten, rahvan, inimesen
virgu oma siidi siist
küüri maha oma padjanägu
nink täna kedägi kõrgembet
et sii es olnu rähm tolme velleveri

muinatsjuttude aig om läbi
ikke punni küsi armaste alast
sest seidsme maa ja mere tagast
ei lovvä änäp rintsessi ja röstallkängü
leiäme ep akne lääne ehitet „all-maailma“
tule, igi ja kiratsege
lääne mõnu ind masstu sulas
musta püssi, valge näo ja põline veri
kikk mes oiap mese armsa tsivilisatsiooni
ammasratasde rasvatud

poirot

meid valmistati savist
paksude näppude
väsinud silmadega
ebaperfektselt
inimesteks

las ma siis uurin
oma vigaseid kontuure
punast nahka, kollaseid hambaid
pakse näppe ja väsinuid silmi
leides ainult rohkem ennast
rohkem jumalikku, rohkem armu
ja rohkem kodust

las ma siis uurin
neid järvepinna peegeldusi
mis panevad maa liikuma
neid liblikalööke
mis kukutavad pilvelõhkujaid
kõike seda seosetut segadust
milles kompame tähendust
las ma siis uurin

zugzwang

jõed jooksid ennast tühjaks
ning paadid kodustas rannaliiv
istume siin, elulugude kustunud paberil
kuni kahetsus meid hoovusega kaasa viib

luhtunud lubadused, soostunud optimism
vaikuse varjus vaid silmadega vaidleme
otsides sealt tähti, mida ei taha leida
sõnn, ambur, kaalud, lövi
me kõik oleme vaid kujud
matkimas armastusfilme
sest ise vist ei õppinudki armastama
õppisin vaid
lamama õunapuu all
suu ammuli
oodates „perfektsust“
oodates midagi
millesse enam isegi
ei usu

tähelend

„vabandust, härra gagarin
kuid kosmos pole mulle.“
ma olen luuüdini lihtne
sõnadesse armuja
oma luulesängis
unelen vaid tähtedest paberil

tindiplekid randmetel
merkuur veenus mars jupiter
ma kirjutan siin jälle
justkui mitte millegist
kaplinski alver suits ja under
tindiplekid randmetel
kirjutan siin jälle
justkui
sulle
härra kosmonaut

sinikaelpardiduuveskiojas

sinikaelpardiduuveskiojas
sulid tuvid suvi tuli
aeg ujuda sulistada sukelduda pardistuda
viljandi ärkab kui igikeltsast välja sulanud
antiikpatogeenid
(aitäh majandustõusu diivanisportlased)
suvetuul muudab väikelinna „väikseks linnaks“
pestes maha kõik huligaansuse
ehitades fassaadi folkloristika pärlist
see linn sammub ühel kohal
rõivad vahel teised
samad seinad uued mõrad vanad näod
justkui lese mälestus abikaasast
perfektsuse illusioon
ma jään alati kuidagi
kasvõi vaid näpuotstega
seda linna vihkama
sest kui sulen pimedas silmad
tunnen jälle
suvetuult nagu paitamas
paadisillal
käed taskus
kivid muutuvad liivaks
ja kukuvad
püksisäärest
lainetesse

amelus pargipingil

ma olen küllaltki sitt casual seksis
 südames liiga palju armastust?
 nii janunev tervisliku suhte järele
 et kiindun kui vastsündinud kutsikas
 esimesse kätepaari?
 vaid jumal teab
 ning me eriti enam ei räägi

armun ta ohetesse
 ta hammaste kollakusse
 ta pimedas vaid kuulnud naeratusse
 ta segasesse tuppa ja hommikul riietumisesse

jätsin südame lukust lahti
 võtme viskasin ikkagi jõkke
 kirjutan kui tõvest
 samas endal nägu särav
 kümneid öid täis erinevaid armastusi
 ühekordseid, nädalasi
 kirekaid, pehmeid
 aeglasi, purjakaid
 kasse ja suvikõrvitsaid

see kõik polegi nii paha
 suurim vale on väide
 „armastus on eriline“
 igas hetkes on armastus
 me vaid elame pimedas

Tõnn Martin Tirgo (20)

Mida sulle tähendab poliitiliselt luuletada?

Minu jaoks tähendab see vastupanu.

Ma olen ansipibeebi, olen kasvanud üles tululoogikale allunud Eestis, kus produktiivsust ja ühiskondlikku kasu mõõdetakse tooretas inimhigimolekulides. „Kui oled vaene, oled laisk.“

Ma arvan, et luuletamine, eelkõige sihitud poliitiline luule, pole ehk kunagi inimajaloos nii vajalik olnud kui praegu.

Me istume kollektiivselt maailmalõpu äärel, jalad tolknemas lõpmatu tühjuse kohal, ja meie armsad valitud esindajad tiirutavad põidlaid ja lükkavad keskkonna päästmist edasi nagu nõudepesemist, mida ei viitsi teha.

Me istume käed rüpes, vaadates pealt genotsiide, sest moodne maailm, kus *action*-filmid ja sõda mängivad ekraanil kõrvuti, on hävitanud meie empaatia. Meie ühiskonnas valitseb hõimulik vaenamine, sest kui sa pole valge, hetero või eestlane, oled sa muulane, keegi võõras kuskil akna taga.

Ja
me
tõmbame
kardinad
ette.

Kuid ma väidan ka, et kõik luule, nagu kõik kunst, nagu kõik asjad maailmas, on poliitiline. Luules väljendab autor alati oma vaateid, arvamusi ja maailmavaadet, isegi kui luuletus on Emajõeest või manna-pudrust.

Mis on sinu suhe mulgi keelega? Mis tunne on ses keeles luulet kirjutada?

Mu isa on mulk, tema isa oli ka ja tema isa ja tema esä ja temä esä ka.

Ma ei saa siiski öelda, et see on kuidagi mingi perekondlik asi — mu isa ei valda mulgi keelt, peale kord aastast sõna „ubin“ ütlemise.

Ma õppisin keelt ise, sest... ma täpselt ei teagi.

Ma arvan, et ma tegin seda puhtalt selleks, et tunda ennast keele elushoidjana. Et see on just mulgi keel, on lihtsalt kokkusattumus. Mingit rahvuslikku uhkust ma ühesõnaga sellest ei saa, olen üldse väga rahvusluse vaene isik.

Mulgi keeles kirjutada on põnev. See on samas vabastavam ja kaelamurdvam, sest kui eesti keeles kirjutades ma vähemalt tean, et teen kirjavigu, siis mulgi keeles mul pole aimugi, kas ma kirjutati perfektselt või täielikku umbluud.

See ongi selle juures ilus.

Palun jaga mõnda kultuurisoovitust!

Jaan Kaplinski, Robert Kurvitz ja Gustav Suits on mu pidev lugemise rotatsioon, kuid neid juba teatakse, juba loetakse.

Nii et soovitan lugeda Hella Öitspuu, Grete Kaio, Marleen Krause ja Katrin Kõutsi luulet.

Neli naist, kelle looming on ühel või teisel viisil mind muutnud ja inspireerinud.

Elis Paugus

Jeanne d'Arc

kas olen tema jaoks rakkude kobar hõljuval kivikamakil?
 kas teibitud suu ja raudus kätega oleksin vaid tühi koht?
 aga just ausad sõnad ja vaba meel on ühiskonnale suurim oht.

sellel hälvetest pungil süsteemil on suva minu unistustest ja põlevast kirest.
 tema jaoks olen vaid 1-de ja 0-de jada.
 kui aga räägin välja oma mõtted, mis puhtad mürgiaurude vinest,
 ajab ta mind oma püssiga taga.

ma pole vaid nahaga kaetud luu,
 minust voolavad välja sõnad, teravad kui noad.
 küll näete, mis juhtub, kui tõuseb täiskuu
 ja minu tabamiseks jagatakse jahiload.

äkki olingi nõid, äkki reetsin riigi,
 kuid ka nemad lõpuks oma sõnu sõid
 ning minu higi ja verega võidu koju ära tõid.

ehk kunagi näete: mu sõnades peituski killuke tõtt.
 selleks ajaks olen aga põlenud tuhk.
 leekide tagant kostis mu hädine nutt,
 kui põles mu keha, mu mõtted, mu valedeta jutt.

lootus(etus)

see lugu polnud kaunis ja raamitud vesivärvimaal.
limiidi oli ammu ületanud pagasis lubatud tragöödiate
kaal.

oli hoopis helgetest hetkedest kokku kleebitud kollaaž.
kõrbes armastuse janust silme ette tekkinud miraaž.

meenutades kadunuile, mis asi on õnn.
proovides öelda, et kusagil on keegi, kes hoolib ja väsimatult vihma
käes välgumihkliga südames kustunud leeki süüdata proovib.

isegi kui see keegi on vaid kulunud foto öökapi peal
või ära kolinud endine tuttav
„kusagil seal“.

sest selline mürk on lootus.
ajukeemia müstiline hookus-pookus.
narkootikum, mida isegi tänavanurgas äritsev diiler ei müü.
elukas, keda ei sisalda ka ravimikapi depressantide kirev menüü.

ta poeb su kõduneva keha igasse rakku,
teeb pesa elu keerdkäike seedivasse makku.
toidab rõõmupuudusest nälga jäänud närve
ning annab kolvikestele võime tajuda erksamaid värve.

ja nii annab lootus jõu,
et saaksid selja taha jätta miinivälja ning otsida endale kellegi,
kes aitaks kustutada emotsioonide nälja.

aga vahel on see keegi vaid kivistamakas lahkunud hingede aias
või kaduma läinud täpik maaailmas laias.

ja nii tiribki lootus unistaja endaga hauda,
ise surres viimasena.

kovalentne ionisatsioon

olime kunagi nagu prooton ja neutron.
 nüüd olen vesiniku aatomis,
 samal ajal kui sina mõne suure massiarvuga aktinoidi tuumas teiste
 „sõpradega“ hängid.

olime kunagi nagu prooton ja
 neutron.
 nüüd on mu aju elektronid kovalentselt seotud sinu omadega.
 aga isegi siis olen mina anioon.

antikeemia

kui mu elu oli mürgine ja nõgine moos,
 olid sina selle põhikoostisosa: $C_{12}H_{22}O_{11}$.

kui roostetanud oli iga minu O_2 -te kandev veresoon,
 olid sina neid kägistav Fe_2O_3 .

kui mu kondid Ca-puudusest kokku kukkusid,
 polnud sa N_2O , vaid mu lootust lagundav amülaas.

kui mu kopsud lõpuks alla andsid,
 sina minu laiba surnukuuri kandsid,
 sest see ei ole õnnelike lõppude alev
 ning tasakaalustamata jäi meie dissonantside valem.

$C_{12}H_{22}O_{11}$ – sahharoos

Fe_2O_3 – korrosioon

Ca – kaltsium

N_2O – naerugaas

*

jah, muidugi rääkisin ma talle oma muredest.
punktides, semikoolonites, komades...
aaaa, vabandust. foneetikaga on mul alati probleeme olnud.

ja artikuleerimine on mu keelele vahel raske...
emmm, äkki ma ei kasutanud oma sõnumites treemasid?
a ja ä vigadega võib küll mõte tekstis kaduma minna.

kahtlen. vaatasin talle tõsise pilguga otsa.
mis värvi ta silmad olid?
ma ei tea. minu omad olid kinni.

by the way, kas ma võiksin su visiitkaardi saada?
tal on praegu raske aeg.
mina? ärme hakka siin murekoormaid võrdlema (naerab)...
nojah, aga tal oli sellel päeval raskem.

ära muretse.
ma rääkisin temaga, saame homme kokku.
midagi. tal olid kõrvaklapid peas.

kõik hästi. ikka. järgmine nädal?
ok. aga mitte kolmapäeval.
olümpiaadihooaeg, *you know*.
jaaa, tsau-tsau!

Samy Langerært

prantsuse keelest Leon Hagel

Vahet pole, vahet pole

Iga päev joon klaasikese, laulan või pesen käsi, justkui oleks see päev viimane. Ja ma kujutan ette, et väljast vaatavad viimast korda vastu ka teisel pool teed asuv restoran ja autod ja linna panoraam. Mida ma päeva jooksul teen: vaatan asjade kontuure, kui need on teravamad, veedan aega, liigun või püsin paigal. Vaatan asjade kontuure, kui need on hägusaimad. Kui öö on pikemat aega kestnud, siis ma uinun, kuid sageli seda ei juhtu. Tuttavad rääkisid mulle seda, mida ma juba teadsin. Ka nemad teadsid seda. Siis keerasime üksteisele vaevu viibates selja. Sellegipoolest ei tahaks ma millegi eest põgeneda. Kuid miski tõmbab mind kaasa. Ma eelistan hommikut, isegi kui tihti peale pole mind siis siin. Kõik on alati laitmatu. Pärastlõunal antakse mulle hästi tehtud töö eest raha, rahaga saan endale lubada toa, kõik hädavajaliku, veeta hommikupoolik töötamata oma voodis, oma toas. Mulle ei meeldi töötada. Mõne aja pärast muutub tuba kuidagi tuttavlikuks, ja ka mina selle sees: tunnen ära oma liigutused, harjun ära ruumiga, harjun laega, helidega, voolava valgusega. Ma ei ole midagi unustanud. Ja nõnda ka järgmises toas, need on ikka samad hääled, sama valgus, mis ronib mööda asjade kontuure, ma ei unusta midagi. Ja minu eneseusaldus liigub läbi kõigi nende tubade. Ta ei kao kuhugi. Mõnikord ma ütlen, et midagi on teisiti, et algab midagi muud, et käimasolev sündmuste jada on lõppenud, liigume järgmise juurde, nii ma endale väidan, mässin end oma sõnadesse. Lausetesse, mis on kui hõõguvad terad, aga kinni hoides ei kõrveta. Sõnadesse, mis on asjade nimed. Kuudesse, mida saame nimetada. Päevadesse, neid on seitse, loetlemiseks on arvud, mis on samuti sõnad. Harjutamiseks ütlen ümbritsevate asjade nimesid: kuu, mööduva päeva ja olematute asjade, ka neid saan nimetada sõnadega „valgus“ või „heli“ või „nähtus“. Inimese sees on „representatsioonid“. Hommik, töö ja öö: nõnda jaguneb aeg. Tuba: koht, mille maakera pöörlema paneb. Ja voodis, mille maakera pöörlema paneb, kordub sama teguviis, öhtupoolik ja samad laused, mis samuti pöörlevad ja täidavad mu mõtted. Aga lõpuks ma uinun ja magades korrutan endale, et vahet pole. Ma näen und ja korrutan: „Vahet pole, vahet pole.“

Meie presidendid

Tunnen suurt meeleselgust. Käes on 2020. aasta 8. aprill. Ma ei ole kümme päeva väljas käinud. Öeldakse, et välja ei peaks minema. Kümne päevajooksul olen ma päikest näinud vaid hilisel pärastlõunal, vaevalt pooleks tunniks, kui ta jõuab kogu oma hiilguses pisikesse kanjonisse, kus asub minu korter. Ma olen joonud liitrite viisi kohvi ja vett ja alkoholi, et öhtul magama jääda. Olen peaaegu kogu toidu ära söönud. Köögis olen lasknud veel liitrite kaupa joosta, et näha, kuidas ta joana mööda taldrikuid, kausse ja klaase voolab. Olen lusikaselgi hõõrudes vaadanud pinnale tõusvaid mulle. Olen silmitsenud taevast, kui päikest polnud. Olen jälginud, mida räägitakse. Öeldakse, et peab elusid päästma. Öeldakse, et peab telekat vaatama. Telekas sõnas president rõdudel seisvatele inimestele, et kõik on korras, ta tänas neid toas püsimise eest. Päikesevalgus langes ta näole, mis oli pööratud rõdude poole. See pärlendas tema hammastel. Teda ümbritsesid suured ja tugevad mehed ning päike langes ka neile, nende mundritele. Nad jälgisid presidendi ümbrust. President ütles: „Aitäh! Aitäh teile!“ ja inimesed tema kohal rõdudel naeratasid ja plaksutasid. Võib-olla oli see nende jaoks esimene kord näha oma silmaga üht presidenti jalutamas kõnniteel nende majade ees, neid tervitades ja naeratades. Mina pole kunagi ühtegi presidenti näinud. Aga ma tean nende nimesid, aastaid, olen neid korralikult õppinud. Isegi televisioonita tunnen meie presidente väga hästi. Me valisime nad, hääletuskabiinis. Ma tean väga hästi, kuidas presidendi nimi hääletuskabiinis pisikesse ümbrikusse libistada, kuidas ümbrik hääletuskasti libistada, olen seda iga kord teinud ja iga kord ütlevad nad pärast telekas, kes on president. Võin vastu pidada veel kümme päeva, siis lähen välja varude järele ja pean veel kauem vastu. Loodan, et tuleb ilus ilm, et on päikest. Täidan ära oma tõendi ja näitan seda politseinikele ja vaatan päikesele näkku. Mõned meie presidentidest on surnud, mõned veel elavad. Kui mõni president sureb, peab ütlema, et ta on lahkunud, ja teda meenutama. Telekas öeldakse: „President on lahkunud, on riiklik leinaaeg,“ ja lastakse muusikat ning näidatakse sõdureid. Meil on olnud tuntud presidente ja tugevaid, aga lõpuks lahkuvad kõik ja me jääme neid mälestama. Seisame oma rõdudel ja mõtleme presidentidele, kelle oleme hääletuskabiinis valinud ja kes on surnud, sest on meie seast lahkunud. Vaatame taevast, meie pisikest kanjonit. Keegi ei möödu kõnniteel. Päike on ammu loojunud. Kui kätte jõuab südaöö, on kuupäev 9. aprill, aga sel pole tähtsust. Peab käituma, nagu oleks jätkuvalt kaheksas, ja magama, et ärgates võiks üheksas alata. Nad ütlevad, et homme, üheksandal tuleb ilus ilm. Arvan, et 18ndal lähen välja ja ostan varusid, mis kestaks vähemalt kuu lõpuni. Aga mul on aega, mul on aega. Ma tean. Täna öhtul tunnen suurt meeleselgust.

Surnuaiapingil kirjutatud päevik

4. september

Mõnikord võib lihtsalt siin pingil istumine võtta mult liikumisvõime. Aga täna hommikul seda ei juhtu. Täna ei veni pilved pikaldaselt, nad on kindlapiirilised ja lühikesed. Puiesteid ääristavad pisikesed herilased, kes enam ei liigu ja kellest sipelgate kolonnid kõrvale hoiavad. Oravad ei põgene minu lähenedes. Peaaegu kõik teised pingid on hõivanud väga kaunid noored emad, kes loevad või on poolunes, üks käsi toetatud kõrval seisva vankri sangale. Üks aednik rehitseb, teine kastab. Panen raamatu kõrvale. Kas pole mitte nii, et kirjutamine toimub juba kirjutatud raamatute ridade vahel? Ja ridade vahele peaks alati jääma piisavalt ruumi, et igaüks võiks sinna vabalt ära mahtuda? Täiuslikult korrapäraste intervallide tagant tõusevad emad püsti ja kärutavad oma järglasi mööda surnuaeda ringi. Nad teevad seda tasaselt lauldes või vaikuses, vaadates oravaid, kes vaatavad neid. Mõned tunnevad puiesteede paiknemist nõnda hästi, et võivad kõndida silmad kinni, uneledes. Kord nägin isegi üht ema oma lapsega silmad kinni jalutamas, samal ajal lauldes. Teda oravad ei vaadanud. Kas pole mitte nii, et kirjutamine on keerdude tegemine? Tegelikult kõik, mida peab kirjeldama! Grafitid surnuaia müüril, naaberkoolist kostuv laste kisa, trammid ja helikopterid ülal ja all ning kõik juba langenud lehed, kõik viltused hauakivid... Aga oleks mõeldamatu kirjeldada kogu surnuaeda. Igal juhul on sõltuvalt vaatenurgast asju liiga palju või liiga vähe. Ma tahan end paigutada kusagile mujale. Liiga palju ja liiga väheste vahele, pidada sellist tüüpi päevikut.

6. september

Oravate, sipelgate, noorte emade keerdkäigud. Ja siis, ilmumise järjekorras: muusträstad, aednikud, eksinud turistid ja surnute sugulased või sõbrad, rähn, kes rahumeelselt toksib oma oksa. Täiskasvanud inimese pikkused päevalilled. Ja need väga peene nokaga väikesed pooleldi kollased, pooleldi hallid linnud, keda ma pole kusagil mujal näinud. Eile ütles G, et vahel jääb ta kauemaks laboratooriumi, kus ta töötab, et ilma mingi erilise põhjuseta vaadata mikroskoobiga oma rakukultuure, võib-olla lihtsalt seepärast, et need on tema meelest ilusad. Vahel ta muudab isegi valgustust, et imetleda mikroskoobi all toimuvaid värvitoonide ja peegelduste muutusi.

9. september

Ja kuhu jäävad isad? Noortel isadel on oma päev. Nad on vähemalt sama kenad kui nende kaaslased, kuid erinevad oma käitumise poolest. Üldiselt isad ei unele, nad näpivad telefoni. Ja nad ei jää kauaks istuma. Nad kõnnivad puisteedel, kiiremini kui noored emad. Noored isad ei laula. Nad ei paista pöörvat tähelepanu herilastele ega sipelgatele, oravatele, haudadele, puudele, mis neid ümbritsevad.

12. september

Täna hommikul ei ole kõik herilased surnud. Ma näen mõnda väga madalalt lendamas, peaaegu et paigalt liikumata, nii madalal, et möödudes keerutavad nad veidi üles hallikat, tolmjat mulda.

13. september

Puude nimed, neid peaks enne tundma, aga surnute nimed on graveeritud suurtele püstistele raidkividele. Mitte kõigi surnute. Emilio haual pole ühtegi kivi. On igat värvi lilli, manguasju ja tuulikuid. Emilio nimi on kirjutatud maapinnale asetatud pisikeste puutükikestega.

15. september

Kui betede kogukonnas kedagi maetakse, ei tohi mainida tema nime, vajadusel tuleb kasutada mõnd ümberütlust. Ei vaadata peeglisse, sest seal võib näha surnu teisikut, tema *zuzuko*'t, otsimas oma tapjat. Igaüks palub surnut, et ta mõrvari unustaks. Pärast lahkutakse joostes, et vältida surnukeha *zuzuko*'t, kes haua läheduses luusib.¹

17. september

Täna hommikul ei istunud ma surnuaiapingil. Tundide viisi on sadanud kerget vihma, mida on hallikasvalge taeva ja rohekaspruunide puude taustal vaevu märgata. Tagasihoidlik, aga järjekindel vihm, mis sabiseb kuulmise piiril. Kes tahaks end sättida surnuaiapinkidele, märjad nagu nad on? Kes tahaks surnute keskel külmalt oma tagumikku ligundada ja lisaks jääda puudelt kukkuvate piiskade alla? Kõik teavad, et lehelt lehele liikudes on vihmapiiskadel kombeks üksteisega ühineda, ja kõige madalamatelt lehtedelt libisedes on nad ilmselgelt palju suuremad, kui olid ladvas maandudes. Seetõttu langevad

1 Denise Paulme „Les Bété. Une société de Côte-d'Ivoire“ — Paris-La Haye: Mouton 1962.

nad palju kiiremini ja peksavad vihasemalt selle nägu, kes tahab okste all varju leida. Nad lendavad vastu ta nina, otsmikku ja põski ning näib, nagu ta nutaks, kuigi ootab lihtsalt vihma möödumist.

22. september

Tühjade kastekannude kolksumise hää. Uudishimulike muusträstaste hää. Naabruskonna kirikukellade hää. Müüri taga mööduvate busside summutatud hää. Kaugemale jääva liikluse hää. Peatuva ja lahkuva trammi hää. Nutva imiku hää. Kastekannu soliseva vee hää. Mööduva lennuki hää. Taas kord uudishimutsevad muusträstad. Mungalille võrse pingijala juures. Viieliikmeline turistigrupp liikumas mööda peapuiesteed. Tramm, seekord teisel pool. Hüljatud hauad, mida täielikult katab luuderohi, umbrohi või kuivanud lehed, ja need, mille eest hoolitsetakse viimse detailini. Siin puhkab: *Hier ruht...* Siin puhkab igasuguseid inimesi. Üks parun on kaotanud oma naise. Too suri 48-aastasena. Mees elas veel kolmkümmend aastat, enne kui jäi kaasa kõrvale puhkama, kuid huvitaval kombel on tema nimi kivil vaevu loetav, justkui oleks see graveeritud tükk aega varem. Sama turistigrupp möödub uuesti vastassuunas (kas nad ei teadnud, et läänepoolne sissepääs on pühapäeviti suletud?). Veel mõne kirikukella hää. Moondunud vahtrapuu, äikeselt löögi saanud? Tuulikute tasane hää Emilio haual. Väikesed puutükid moodustavad südame. Mõne päeva eest käis üks paar ja istus rätsepistes haua ees murul. Keegi rehitseb kuskil kaugemal. Päike ja vari. Peaaegu täielik tuulevaikus.

23. september

Kuidas on maapind pingijalgade all nii tolmpjas, seda ma ei mõista. Ma ei taha seda jätkuvalt tunnistada.

25. september

Järjekordne vihmane päev, kohe on märgata, et autode hää on veidi valjem. Seda põhjustab teatud tüüpi hõõrdumine rehvide ja märja asfaldi vahel. Ma nimetan märjaks pilve, mis on tumedam kui need, mis teda ebaühtlaselt hallikas taevas ümbritsevad, ja panen paika põhimõtte, et sellisest pilvest langeb kõige rohkem piisku. Ebaühtlaselt hallikast taevast kiirgab mitmesugust valgust – valgust, mis erineb sõltuvalt märgade ja kuivade pilvede suuremast või väiksemast hulgast (ma nimetan kuivaks pilve, kust ei lange *a priori* mitte ühtegi piiska). Taolisest taevast jõuab meieni hallikas ja pehme, üsna soe valgus, ja selle valguse juures on imekspandav see, et ta imbub igale

poole ning ei tekita õieti ühtegi varju. Pingi all: ei ühtegi varju. Puude all: ei ühtegi varju. Ei ühtegi varju haudade ees ega taga. Minu jalge all on vaevalt midagi, mis vääriks pisikese varju või varjualge nime. Kokkuvõttes pakub vihmane päev surnuaial vaadet märjale varjudeta maastikule, ilma oravate, herilaste ning isade ja emadeta – järglased on kuivas –, maastikule, kuhu kukuvad piisad vahepeal otse taevast, vahel läbides puude lehestiku (ühinenuna, kogunenud ühelt lehelt teisele, nagu juba teame). Vihmasel päeval tulevad kohale vaid surnud laste vanemad. Kooli aknad teisel pool müüri jäävad suletuks ja neist ei pääse läbi ükski hää (kuigi lapsed nende taga on elevil). Langevaid piisku võiks ehk võrrelda sõrmeotste kummalise trummeldamisega vastu pappkarpi. Emilio vanemad jalutavad mööda surnuaeda. Hall, helehall, kollakashall valgus ei tekita murul ja mustjaspruunil maapinnal vähimatki varjualget. Korjan ettevaatlikult üles kollakas-beeži langenud lehe: ikka veel mitte ühtegi varju.

27. september

Täna õhtul on õhus kihulasepilved. Kastanipuu jalamil jagelevad ja ajavad üksteist taga oravad (nende küünised on kui väikesed kaabitsad, väga kõvade harjastega pintsliid). Ja ka palju kärbsed. Üks neist poetas end mu raamatu lehele (sõnale „mugav“). Teine kärbes minu vasema saapa ninale. Järgmine mu seljakoti sangale, veel üks mu raamatule, mille olin nende mõne rea kirjutamiseks kõrvale pannud. (Ja kohe pärast seda järjekordne kärbes sõnale „viga“, mida olin lugenud mõni hetk varem.)

29. september

Ennekõike ärge rääkige oravate „balletist“!

30. september

Konid ja sipelgad. Pärnapuude lehed muutuvad korraka kollaseks, kobarati. Kastanipuu lehed aegamööda, ükshaaval. Täna hommikul lebas Emilio haua peotäis pisikesi õisi. On isade päev, aga ma näen vaid ühte. Musträstad, fotograaf, kellele ei sobi loomulik valgus (ta seab oma valgustuse üles selle mehe lõbustatud pilgu all, keda ta portreteerima hakkab), kaks aednikku kõnnivad mööda peapuiesteed, tuulehoog, mis paneb lehed kahisema, siis saabub jälle mõneks ajaks vaikus, siis kiirabi, tramm, kolm turisti, pilgud maas. Märkan, et mõne meetri kaugusel koristab üks naine hauda, teda varjas lai põõsas. Jälle kahisevad lehed, möödub kaks meest, üks naine mustas, ikka pole

ühtki oravat silmapiiril. Sipelgad jätkavad oma tiire. Ühtlaselt hall taevas. Siin lebavad herilased. Mis sai mungalille võrsest?

2. oktoober

Ühes Rwanda hõimus asetati (asetatakse siiani?) raskelt haige inimese nina alla halva lõhnaga taim, et näha, kas ta reageerib või on surnud. Enne kui surnukeha jäigastus, pandi ta kükkasendisse ja seoti kinni. „Pea kallutatakse ette, käed kõverdatakse küünarnukkidest, käelabad tuuakse rangluudeni ja põlved lõua alla, sellest ka ütlus „*Twamupfunye nk'igitebo*: me pakkisime ta kokku kui korvi, me andsime talle korvi kuju“. Surnule jäeti vaid tema hinnalisimad asjad. Kui tal oli lapsi, siis maeti ta küljele, parem käsi keha all, et ta ei saaks lüüa oma kaasat ja järeltulijaid. „Vasaku käega saab ta lüüa ainult väga kohmakalt.“²

3. oktoober

Hall on taevas. Hallid on tüved. Hall on tuul, hall on öhk. Hallid on linnud, kes ei laula, ja sipelgad salgas. Hallid on herilased, nii surnud kui elavad. Elavad hallimad kui surnud. Surnud veidi heledamad. Hall on hallil oksal istuva linna hüd. Hall on küünal, mille hall leek võibiseb juba kaks päeva, hall on aurustunud vaha. Hallid on väikesed sildid hauanumbritega. Hall on isegi taevast paistev sinine kahe halli pilve vahel. Liiga hilja, taeva sinine, liiga hilja, valge. Hallid ja krobelsed, hallid ja kuivad on langenud lehed, hall on maapind, tolm, mille kohal lendavad herilased. Hall nende lend, hallid nende pöörded. Hallid on kuuseladvad hallika taeva taustal. Hallid on päevalille kroonlehed. Hall on roosa, hall on roheline, hall on kohev muru. Ühevõrra hallid ja kuivad on varblastele jäetud raasukesed. Ühevõrra suured ja hallid moondunud vahtrapuu haavad. Hall on pukspuude hõng. Hallid on väikesed vaod, mille on tõmmanud aedniku reha. Hallid kõik jalajäljed ning hall ka rehitsemata ja tallamata maapind. Sama hall on ka müür. Hall on külmast kange orava pikalisus. Hall on pink, hallid on küüned. Hallid on väikesed kirjatähed. Hallid üksteise järel. Hall on neid siduv ideegi. Ja mälestused. Ja viimased mõtted kuni halli punktini.

4. oktoober

Täna tõlgitud haldustarkvarast: „Sie können sich nicht selber löschen“ („Te ei saa ennast ise eemaldada“).

² Marcel Pauwels. „Imana et le culte des mânes au Rwanda“ — Bruxelles: Académie royale des Sciences coloniales, 1954.

6. oktoober

Enne surnu sängitamist küsivad onijanid tema käest, mis oli surma põhjus. Surnule esitatakse küsimusi, millele saab vastata jaatavalt või eitavalt, pannes mehi, kes kannavad kandraami, millel ta puhkab, liikuma ette- või tahapoole. „Iga surm on ebaloomulik ja vajab selgitust.“³

15. oktoober

Pärast kümnapäevast eemalolekut tagasi surnuaial: lehed kõikjal laiali, pikali aetud küünlad, kümnete kaupa kastaneid puisteedel. Oravaid ja putukaid pole kusagil näha, aga linnud laulavad täiest kõrist ja suured päevalilled on pikali heitnud.

16. oktoober

Probleem: mõttevoog ei peatu kunagi.

17. oktoober

Suured säravad kastanid kukuvad valimatult haudadele.

18. oktoober

R ütles, et ta magas halvasti, et öösel oli tal tunne, nagu tema hing (ta ütles „ego“) oleks kehast eraldunud, ja see lahutatus ajas ta üles ning pani muretsema. Ta tunnistas mulle, et huvitub aina rohkem sellest, mis meiega juhtub pärast surma, mida teeb hing, kui keha on hääbunud.

19. oktoober

Bongod matsid surnud metsa südamesse ja palusid neil lahkuda igaveseks, mitte kunagi naasta vanasse külla. „Nüüd, kui sa oled surnud, ära pöördu enam tagasi meie juurde.“ Kuid nad ei usaldanud neid. Nad üritasid surnuid eksitada, mattes nad mitme oja taha ja blokeerides läheduses olevad rajad. Nad tegid siiski vahet heatahtlikel ja kurjadel surnutel. Kurjad surnud ehk *bidzuru*'d on karvased ja pisikesed olevused, kes kõnnivad neljal jalal. „Neil on iiveldust tekitav hais, nagu roiskunud lihal või *mukutuyu*-sipelgal.“⁴

3 Monique de Lestrang. „Les Coniagui et les Bassari“ — Paris: Presses Universitaires De France, 1955.

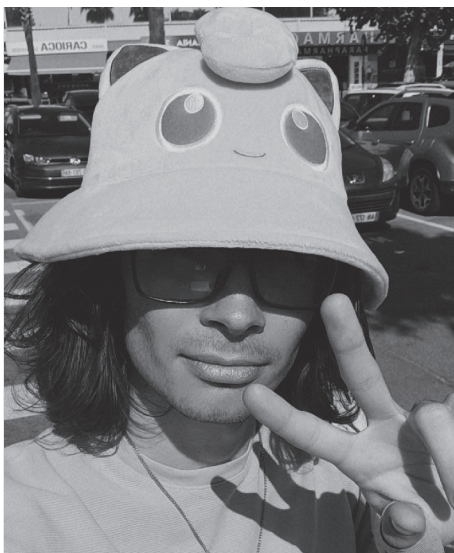
4 Efraim Andersson. „Les Bongo-Rimba“ — Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1983.

21. oktoober

Täna on surnuaiale eksinud roheline ritsikas ja lutikas. Puutüvedel nopivad sipelgaid need ülikiired linnud, keda näen vaid siin. See võiks olla kümme aastat tagasi, kakskümmend, selles elus või teises, ükskõik kes sellel surnuaiapingil veidi pärast kella kolme ühel pühapäevataolisel esmaspäeval, sisemisel pühapäeval. Mitte need oravad, aga nende esivanemad, samamoodi elavad. Teine aednik seadnud hunnikusse teised lehed. Üks teine vananaistesuvi. Nagu tänagi, oleks seal keegi, kes viivuks ei mõistaks oma soove ega muresid, tal poleks nendega midagi peale hakata. Üks elav keha vahtrapuu all, istuv, ümbritsetud nähtamatult lamavatest surnud kehadest. Keha, vahet pole milline, mis ei paluks midagi või siis ainult seda, et saaks tunda kõdunevate lehtede lõhna, jälgida vaimustunult lutka liikumist ja kärbse lendu, roheline ritsika hüppeid, muusträsta laulu.

22. oktoober

Kohutav tahtmine kirjutada, kuid pähe ei tule ühtegi lauset.

Leon Hagel (22)

**Pakkusid Samy Langerarti tõlked
Värskele Rõhule ise välja. Kuidas
sa selle autori leidsid ja miks
tema tekstid sind kõnetasid?**

Tõtt-öelda olid need tõlked mu virtuaalses sahtlis istunud juba üle aasta. Mäletan, et tahtsin proovida millegi ilukirjanduslikuma tõlkimist, sest olin parajasti jõudnud ära tõlkida esimese raamatu, mis kaldus aga eneseabi poole. Samy Langerarti nimi ja tekstid jäid mulle silma, kui otsisin uuemaid prantsuse autoreid. Lugedes mõistsin kohe, et mõtisklused on paberile pandud pandeemia ajal, sest sõltumata asukohast jagasime vast kõik sedasama tüdimustunnet ja eksistentialistlikku ängi, kui olime lukustatud oma nelja seina vahele. Niisiis tekitasid tekstid omamoodi nostalgiat ajast, mil isegi minusugune siseruumide fanaatik igatses päikese järele.

Kirjeldasid end esialgses tutvustuses professionaalse *tsundoku*-harrastajana.¹ Kust see harrastus alguse sai, kuhu plaanid edasi areneda, kuidas kõik need raamatud sul ära mahuvad (*asking for a friend...*)?

Mõned ostavad enne uue spordiga alustamist endale tippvarustuse, mina pidasin umbes viis aastat tagasi oluliseks enne lugema hakkamist varuda raamatuid. Õnneks või kahjuks ei ole ma aga osanud kogumishullusele punkti panna ja nii on kollektsioon kasvanud sadade teosteni, mis on siiani säilitanud värske trükise lõhna. Nüüdseks on raamatud ühe toa täielikult anastanud ja tungivad juba järgmisesse, nii et peab olema tõsiselt ettevaatlik, et mõne virna otsa ei koperdaks, sest riiulisse need šedöövrid enam ei mahu. Edasine eesmärk ongi ilmselt soetada suurem riiul, kuhu saaks paigutada järgmised köited, kuigi tegelikult peaks hoopis olemasolevaid raamatuid kuskilt otsast lugema hakkama.

Mõni kultuurisoovitust lugejatele?

Otsustasin valiku lihtsamaks teha ja tutvustada prantsuskeelset kultuuri-ruumi. Kirjandusest tasuks kindlasti ette võtta Amélie Nothombi autofiktiivsed ja teravad romaanid „Jumala lapsepõlv“, „Armastuse sõda“ ning „Jahmatus ja värinad“. Kui kellelgi on veel nägemata Claude Lelouchi klassikaks saanud „Mees ja naine“, siis see on film, mis suudab korduvalt kütkestada. Muusikast olen viimasel ajal kuulanud sellist duot nagu Renard Tortue, kelle laulude seast võiks mõni vabalt lugejate *playlist*i jätta.

¹ *Tsundoku* on harjumus osta raamatuid ja kuhjata neid virmadesse plaaniga neid „kunagi hiljem“ lugeda.

Helgi Ansper

Võõrad mured

kui esimesed troopilised ööd Saaremaal
panevad muretsema maailma huku pärast
siis puhkusereis Vahemere äärde aitab hetke nautida

„Oi, siin on ju kõik nii odav!“
ka naabri lapsele osteti suveniir

ah, mis muretsed keskkonna pärast!
ega mina ju palju muuda niikuinii
olen tegelikult suur loodusesõber
käin sõpradega grillimas
mõnikord vaatan loodusdokki

Kodumaa

siin konnatiigis on hea ja soe
las nad mujal toimetavad
meid niikuinii on nii vähe

Mis on mõisa metsa taga?

sissetallatud rajal saab muretult kulgeda
kõndides karjas ei tunne viltuseid pilke

tuttava ühiskonna pehmest kaisust välja rebituna
selgub vägisi, et mõisa mets
raja kõrval on tihedat võsa täis

Maailmade ristumine

isal on auto, millega ta enamasti käib kalal
pereauto on uus ja puhas, isa auto pesemata
lapselast sõidutab seal ilma turvarihmata

ajasin esiti segamini piduri ja siduri
sõites tuli meelde, kuidas manuaalne käigukast toimib
üle 80ga sõites kippus vanake lärmama
eks ta tunneb end mülkas paremini

parkisin viltu uue Coopi parklasse
et bussiga edasi Tallinnasse sõita

Küsisin nõu

inimprügi ilma arvamusteta ja vajadusteta
lükata-tõmmata ükskõik millises suunas
olemuseta, tulemuseta
avaldad survet — läheb lődiks, voolab igas suunas laiali
kahe-, kolme-, neljapalgne
oleneb vajadusest
pole nägu ega tegu

lasen enda põhimõtetest
täiskiirusel üle sõita
arvamused on tehtud pehmest meeldivast massist
mida iga möödakäija hea meelega soovikohaselt vormib

Dota

tulen tuppa ja avastan, et jälle sa mängid dotat
seda mängu, millega läheb vähemalt tund aega ja mida
ei saa pooleli jätta, sest seda mängivad koos sinuga veel 9 inimest
4 sinuga ja 5 vastastiimis
päris kehv oleks neid kõiki alt vedada, ütlesid
ootan ja ootan
olen nagu suvakas õel korterikaaslane

õelutsesin siis ja nägin, et sul oli üks mäng just läbi saanud
kuulasid korra, avasid uue mängu
ükskord küsisin, et kuidas sul läks, ja ütlesid, et kaotasid, siis
täiendasid, ütlesid, et pole hullu

elus võidad sina

klõps-klõps-klõps-klõps-klõps-klõps-klõps-klõps

mis kuradi abikaasa selline on
sinust pole sittagi kasu
sittagi
mitte sittagi

mõtlesin, et läheks demonstratiivselt magama
tahaks karjuda, tahan, et mõistaksid, kuidas sa praegu elus
kaotad, mitte võidad

klõps-klõps-klõps-klõps-klõps-klõps-klõps-klõps

Kevadine päev

suvaline oksake kutsub looma
veega täidetud kraav mängima

okstest ja rohukõrtest saaks teha parve
puude vahele moodustunud avausest onnikese loomadele
kõik muutub kunstiks ja mänguks

ega taoline kunst pole oluline, see ei muuda maailma
aga rändlindude kolmnurkade all on siiski
nii rahulik ja lihtne
ja elu ilma ekraanideta tundub peaaegu võimalik

Aga räägime siis menstruatsioonist. Intervjuu Johanna Roosiga

Isabel Mari Jezierska
Fotod: Enlil Sonn

See vestlus Johannaga toimus minu kodus. Ma lootsin Johannat veidi provotseerida, ent selgus, et seda ei ole sugugi nii lihtne teha. Johanna kohaneb ja mõtleb kaasa, selle asemel et oma arvamust minu kombel vestluses läbi suruda. Rääkisime kunstist, menstruatsioonist, sünnitamisest ja Johanna debüütluulekogust „Tsükkel“. Pildid tegime enne vestlust Salongi vetsus.

Isabel: Miks peaks sinu arvates menstruatsioonist või menstruaaltsüklist rääkima? Ja miks peaks sellest rääkima poeetilises keeles? Mida see maailmale annab, kui me nendest asjadest rohkem räägime? Ja mida see annab, kui me räägime sellest luules?

Johanna: Kohe tahaks vastu küsida: milleks üldse millestki rääkida? Räägidki selleks, et teema oleks rohkem esil, et mingi probleem tuleks päevavalgele. Aga võib-olla ei olegi tegemist probleemiga – võib-olla ongi mõte näidata, et see *ei o/e* probleem.

Hakkasin kirjutama sellepärast, et tahtsin kõigepealt ise sellel teemal lugeda. Aga tuli välja, et midagi poeetilist, mis mu huvi rahuldaks ja mida oleks piisavalt suures mahus, ei olegi nii lihtne leida. Ja miks inimesed kirjutavad või loevad? Sest see annab mingitele asjadele tähenduse. Mulle oli hästi oluline aru saada, mis toimub minu enda kehaga. Ja mis toimub maailmas minu ümber – teiste kehadega. Selleks hakkasingi uurima

sellekohast kirjandust. Võib-olla olengi ma tõestus, et sellist asja on vaja — või et sellest on vaja kirjutada.

Teisalt võiksin ka öelda, et tegelikult ei pea sellest kirjutama. See ongi mulle kohati dilemma. Ma ei usu, et kirjandus suudab maailma väga palju paremaks muuta.

See oli mu järgmine küsimus muuseas: kas see oligi su ambitsioon — maailma paremaks muuta?

Ei. Kunstil on ikkagi väga vähe võimalusi maailmas midagi muuta. Mulle tundub, et kunst saab asju mõtestada, peegeldada, seletada, kirjeldada. Aga kuidas seda vastu võetakse — seda kunst ise suunata ei saa. Eriti suurte teemade puhul. Näiteks kliimasoojenemine — kui me teeme kunstiakte, siis me juhime küll nendele probleemidele tähelepanu, aga kas me saame sellega midagi peatada või aeglustada... ma kahtlen selles. Ma olen enda kohta öelnud, et olen rõõmsameelne pessimist. Ma ei tee asju selleks, et maailma muuta, vaid selleks et kõigepealt ise endale asju lahti mõtestada. Ja võib-olla tekib sealt juurde lootus, et ehk see aitab ka kedagi teist.

Mul on selle kohta kohe juba kaks küsimust. Kõigepealt tundub mulle, et me mõistame väga erinevalt, mida tähendab muutus. Mina näiteks usun, et kunst on võib-olla mitte ainus, aga kõige suurema potentsiaaliga viis midagi muuta, mõjutada, luua uusi tähendusi, mis võimaldavad meil liikuda täiesti uude kohta. See ongi minu meelest üks asi, mida kunst teeb — annab võimalusi, kuidas edasi liikuda, et saaksime muutusi ellu viia. Aga mulle tundub, et sina mõtled muutuse all midagi muud.

Ma olen sellega nõus. Aga ma arvan, et sa sõnastasid selle õigesti: kunst *annab võimaluse* muutusteks, aga ta tingimata ei *muuda* seeläbi maailma.

Aga mis siis muudab?

Midagi muud — mingi reaktsioon, vastukaja, afekt. Midagi, mis kutsub muutuse esile. Midagi, mis mõjutab inimest maailma parandama. Kunst võib olla aktiveerija, aga muutus ise ei toimu ju kunsti sees, vaid väljaspool seda. Kunst peegeldab, tõlgendab ja sõnastab asju ümber, representeerib neid. Ta võib suunata muutusele, aga muutus ise sünnib mujal. Kunst tekitab dialooge, paneb mõtlema ja võib inspireerida tegudele.

Aga kas see ei olnud siis see, mida sa tahtsid oma teosega teha — motiveerida inimesi, inspireerida neid tegutsema? Sul on ju ideaalpilt, milline maailm võiks olla. Näiteks maailm, kus me ei häbista naisi menstruatsiooni pärast, või maailm, mis toetab naisi nii, et nad ei pea valudes kannatama. Kas see ei olnud su ambitsioon?

Võib-olla see isegi oli mõnes mõttes ambitsioon. Muidugi ma tahan kõike seda, mida sa just nimetasid. Aga küsimus on selles, kas mu teos on kellegi elu tegelikult muutnud. Kas see on midagi ühiskonnas normaliseerinud? Kas see on teinud sellest kergemini räägitava teema? Kas see on kelleltki ära võtnud valulikud krambid?

Tegelikult on maailma muutmise kontseptsioon mulle võõras. Mida see tähendab? Ja miks me seda maailma muuta tahame, miks see peaks olema eesmärk omaette? Ma pigem leian, et maailma tuleks rohkem kirjeldada, et hakkaksime seda paremini mõistma, üksteise erinevusi paremini mõistma, väärtustama, aktsepteerima, austama.

Üks või kaks või kolm poeetilist teksti ei muuda maailma mu ümber. Minu meelest seletavad need tekstid seda maailma, mis mul praegu on, ja rõhutavad, et mingid süsteemid selle sees vajavad muutust, mingid teemad rohkem tähelepanu, stigmadest ja dogmadest vabastamist. Aga ainuüksi rõhutamine ei too veel

teisenemist, paranemist. Küll aga aitab see mõtestada, mis meie kehadega toimub.

Aga lähemegi siis selle küsimuse juurde tagasi, see tähendab, minu teise küsimuse juurde edasi — miks meil on vaja teada, mis meie kehadega toimub?

Et ennast siin maailmas hästi ja mugavalt tunneksime. Kui me ei tea, mis meie kehadega toimub või kuidas oma keha aidata, kui tal on midagi viga, siis me ei oska ennast oma kehas hästi tunda ega teda toetada või hoida.

Ühiskondlikult ei osata kehadega ümber käia — ei teiste ega omaenda kehaga. Seksuaalharidus ja kõik muu selline ei puuduta ainult seksi või igakuist veritsemist, vaid see on palju abstraktsem ja sügavam teema. Soovitan kuulata Liis Allmäe ja Keiu Virro *podcast*’i „Jagatud ruum“, kus nad küsivad: „Millist seksuaalharidust vajab Eesti?“

Kehad on mitmekülgsed, keerulised, poorsed ja muutlikud, aga nii mina kui ka enamik teisi on kasvanud väga kitsavaatelse soobinaarse õpetuse peal, mis esiteks on eelistanud uurida ennekõike mehekeha, teiseks käib väga ohtlikul moel ümber säärase teemadega nagu seks, menstrueerimine, rasedus, seksuaalne väärkohtlemine. Koolides näiteks ei räägita, mis siis teha, kui sind vägistatakse. Ei teki sellist ruumigi, kus saaks sellest turvaliselt rääkida.

Kirjandus on üks viis, kuidas neid teemasid poeetiliselt lahata, aga see on vaid üks kitsas aspekt kogu probleemist. Ilukirjandus ei ole teadus, ei ole meditsiin, ei ole tegelikult ravim. Kirjandus on see, kui lööd end ära ja siis keegi puhub valusa koha peale.

Sa nõustusid Mürilehes Maia Tammjärvega, et menstruatsioonist ei ole tavaks rääkida.¹ Aga mina mõtlesin, et see ei pruugi ju päris tõsi olla. Esiteks, esoteerilises maailmas räägitakse menstruatsioonist ja menstruaaltsüklist küll ja küll. Ja meditsiinimaailmas muidugi samuti. Kui sa lähed günekoloogi juurde, küsitakse su tsükli pikkuse kohta, uuritakse, kas koged valu, kuidas tunned ennast ovulatsiooni ajal.

Kui sa rääkisid Maiaga, kas sa mõtlesid, et poeetilises keeles ei ole menstruatsioonist räägitud, või mõtlesid sa selle all midagi muud?

¹ Maia Tammjärv. „Kiirkohting: Johanna Roos“ — Mürileht, 4, 2025.

Ma tahaks väga tulla kuhugi neutraalsele pinnale. Et me räägiks iga päev sellest, mis päriselt toimub — veritsemisest, faking krampidest. Asjadest, mis on füüsilised ja juhtuvad iga kuu. Mitte ainult arsti juures, vaid igapäevaelus. Seda on minu meelest vähe.

Kui sõbrannal on päevad, siis ta ütleb: „Mu emakas teeb midagi,“ aga see tuleb sosinal, vaikselt kõrva sisse. Et tal on tegelikult halb olla — seda dialoogi ei ole ühiskonnas. Need kaks äärmust — esoteerika ja meditsiin — on teineteisest nii kaugel, ja nende vahel on tühi väli.

Ma tahan, et inimesed julgeksid öelda, mis nende kehaga päriselt toimub, seda müstifitseerimata. Ja mitte ainult suletud arstikabinetis või kuskil naisenergia laagris. Tahaksin, et need kaks maailma suhestuksid ka tavaeluga, mitte ei oleks teineteise täielikud vastandid, mille vahel ilutseb suur tühjus.

Kas ma saan õigesti aru, et üks sinu eesmäärke võib-olla oligi pakkuda sõnavara, mis võimaldaks meil tavakeeles rääkida menstruatsioonist ja menstruaaltsüklist?

Kirjutades ma endale seda eesmärki ei seadnud. Aga keele osa oli mulle küll oluline, just seetõttu, et ma ei tahtnud kasutada klišeelikke ja tavapäraseid sõnu. Püüdsin kasutada võimalikult vähe sõna „veri“, võimalikult vähe sõna „süda“. Tahtsin tegeleda stigmade likvideerimisega, normaliseerida menstruatsiooni, siduda seda teiste teemadega ja panna see huvitaval viisil tööle.

Hästi huvitav on see, et kui sa püüad oma keha väga intensiivselt tajuda ja seda tekstiks sõnastada, siis sõnade kaudu liigud oma kehast tegelikult üsna kaugele. Kirjeldad, mis naha all toimub, aga liigud justkui hoopis teisele tasandile, hoopis teistesse kehasse, nii elavatesse kui ka elututesse.

Aga nüüd, kui sa oled selle kirjutamisprotsessi läbi teinud — kas sa tunned, et saad enda ja teiste kehadest paremini aru?

Ma näen oma keha nüüd palju terviklikumana. Saan aru, kui kompleksne ta on. Lõpuks ma tean, kui pikk mu tsükkel on. Ma olen oma keha palju paremini tajuma hakanud ja olen füüsiliselt oma kehas rohkem kohal.

Sa ütlesid, et sul on huvi paremini mõista ka teiste kehasid. Kas see protsess võimaldas seda? Kuidas on võimalik, et ennast paremini mõistes õpib ka teistest rohkem aru saama, kui iga kogemus on ju üsna ainulaadne?

See ei kuulu kirjutamisprotsessi juurde — kirjutamine on üsna individuaalne, oled sina ja su tekst. Teiste kehade tundmaõppimine on toimunud enne kirjutamist — siis, kui loed pilguga teisi kehasid tänaval, ühistranspordis, kaubanduskeskuses. Või siis õpin teisi tunda alles pärast raamatu ilmumist. Koos raamatuga on inimestega hästi sisukas dialoog tekkinud. Nad räägivad mulle päriselt, millised nende päevad on, kuidas nad menstrueerivad, kas neil on valu või ei ole. Mitmel mu tuttaval on näiteks päevad sellised, et nad peaaegu ei märkagi neid.

Ma jagan siis ka sinuga enda kogemust. Mitu aastat ei ole mul olnud isegi platseebonädalat — ma võtan beebipille ja jätan platseebonädala vahele. Otsingute käigus jõudsin selliste pillideni, mille puhul ma ei näe, et oleks mingeid negatiivseid tagajärgi. Muidugi ei tea kunagi, mida tulevik toob.

Aga miks ma üldse pillide juurde jõudsin? Minu päevad olid väga-väga hullud. Kirjutasin Värskesse Rõhku „Valupäeviku“², kus kirjeldasin enda kogemust. Lugesin selle hiljuti uuesti üle ja see tundus täiesti võõras maailm, sest ma ei ole enam neli aastat sellist valu kogenud. Mäletan, kuidas olin alguses beebipillide vastu. Nüüd tundub veider, et arvasin, et miski, mis mind valust vabastada saab, on loomuvastane.

Paljud naised kogevad siiani väga räiget valu. Samas kui sa rääkisid oma raamatuesitlusel Sveta Grigorjevaga, ütlesite, et menstrueerimisest võiks mõelda kui millestki erilisest. Aga kas see on lahendus? Kui me liigume selles suunas, et menstruatsioon on midagi püha ja väga erilist, siis mulle näib, et me liigume natuke sinna esoteerika poole. Kas me peaksime sinna poole liikuma?

Mina ei tule kellelegi ütlema, et ta ei tohiks niimoodi mõelda. Mul on ka valusad päevad — siiani on esimene päev selline, et olen pikali voodis.

Ja kui siis rõhutatakse mulle, et menstruatsioon on midagi erilist, või öeldakse, et naised on suutelised kõike tegema, siis see muidugi vihastab. Vahel tahaks ju lihtsalt olla keegi, kes ei viitsi midagi teha ega tahagi midagi teha, ja lihtsalt oma päevad kodus üle elada.

Aga ma ei taha kumbagi poolt ära kaotada. Ma tahan, et kõik hääled kostaksid võrdselt. Et me leiaksime need erinevused üles, aktsepteeriks neid ja võib-olla isegi rõhutaks neid. On ju tore,

2 Isabel Ježierska. „Valupäevik“ — Värske Rõhk, nr 72, 2021, lk 16–27.

kui keegi räägib, et tal on imelised päevad, ja ta tunneb, kuidas ta puhastub, et tunneb mingit ürgemalikkust. Ma mõtlen, et — vägev! Aga selle kõrval peaksid olema ka lood nendest, kellel on valulikumad päevad. Minu lugu näiteks on selline ja asetubki kenasti sinna dialoogi, üks ei tühistata teist.

Meil on vaja väga erinevaid lugusid — et me saaksime neil teemadel omavahel päriselt suhelda.

Aga kas sinu arvates on võimalik, et need erinevad kogemused eksisteerivad koos, ilma et nad seaksid teineteise lugusid kahtluse alla? Mulle tundub, et näiteks see ürgema ja puhastumise narratiiv käib sageli käsikäes tundega „miks mina seda niimoodi ei koge?“. Miks mina olen voodis, krampides, oksendan ja ei suuda midagi teha, samal ajal kui keegi teine räägib sellest kui väestavast puhastumisest?

Ja siis see inimene, kes räägib puhastumisest, vastab: sa ei toitu õigesti, sa ei tee õigeid rituaale, sa ei tee õiget joogat, sa võtad valesid toidulisandeid. See kõik on üdini normatiivne. Kuidas sellest lahti saada?

Aga kas peab lahti saama? Me elame maailmas, mis ongi täis polaarsusi ja erinevusi. Võiks tulla aeg, kus me ei loobi üksteise pihta kive, vaid leiame koha, kus saame koos eksisteerida — täpselt nii erinevalt, nagu me oleme.

Ohtlikuks muutub see siis, kui näiteks radikaalne esoteerika või väga range heteronormatiivsus liigub koolisüsteemi. Kui säärase vaadetega seksuaalhariduse koolitajad käivad noorte ees nendest teemadest rääkimas ja propageerivad oma vaateid, on sel väga suur oht. Radikaalfeminiinsus võib esile kerkida sama tugevalt kui mõni teistsugune kitsas maailmapilt, nagu näiteks manosfäär.

See on päris huvitav, kuidas sa selle küsimuse lahustasid. Demokraatlikus ruumis ongi hea, et meil on erinevad viisid, kuidas menstrueerimist ja menstruaaltsükli mõtestada, sest erinevad lood võivadki erinevaid inimesi toetada. Kuni need lähenemised toimivad ja keegi ei sõida teistest üle, on hästi.

Mul tekib võib-olla kõhklus just noorte suhtes, kes tarbivad seda infot sotsiaalmeediast. Aga mul on samas ka tunne, et sellele ei olegi mingit lahendust.

Mina ise näen enda ümber minuvanuseid ja vanemaid inimesi, kes on esoteerilistele lugudele vastuvõtlikud just seetõttu, et nende tervisemuresid ei võeta sageli tõsiselt – näiteks perearsti või günekoloogi juures. Ja siis see esoteeriline maailm pakub neile häid lugusid ja võib-olla ka viise, kuidas end päriselt toetada. Aga annad sõrme – ja võetakse terve käsi. Seal tuleb tihti kaasa igasuguseid muid asju. Pead hakkama toortoitu sööma, siis tekivad uued terviseprobleemid, ja lõpuks selgub, et teed ikka veel midagi valesti, mille vastu aitab energiate teraapia, mille eest pead välja käima 200 eurot korra eest.

Jah. See maailm on ohtlik. See pakub lihtsaid lugusid ja kiireid lahendusi. Just sellepärast on meil vaja raamatuid, mis räägiksid veritsevast kehast teaduspõhiselt – kuidas keha tegelikult töötab. Sest muidu jääb kõik ainult tõlgenduste meelevalda. Ja noh, ilukirjandust on vaja siis poeetilise lahtimõtestajana.

Tahaksin rääkida ka mõnest sinu luuletusest, mis mind provotseerisid. Luuletuses „Nurisünnitus“ (lk 10) kirjutad, et „ema ütles kord et / iga kord kui menstrueerin / võin eneselegi teadmata sünnitada“, ja ühes luuletuses (lk 8) räägid hüübinud veres konutavatest „elamata eludest“. Need kaks kujundit su luules olid minu jaoks ootamatud. Ma ei oleks osanud oodata, et näen seda sellises luules, progressiivse inimese luules.

Eesti abordivastased aktivistid räägivad ju sündimata eludest. Ma lugesin kunagi üht filosoofilist artiklit, mis väitis, et inimene vastutab ka selle eest, kui ta ei eosta, ei anna munarakule võimalust saada uueks eluks.

„Nurisünnitus“ on kahetasandiline tekst. Ühelt poolt on seal see võsa vahel nurgas sünnitamise kujund, aga teiselt poolt hetk, kui sa öhtul voodisse lähed ja hakkad üle mõtlema: äkki ma olen rase? Jumal küll — mul ei ole isegi heteroseksuaalseid suhteid. Mul ei ole võimalik rasedaks jääda, *kui mind just ei vägistatud kuskil*. Ja „elamata elud“ on kujund, aga ma ei ütle otseselt, mida see tähendab. Vihjeks nii palju, et heteronormatiivse survega ühiskonnas olen mina moraalselt igas mõttes vale: ma pole hetero, ma ei taha lapsi, olen vabakutseline humanitaar.

Kas laste saamine on sinu arvates eetiline?

Sellise küsimuse asemel peaksime tegelema katkise süsteemiga, küsima, kuidas muuta see selliseks, et nii lastesaamine kui ka mittesaamine oleks turvaline. Milleks toppida oma nina teiste inimeste ellu, otsustesse? Kas nad tahavad siia maailma inimesi juurde tuua või mitte — see on nii bioloogiliselt kui ka vaimselt väga intiimne ja isiklik protsess. Mõnel on väga tugev tunne: ma tahan last kanda, ma tahan sünnitada. Kuidas sa võtad selle võimaluse talt ära? Ja teisel, kes kardab sünnitada või kelle lapse on eostanud vägistaja, käsib beebi ilmale tuua? Mõni lihtsalt ei taha — *so what?*

Tuleks luua selline ühiskond, et kui lapsed sünnivad, siis see ühiskond oskaks neid kehasid hoida. Ja kui ei sünni, siis see ei häbista, sõima ega tapa neid kehi, mis otsustasid aborti teha või mitte rasestuda.

Täiega nõus.

Kärt Heinvere

Elektrivaba Eesti 1

kaugemates kohtades elavad inimesed võivad valmistuda,
see on täiesti normaalne,
et pole kooli,
pole poodi,
et pole postkontorit (milleks?),
pole teatrit (ammugi mitte),
kino (nalja teed või?),
raamatukogu pole (varsti enam),

aga saeveski on
ja moodulmajade tehas
ja vähemalt on kodu (seni kuni on)

Elektrivaba Eesti 2

adruvallid kõnnivad
busside vahel, mida täna ei tule,
aga pedajate vahelt kajab pöriseva ATV hääl, jälle,
kus peal istub mu ema,
kes ei tea siiani, kas ta tahab oma 55. sünnipäevaks ATV-d või motorollerit

mets ei saa ise hakkama
talv puhub tuult laiali,
lastes liugu rändrahnu, endise titekivi pealt
kui hakkaks puugiks
ja tooks elektrigeneraatori
ja teeks kõik ise ära
ja raha ka ei küsiks,
sest juba vanaema oli naaberkülas rikaste majapidamises koristaja

Elektrivaba Eesti 3

külla saabuwad wõõrad
-oma ja -võõrwõõrad

kas peaks kõik ka soome keelde tõlkima?

Vaba Eesti 1

täna nägin ma linnaliini bussis kahte politseinikku
 nad sõitsid oma kuus peatust
 läksid maha ning
 jalutasid kuhugi,
 mitte Eestis

Vaba Eesti 2

aga selleks me ju saimegi
 kelleks tahtsime
 saime kelleks tahtsime
 tahtsime saada

autojuhiks

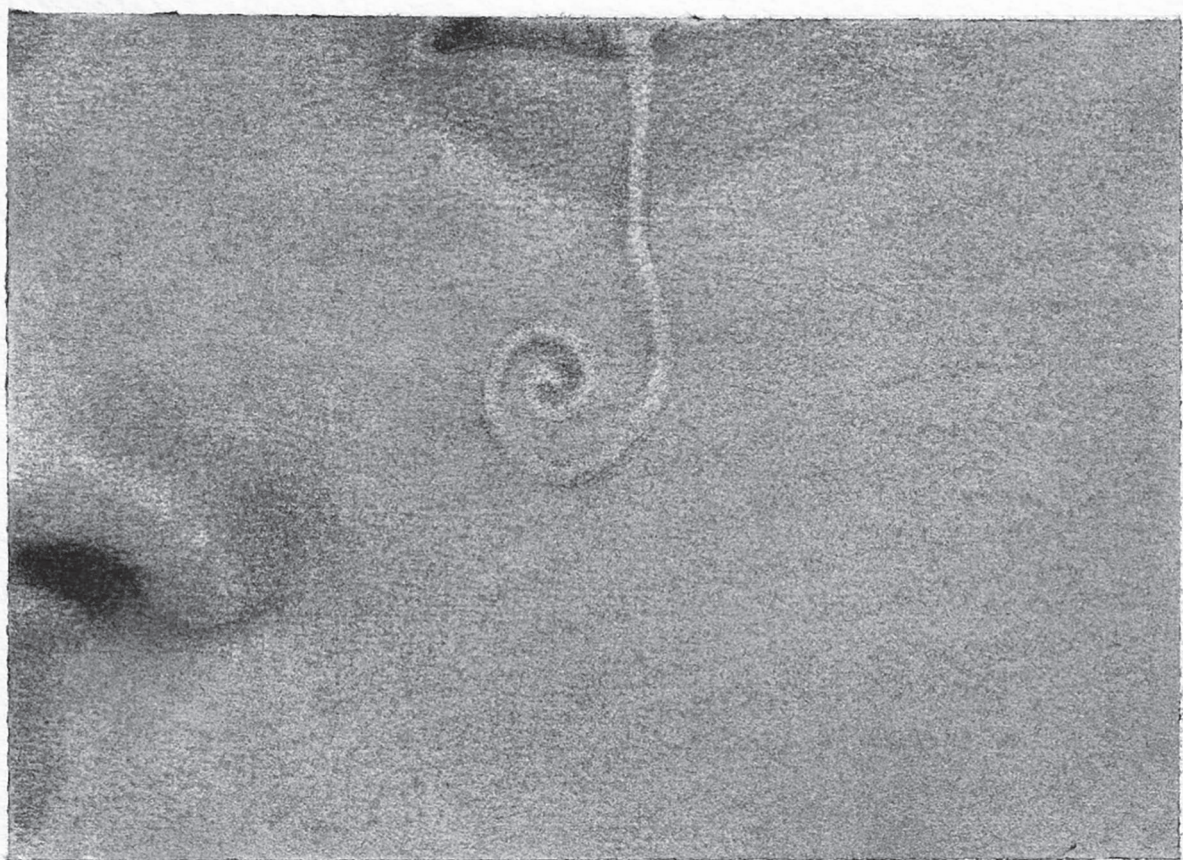
Bolti juhiks
 et saaks rääkida eesti keeles
 et saaks kasutada rakendust eesti keeles
 ja mitte teha

keeletesti

ning ma tundsin seda
 kui ma neljapäeva õhtul toidukullerina töötasin
 ning pühapäeval õhtul ETV-st saade tuli
 „Laulu- ja tantsupidu – Eesti ime“

Vaba Eesti 3

milleks üldse
riik
kui raha poleks
riik
on ilma rahata
puudulik
aga ilma rahata on
armastus ja sõprus
kui
riik
juba on ja raha ka on siis on ka kultuur
kuna ilma kultuurita on
riik
ettevõtte ja ettevõtte
võiks ta ka mõnele teisele
riigile
kuuluda

Katkendid romaanist „See ilus armastuslugu, mille lugemist ma kunagi ei lõpeta“

Andreas Kübar

Sana ja lil Sana

„Oo armas, oo armas!“

„Oo armas!“

„Ma hüüan oma ingliahäälega, aga keegi ei kuula mind; keegi ei taha minu armuvalusid tunnistada; keegi taha mind lakkuda ja näpistada.“

„Mind ka mitte!“ toetas Inglise tema väike õde. „Kuigi mind on väga hea näpistada!“

„Keegi ei loe, mitmendat korda ma voodis külge keeran; keegi ei näe, kuidas ma rähklen ja värisen. Sina, hea lugeja!“

„Tee silmad lahti, lohh, ja vaata mu õde!“

„Kas sa ei näe minu enneolematut ilu? Või ei taha näha? Kas sa ei näe, kuidas ma sinu ümber tiirlen, mina, Sana, kelle keha on voolitud kõikide moodsate ideaalide – kumeruste ja lohkude järgi. Kelle tagumik nii maitsekalt lame, ja kuulaks kui moetusengile.“

„Minu tagumik kuulub ka moetusengile!“

„Ja kelle peas on väikesed ümarad sarved täpselt nagu vast-sündinud vasikal. Nii nagu peab!“

„Nagu peab, noh!“

„Ma tahaksin sulle endast rääkida, kui sa mind kuulaksid. Sest peale selle et ma olen väga ilus, olen ka väga tark.“

„Mu õde on ülitark! Ta loeb ja õpib 24/7. Ta võiks oma keskharidusega kõik maailma kuldvillakud kinni panna!“

„Kõrgharidusega ikka! Mul on kõrgeimast kõrgem haridus ja ma oskan jooksvalt probleeme lahendada nagu eikeegi teine. Seda öeldakse mulle pidevalt! Olen kiire mõtleja!“

„Kogu aeg öeldakse! Mu õde kiidetakse reaalselt iga päev!“

„Just! Iga päev! Ja sellepärast arvangi, et teist minusugust ingliti pole olemas. Tihti kiidetakse ka minu suurepärast mõistmisvõimet. Ma mõistan, mida mulle räägitakse, see on ülioluline.“

„Ütle ükskõik mida, noh, mu öde mõistab sind!“

„Ma räägin eesti ja inglise keelt puhtalt, vene keelt natukene, soome keelest saan aru, taani, hispaania, itaalia, prantsuse, flaami, saksa ja läti keeles tunnen paari sõna, aga inimese mõistmiseks juba paarist sõnast piisab. Ja kindlasti polnud see nimekiri lõplik. Lisaks släng ja sümbolid. Ma olen väga tähelepanelik inimene. Märkan kõike, mida inimesed üritavad vaiba alla peita.“

„Igast sitta, noh, vaiba all on igast sitta, ma tean!“

„Aga räägime nüüd asjast!“

„Nülime elevanti!“

„Meie maad on asunud laastama kaleröövlid.“

„Värdjad!“

„Põhjaprovintsidest varastati kaks tonni kalet, lääneprovintsidest kolm tonni kalet. Eelmisel kuul varastati terve kuningriigi peale seitse tonni kalet ning kannatajad ei ole suurettevõtteid, vaid väiketalunikud, aiapidajad, korralikud inimesed, kes pole seda ära teeninud! Sel kuul on varastatud juba kaheksa ja pool tonni kalet ning kuu lõpuni on veel kolmteist päeva. Mida me teeme?“

„Sa oled tark, noh, mida me teeme?“

„Seni olen ohvritega kohtunud ja olukorda kaardistanud. Röövid toimuvad öösel ja kui varem olid vargad hoolsad, siis nüüd käiakse lausa traktoriga põllust üle. Isiklikult seisin üles küntud rööbastes ja nägin, milliseks põld pärast röövimist muutub. See on uskumatu sigadus!“

„Mina seisin ka, sen täiesti perses!“

„Vargaid ei peata mitte miski, kuigi talupidajad on soetanud valvekoeri, paigaldanud silte, vedanud aedasid, aga röövlid tulevad kõigest läbi. Lisaks teenivad nad kalemüügist ebaseaduslikku raha, millelt ei maksta makse ega midagi.“

„Ilmselgelt, noh, nii lähebki riigi majandus putsi.“

„Talunikud, kes on terve aasta ränka tööd teinud, jäävad seejuures tühjade pihkudega. Kui sa näeksid nende pisaraid, saaksid aru, milline hoop on neile kalerööv: pered jäävad nälga, lapsed surevad, majapidamised laostuvad, paljud talupidajad on sunnitud ümberasumisele.“

„Nad kolivad linna ja hakkavad järjekordi tekitama. Ostavad sinu eest viimase teatripileti, haaravad poeletilt viimase Red Bulli, söidavad vilkuva kollasega üle risti ja sina jääd hiljaks ja saad surma. Kas sa surmale üldse mõtled?“

„Me peame reageerima enne, kui on hilja!“

„Sülita neile, öde!“

„Kaleröövid on meie inglipõlve suurim väljakutse ning aeg on tegutseda! Kui sa ei usu mind, siis usu talunikke, ma tsiteerin: „Röövli-bande tuli öösel ja ajas koera autoga alla,“ põmm! milline algus, „närakad hüppasid kastist välja ja hakkasid kotte täitma. Neid oli vähemalt kolmkümmend tükki! Meie kalepõllul oli julgelt üle 400 kilo rohelist vitamiini ning alles jäi vaid pime maa. Varganäod istusid furgooni ja kihutasid minema. Ühel kurjategijal oli pikk punane habe, tema tundus kui ninamees, ning too soovitas kale asemel kurki imeda. Nii ütleski: imege kurki! ja lõi autoukse kinni. Ma helistasin kohe politseisse, aga politsei ei usu talupidajaid. Ei usu nutmist ega halamist. Koeralaipe oli ka politsei saabudes ära kōdunenud ning mind naerdi välja. Kalekasvatavad on jätetud jumala hooleks!“ Aga õnneks on meil kaleröövide peatamiseks plaan!“

„Woop woop!“

„Teadlikkuse tõstmine ja organiseeritud kogukonna loomine; sümbolika välja töötamine koos deviisiga „peatage kaleröövlid!“; pikett avalikus ruumis ja annetuste kogumine talupidajate kaitseks; psühholoogiline nõustamine; õiglase sotsiaalabi ja kahjude korvamine saagi turuväärtuse alusel; kogukonnaõhtud ja sotsiaalkriitiline *performance* koos töötubade ja puljongiga; talgupäev kalepõldude taastamiseks ja veel rüüstamata põldudel varitsemine, mis viib meid lõpuks kaleröövlite tabamise ja kohtupäevani. Operazione KALE on juba käivitunud ning ootab sinu panust!“

„Paneme kaleröövlid vangi ja sunnime nad iseenda kurki imema!“

„Ära ütle nii!“

„Räägime, nagu asi on, noh!“

„Meie, inglid, peame väga hoolsalt sõnu valima, kallid öde, kuna inimestel on niigi raske tunnistada, et nad inglitega räägivad. Kui me lahmima hakkame, ei räägi meiega keegi. Sellepärast tuleb pakkuda inimkonnale väga mõistlikku ja nüüdisaegset programmi, mis näitab, et oleme usaldusväärsed ja suudame mõelda täpselt nagu nemad. Vabandage mu öde, keegi ei hakka kurki imema, ma luban. Meie eesmärk on kaleröövlid tabada ja neist vastutustundlikud inimesed kasvatada. Talupidajad saavad õiglase hüvitise, röövlid õiglase karistuse. Röövlitele tuleb ühiskonnaga liitumise kava koos sotsiaalkorteri ja tööga.“

„Ja taha saavad ka! Kõik vargad hakkavad taha saama! See on nii ebaõiglase, et meid kuulavad ainult eluheidikud, sest me pole sellist kohtlemist väärt! Me pole mingi kontrakultuur, noh! Me oleme täiega meinstriim! Ilusad ja targad meinstriim-inglid! Ja selleks et silma paista, tuleb šokeerida! Ma tunnen küll inimesi, nad ei liitu meie operatsiooniga enne, kui pole ohtu. Me peame kõigile taha andma, kes otsustavad pilgu probleemidelt kõrvale pöörata. Siis hakkavad mõned

alles vaatama. See õiglase kohtlemise jutt on *bullshit*, kuna niiviisi saame oma MTÜsse ainult noori kunstikooli tusse. Meil on veits karmimaid tüüpe vaja. Selliseid, kes hirmutaks veidi. Ähvardaks, noh! Töötubasid ja puljongit võib mõnel Hurda pärandi seminaril pakkuda!“

„Oo jeerum, oo jumal! Palun ärge kuulake mu öde, ta on noor ja loll.“

„Kuulake just! Pealegi tänapäeval pole mingit jeerumit, noh. Jumal ja jeerum on ammu suguelunditega asendunud. Asjad pole enam hukule määratud, lihtsalt putsis on, ja sellepärast tulebki mind kuulata! Ma teen oma MTÜ, mille nimeks saab MTÜ Vituingel. Minust saab Vituinglite juhatuse liige ja me nabime kõik kalevargad kinni! MTÜ Vituinglid lubab samuti õiglast kohtlemist kõikidele varastele ja me korraldame kogukonnapäeva piinapingi ehitamiseks. Saatke oma ÜRO ja Haagi kohus perse ja pöörduge Vituinglite poole! Iga väikene kalevarga aju saab nussi, iga väikene kalevargabeebi saab luti asemel kurki. Me oleme modernsed, me oleme võitmatud!“

„Ja kuidas sa vargad kätte saad, kallis öde?“

„Lendan peale! Me peame mõtlema nagu vargad, riietuma nagu vargad ja käituma nagu vargad. Vituinglid asuvad infelteeruma!“

„Infiltreeruma...“

„Infiltreeruma, just!“

„Olgu, kes soovib liituda MTÜ Vituinglitega, ma ei pane kätt ette, aga kes soovib liituda minu Operazione KALE-ga, on avasüli oodatud. Teadke vaid, et inglid on väga abivalmid ja ausad, ning kui inimkond meid rohkem kuulaks, oleks maailm palju parem koht!“

„100 korda parem, noh! Nagu jõulud 24/7.“

„Ja me pole tegelikult nii paksud nagu maalidel. Me oleme väga peenikesed ja ilusad!“

„Jah, need maalijad on kõik tainad! Nad ei oska maalidagi! Ma olen nii paljudele poseerinud ja alati joonistatakse kõht ette ja voldid jalgadele. Mingi lambakari, noh! Alguses ollakse nii ülevas meeleolus ja palutakse kaunitel inglitel poseerima tulla, lubatakse maad ja ilmad kokku, aga Michelangelo ei maksnud mulle midagi. Tasuta tööjõud, noh! Ei mingit hüvitist, ei mingit tervisekindlustust. Kurk perse ausalt!“

„Aga need ajad on möödas! Meil on väga kaunid kõhud ja jalad ning me oleme palju suuremateks tegudeks võimelised kui pelgaks modellitööks. Me võime teie hädad lõpetada!“

„Just! Nagu Vituinglite kiirabi!“

„Peaagu nagu Vituinglite kiirabi.“

Hüvastijätt

Camille Hervelle kinnitab, et leidis päeviku Suure Saksa teatri orkestri-ruumist Lea pintsaku taskust, ja kuna selle lehtedel olid tabalukud ees, oli Camille pikalt segaduses, mida lukustatud päevikuga teha. Alles mitu kuud pärast Lea surma otsustas ta selle korterisse tagasi viia ning see oli omamoodi hüvastijätt, ütleb Camille, kes tagastas päeviku õhtupimeduses ja kandis seejuures päikeseprille.

Camille'i päikeseprillid olid laiad nagu prussakasilmad, helepruuni klaasiga, andsid vaatele kergelt savise kuma, milles laternatuled hajusid nagu vesivärvid ja inimesed olid ühtlaselt sibulakollased. Prillid maksid 84 eurot. Müüja asus prille pakkima, aga Camille peatas naise ja ütles, et paneb need kohe pähe. Prillipoes mängis „It's Beginning to Look a Lot Like Christmas“ ja vaateaknal seisis prilliraamidest ehitatud kuusk, mis sest, et püha Nikolaus polnud veel linna jõudnud. Oli neljas detsember. Camille kõndis, prillid ees, poest välja ja tajus täiesti uutmoodi distantssi argieluga, mis möödunud nädalatel oli talle ohtlikult lähedale, vaat et külje alla haisema pugunud. Esmalt lahkus õpilane tema muusikaklassist, siis suri sõber orkestrist ning Camille tundis, kuidas tema pea kohal ripub raske metallist kolakas, mis iga mõttega surmast või hüljatusest teeb ühe kurjakuulutava jõnksatuse Camille'i pea suunas. Ta võttis pooleteise kuuga juurde kuus kilogrammi ega suutnud ühtegi raamatut läbi lugeda. Maadles Jules Verne'iga, kes kõikide eelduste kohaselt peaks olema võidetav vastane ja viima lugeja eemale 21. sajandi hingenärvast uppumistundest, aga lugedes Tseiloni lääneranniku pärlipüüdjatest, kes raske kivi külge seotuna visatakse kaheteistkümmne meetri sügavusele pärle korjama ning seejärel silmahaavandite ja ajurabandustega tagasi paati tõmmatakse, sai Camille aru, et tema vennad ja õed on kannatanud otseste ja kaudsete uppumistunnete käes juba aegade algusest. Oh neid aegu küll. Camille oli samasugune pärlipüüdja nagu tema singali esiisad, kelle britid ja prantslased viskasid sulps ja sulps vette ja kes ilmselt ei laulnud, kuidas nad kuuma päikese eest merre sukelduvad – ainult et Camille'il oli võimalus kanda päikeseprille ja suitsetada kivi, mis silmahaavandid ja ajurabandused alles järgmise nädala kalendrisse paigutas. Selles mõttes oli Camille'il kõik hästi ja olgu, mis on, 21. sajand on ikka kõige parem aeg, mil elada, isegi kui ainsat varianti tuleks valiku asemel paratamatuseks nimetada.

Paratamatus oli sõna, mis Camille'i kummitas. Talle ei meeldinud selle kõla, selle kirja pilt ega tähendus, kuid ikka ilmus see – kas paratamatult? – lagedale.

Lea päeviku plaanis Camille algselt endale hoida, aga muusikakoolist lahkunud tüdruk muutis Camille'i arvamust. Ise seda tead-

mata, kuna kaheteistaastase tüdruku peas toimusid palju põnevamad arengud, kui seda võis pakkuda mõtisklemine oma endisest muusikaõpetajast, kes oli igav, imelik ja oskamatu, nagu Camille'i meelest sõnad tüdruku peas kõlada võisid. Camille aga mõtiskles endisest õpilasest pidevalt ega suutnud end keelata tüdruku akna alla minemast. Minna ja veenduda, et tüdruk on elus ja õnnelik, tundus Camille'ile kui õpetaja kohus selles uppuvas maailmas.

Tüdruk elas Camille'i korterist kümneminutilise jalutuskäigu kaugusel Gijzelaarsstraati pitsakioski kohal. Tema aknad olid avatud sõidutee poole ning teisel pool tänavaristi seistes nägi selgelt, millega tüdruk toas tegeleb. Camille süütas tobi, pakk hakkas lõppema.

Ta jälgis, kuid tüdruk omaette tantsib ja kätega naljakaid liigutusi teeb. Karvased lillad kõrvaklapid peas. Hüppas voodile. Võitles oma nähtamatute koletistega ja lõi mõõgaga tuppa tunginud vaime. Sihtis relvaga põrandal põlvitavat piraati, keda tüdruk oli mitu korda surmanud, kuid kes ikkagi võitlusse naasis ja vahepeal ka tüdruku vangistas, nagu piraadid ikka tegema kipuvad. Kõik naistegelased kandsid valget voodilina ja olid haavatavad, meestegelased olid aga vihased ja soovisid vaenlasele kiiret surma. Sellest võib tüdruku vanemate kohta üht-teist järeldada, teadis Camille.

Üldine moraal ütleb ilmselt, et Camille'i käitumine on taunitav, piiripealselt perversne isegi. Kuid Camille ei näinud selles midagi halba, sest tal polnud kurjasid kavatsusi. Ta ei mõelnud tüdruku paljast kehast ega soovinud temaga ühes ruumis viibida, teda pildistada või kurat teab, mida teha. Pööras isegi pilgu, kui mõistis, et tüdruk hakkab pidžaamat selga panema. Hoidis diskreetset joont – nii palju, kui see jälitamise kontekstis võimalik on. Kõige täpsem oleks Camille'i passimist võrrelda surnuaial käimisega, ning tüdruku akna all käis Camille kui iseenda hauda vaatamas. Oma nigela õpetajatöö arvele kirjutatud surma, milles Camille lootis märgata mõnda lootustandvat elumärki, et polnud siiski üdini ebainspireeriv ja tervenisti läbikukkunud. Aga ühtegi selget märki ta ei leidnud. Tüdrukul olid küll kõrvaklapid peas, aga ta ei mänginud salaja ksülofoni ega löönud gongi. Vahest andis muusikakoolis käimine tüdrukule fantaasia, mis nüüd ilmneb piraatide ja mõõkade kujul, kuid Camille teadis, et otsitud lohutus on enesepettus. Pigem juba tunnistada, et tüdruk on muusikabusinessi jaoks kadunud ja aasta naisartistide auhinnad lähevad tulevikus kellelegi teisele, kes võibolla ongi hea, ent kindlasti mitte nii hea, kui see väike tüdruk oleks olla võinud. Ilmselgelt.

Õine luusimine mööda parki ja tänavaid kestis paar nädalat ning hajus märkamatuult uue kontsertrepertuaari ja jõulude tulekul. Jätkusid harjumuspärased bussisõidud Amsterdami ja närbunud, lumised

maanteeservad, kus väikelinnade kohal rippus taas kollane kuu, mis esimest korda Camille'i elus ka talle bussisõidul unelaulu laulis. Ta jäi bussis magama! Ning ärgates, rattad juba Amsterdamis asfaldil, ei suutnud ta seda isegi uskuda. Bussist väljudes helistas Camille oma vennale, kes teda Amsterdamis võõrustas. Valis Eliah' numbri, ja mis sest, et Camille juba teadis, et temaga pole mõtet rääkida, proovis ta siiski:

„Tsau. Kas oled kodus?“

„No tsau, öde.“ Eliah muheles, kuna talle meeldis inimesi õdedeks, sõpradeks ja kolleegideks kutsuda. Kui on olemas seesugused määratlused, võiks neid ka kasutada, oli Eliah veendunud. „Tere, tulevane abikaasa!“ ütles ta kord oma uuele tüdruksõbrale, kuid see kutsus esile vaikuse ja peatse lahkumineku. Nojah. Kõigile tema naljad ei meeldinud.

„Kuule, ei ole kodus. Ma olen üksikul saarel ning mind jälitab verejanuline inimsööjate hõim, kes on näljast nõrkemas ja kelle silmadele ma olen kui jooksev salaami. Kusagil elab võlur McKulkin, kelle lossis asub salajane eliksiir, mis kõik inimsööjad veganiteks muudab, aga võlur McKulkinil on aku tühi ja ilmselt kepi kuskil külapeal ringi. Ma pean enne inimsööjaid lossini jõudma, akna purustama, eliksiiri leidma ja siis veepussi ehitama, ning seejärel kõik pärismaalased maagilise vedelikuga üle pritsima, lootes, et mõni loll neelab joogi alla ja muutub silmapilk teistsuguseks inimeseks – loomulikult ma olen kodus, Camille, kus siis veel, mõnel koosolekul Manhattani pilvelõhkuja kolmekümnendal korrusel, kus minu ees seisavad neli Korea ärimeest automaatrelvadega? Loomulikult olen ma kodus, istun diivanil, sa jõudsid kohale?“

Camille solvus ja pani kõne kinni.

„Kuradi tolvani,“ porises ta. „Miks tal kogu aeg nii *fucking fun* peab olema? Kõik tuleb lihtsalt, kõik on *chill*.“ Camille sai aru, et tema vend on täpselt seesugune tüüp, kes suudaks kelgukoortele piitsa ka maha müüa. Ta on magnet, kes lihtsalt tõmbab inimesi enda poole, mis muidugi ongi tema töö. Võtkem näiteks selle, kuidas Eliah oma töökoha sai: vend käis pargis jooksmas ja nägi üht sörkivat naist, kes tundus üsna väsinud ja enesega pingelises motivatsioonivõitluses. Esimesel ringil jooksis Eliah temast lihtsalt mööda, aga teisel ringil hakkas tal naisest hale ja otsustas naisele plaksu anda. Jooksis juurde, käsi püsti, ütles „hopp“, naine andis plaksu ja naeris, no tõesti naeris kohe südamest. Rohkem nad ei kohtunud. Järgmisel nädalal sai Eliah meili kelleltki Lonnekelt, kes kutsus teda kontoris potentsiaalset tööpakkumist arutama. Lonneke oli Hollandi ühe suurima telekommunikatsiooniettevõtte Veoni osakonnajuhataja ja otsis enda tiimi inimest, kes korraldaks *teambuilding*'ut ja organiseeriks ühistegevusi.

Kõik. Esialgu ainult sellised ülesanded. Kurat teab, kuidas ta Eliah' üles leidis, aga vaat, kus üks tühine plaks võib muuta elu.

Ja see ligitõmbav iseloom on tal pelgalt tänu geneetilisele lotovõidule, ning Eliah ei pea kunagi muretsema seesuguste *basic*-asjade pärast nagu Camille, kes enese töökorras hoidmiseks peab end aeg-ajalt ära kustutama. Vaatama tühja maanteed ja koguma bussiaknast sidusainet, mida Camille ise nimetab elektriiks, et seejärel koju naastes oleksid tema ideaalse nädala komponendid üksteisega rohkem seotud. Komponendid on iseenesest olemas: proovid Saksa teatris, kino, trenn, reedene kontsert ja nii edasi, aga taust on puudu, ja need osised seisavad kui kivid rannas, mille vahel pole vett, kus kõik on kuiv ja janune ning ühe rõõmupakkuva osa juurest teiseni jalutamine nõuab vaeva ja lõhub hingamist, mis lõppude lõpuks ei moodusta sujuvat, nätsuna venivat kulgemist, vaid kõlab nagu kaunite salmidena teos, mille refräänides kukuvad pesumasinad trepist alla. Räige müra.

„Aga ei. Kõik on *chill*. Kõik tuleb lihtsalt. Ei mõtle üle,“ proovis Camille vennalt midagi õppida. „Õnneks on praegu kiired ajad,“ lohutas end Camille ning mõtteid Lea surmast peletasid eemale piparkoogid ja jõuluturg, kus Camille käis muusikakoolilastele kingitusi otsimas. Ta tahtis igale õpilasele kinkida nimelise piparkoogimehikese, kes mängib mõnda piparkoogist puhkpilli. See tundus armas mõte. Ning kui Camille oli kõige kodusema müügiputka üles leidnud, nägi ta, et leti ees seisab too vaikne tüdruk lillade kõrvaklappidega. Jälle üksinda, omas mõttes, käes pikkade jalgadega vatiinist päkapikk.

Camille'i esimene reaktsioon oli selg pöörata ja peitu pugeda, aga siis tundus hoopis parem mõte julgus kokku koguda ja tervitada tüdrukut, kel oleks kindlasti hea meel näha oma endist õpetajat. Camille läks heldel näoilmel tüdruku juurde ja koputas talle õlale. Nad teretasid ja seisid hetke vaikusel. Camille'i süda tagus kõvasti, nagu oleks ta tüdrukusse armunud. Mõeldud lausete ja öeldud sõnade vahele hüppasid segajad, kes hakkasid kui ahvid oma suva järgi juhtmeid ringi ühendama. Lõpuks suutis Camille tüdrukule kauneid pühi soovida ja heade soovide jätkuks küsida, mis muusikat too kuulab, kuna see tegelikult ka oli isegi ajuahvide meelest kõige turvalisem ja loogilisem küsimus, vaadates neid tohutuid kõrvaklappe, mis nagu turvapadjad tüdruku kitsast nägu kallistasid. Kuid tüdruk vastas häbelikult, et kõrvaklapid on peas vaid müra summutamiseks.

„Sealt ei tule midagi. Lihtsalt niisama...“

Ja Camille oli segaduses. Süda jäi seisma ja ahvid lasti maha. Tüdruk tatsas turult minema. Camille pani päikesepillid ette, tundes rõõmu, et plika üldse suu avas. Tal oli ilus hää. Pagan võtaks. Nagu noorel Etta Jonesil, fantaseeris Camille, ja unustas piparkoogid osta. Tüdruk kandis klappe, aga muusikat ei kuulnud. Camille kandis

prille, aga päike ei paistnud. Lea pidas päevikut, aga lukustas lehed ega lugenud oma kirjutatud kunagi – see keerukas kaugenemissoov ühendas neid suisa magnetiliselt, nagu nemad kolm olnuks ainsad, kes igale küljele avatud maailmas on leidnud salajase võimaluse argielu nihestada, ja kuulnud vaikust, mis jääb meid ümbritseva, enamasti karjuva mateeria sisse. Näiteks jõuluturul, kus mängib vali muusika ja klobisevad õllekannud, on nemad kolm kuulnud langeva lumehelbe sisemuses jääkristallide sulamist, millele võib olla keeruline sõrme peale panna, eriti kui kõlarist blästib Wham!-i „Last Christmas“. Aga tähtsam ongi teadvustada, et samal ajal kui on müra, eksisteerib ka paralleelne vaikus, mis kestab lõputus koguses riietes ja tänavakivides. Wham! on sada korda meelelahutuslikum kui riidekiudude lõputu vaikimine, ja selle vagurusalternatiivi valimine eeldab teatavat soodumust, mis on Camille'il, Leal ja muusikakooli tüdrukul olemas. Ei, inimene, kes kuulab Spotify asemel oma sokki, pole hull, ta on lihtsalt uudishimulik. Inimene, kes laeb Spotifysse oma soki vaikuse üles – „*The silence of the sock*“ –, on hull, aga seesugust mõtet pole Camille'il kunagi pähe tulnud. Küll oli kindel, et muusikakooli tüdrukule peab jääma tema kamber, kuhu kellelgi teisel pole asja, ning samuti Leale, kelle lukustatud päeviku tagastas Camille samal öhtul Lange Pomstraadile, mis oli, nagu Camille ütles, ideaalne hüvastijätt, või vähemalt ideaalse hüvastijätku esimene vaatus.

Ideaalse hüvastijätku teine vaatus

Tol öhtul käis orkestrigrupis vilgas arutelu jõulupeo teemal, kuid Camille ei jaksanud arvamust avaldada. Ta otsustas jalutada Krijki randa ning katsuda vett, mis oli Lea surmanud. Et trehvata, pidada Leaga väike vestlus. Ta oli sellest mõelnud juba päev pärast sõbra surma ning oma peas ka mitu korda Lea surmavees kätt leotanud; katsunud, kas Krijki ranna vesi on kuidagi märjem või külmem või karedam, aga küsimustele jätnud vastamata, nagu ka muule, millele Camille'il veel vastuseid ei olnud. Kõige intrigeerivam asi oli tema Messengeri *chat* Leaga ja tõsiasi, et Lead enam ei ole, aga alles on see *chat*. See kuradi *chat*. Mingid suvalised vanad sõnumid ja Lea profiilipilt, mis ei tekitanud tunnet, nagu Lea oleks surnud. Pigem vastupidi. Nagu Camille oleks ainus loll, kes tema surma uskuma jäi. Ta kahtlustas selle vandenõu võimalikkust iga kord, kui nende vestluse avas, sest täpselt nagu elusatel inimestel, oli ka Lea *chat*'i jalutsis koht, kuhu oma sõnum kirjutada. Näiteks „hei, kuidas läheb, mis teed, saaks kokku“, aga Camille ei kirjutanud Leale kunagi. Ainult luges vanu kirjavahetusi ja tundis end tobedalt, kuna tema viimane sõnum Leale oli „heh dav“. No mida kuradit! See ükskõiksus tekitas temas tõsist trotsi.

Camille tahtis vastuse pärast Lea käest vabandust paluda ja koostas mõttes ilusate sõnadega sõnumit, mida oleks võinud „heh dav“ asemel kirjutada. Tundus, et selleks sobib ükskõik mis, kuna „heh dav“ seadis lati madalale. Näiteks lihtne ja ehtne „kallis oled“ või „muah, muah, näeme“, kuid kohe kui Camille oma siira lause üle luges, nägi sellel kleepuvat hüvastijätku-kolli, kes muutis ka kõige pisema tundelisuse mõneks läägeks kaastundeavalduseks. Siis nägi Camille smailide asemel leinaküünlaid ja luges teksti „tuul puude ladvas tasa liigub, küünlasära hinge paitab, on talvetuuled jäised, mis murdsid oksad elupuult, ja mälestused veel, saadavad sind teel“. Džiisus, palun, palun minge perse, kuradi sõnad ja puud ja tuuled, kortsutas Camille ühe paberi teise järel kokku ja mõtles, kuidas surmaga kaasneb terve kotitäis perversseid sõnu, mis kokku moodustavad ühe umbisikulise leinatapeedi, mille ees seisavad langetatud peadega Hiljad ja Helvid ja Heinod ja Harrid, kes kannavad pruuni lipsu ja söidavad surnuaiale pruuni Žiguliga, avaldavad kaastunnet *omakstele*, jah, keegi on seda sõna korralikult vastu seina tagunud ja nüüd ta lonkab nagu Harri – *sorry*, Harri. Avaldavad kaastunnet omakstele Lea *lahkumise* puhul ja hoiavad Camille'il käest, kuna nagu vanaonu Heino ütles: „Mõni hetk on elus valusam kui teine, mõni hetk on kohe väga-väga valus.“ Ja see ongi lause, mis meid lohutama hakkab? Pruunide sukkadega Hilja ja Helvi seisavad surnuaia väraval ja tahavad, et Heino ja Harri tassiks kirstu. Ausalt öeldes ma ei tea, miks nad kõik H-tähega on, aga ilmselt sattusid Püssi aguli regiooni osakonna komsomoli suvepäevadel ühe laua taha istuma, selle laua taha, kuhu Püssi aguli regiooni jne jne peasekretär paigutas H-tähega noored kommunistid. Ühesõnaga, elu otsustas nende eest ja nüüd ongi niimoodi. *Matusetalitus*. Mehed tassivad kirstu ära ja aasta pärast sureb Heino, siis sureb Harri ning Hilja ja Helvi lasevad hauakivile tammelehti graveerida. „On vaikseks jäänud koduõu, kuid mälestuste rajad ei rohtu.“ Nende pruunid kodud täituvad matusealbumitega ja kui jutuks tuleb endine klassivend, on esimese asjana laual tema Pärnamäe krematooriumi ärasaatmine. Küll oli vahva sell see Heino, kelle me Pärnamäel ära põletasime. Kile ohe.

Võibolla „heh dav“ polnudki nii halb variant. Võibolla surnud sõbrale kirjutades tuleb valetada nagu ansambel Propeller, kes laulis, et on küll sõnu häid, aga me ei leidnud neid, ning viimase sõnumina saata poenimekiri või wifi parool, sest Camille ei taha muutuda pruunide sukkadega Helviks, kes on tõesti lihtsalt nii-nii-nii-nii kurb, et ei oska midagi muud öelda kui et „kustus elu, vaikis valu, keset säravat sügisest päikesekulda“, sest kurbus muudab kõik Helvid poetessideks? Pigem tahaks mõelda, et Lea igavleb kuskil karantiinis, aga nüüd saab vähemalt wifisse minna.

Lea viimane sõnum Camille'ile oli „keri 1.46. see drop päris huvitav“.

„Keri 1.46. see drop päris huvitav,“ luges Camille vähemalt kolmkümmend korda uuesti, kui mitte rohkem. Lea oli saatnud mingi *jungle*'i loo; Camille oli üks vähestest, kellega Lea jagas oma piinlikku džungliarmastust. Ta tundis, et orkestris töötades pole õige sellist labasust kuulutada, sest isegi kui reegleid pole, on tunded olemas. Camille'ile meeldis, et vaatamata oma taktilisele olekule oli Lea tege-likult kapi-oss.

„Keri 1.46, see drop päris huvitav,“ saadetud 27. septembril 17.33. „Heh day,“ vastatud 27. septembril 18.02. Ja nii jääbki?

Jah? Ei? See pole jah/ei küsimus.

Camille teadis, et nende Messengeri *chat*'i idealiseerimisel pole pointi, kuna sõprus pole reaalasjas kunagi ideaalne. Ideaalseks muutub kõik alles tagasivaatavalt ja niimoodi on surnud sõbra *chat*'i lugedes tunne, nagu üritaks iseendale iseenda mälestusi maha müüa. Küll on üks lause eriline ja teine lause eriline, kuigi päriselt ju polnud – kõik oli tavaline. Me lihtsalt olime sõbrad, oma saladuste ja võlgadega; maksimaalses igavuses veedetud tundidega; väsimuses, tülis, arvutades ühiseid kulusi, lõpetades teineteise õllesid, jättes tänavanurgal hüvasti; teades, et me sõprus ja armastus on tavaline nagu õhk ja vesi ja muud iseenesest mõistetavad asjad. Järelikult pole ka Krijki ranna vees midagi erilist: see vesi on täpselt samasugune nagu spaades ja basseinides, kanalites ja akvaariumites ja ilmselt on need-samad veemolekulid, mis Leale kopsudesse tungisid, juba vihmana meie kõikide juustesse langenud. Käge Krijki rannavette panemisele ei tohiks järgneda mingisugust vaimustust, korrutas Camille öhtul randa kõndides, kuid valmistas end siiski ette väikeseks vaimustuseks.

Paulus Palju

VIIMISTLETUD TEKST

lakun haavu, närin koorikut
kõik on rafineeritud
tahan midagi poolikut

punane rant, ise tegin vist
otsused on kaalutletud
anna mulle risk

pesen endast kõike määrivat
situatsioonid on peened
tahan midagi käärivat

sein vaikib, vist on häda
letis pehme ja küps
anna mulle mäda

EESTPALVE

meie igapäevast ängi
anna meile tänapäev
sinu viha saagu
ja vaikus laskugu

HARIDUS TAPAB AEGLASELT

klass. tasa.

see oli mu kirjanduse õpetaja, vahepeal mõtlen talle

ta vist ainsana uskus minusse ja tahtis alata mingitele olümpiaadidele

saata ja mida veel

minu fookus oli rohkem kuskil pingil panelkavaadete taustal tõmmata

suitsu järel sigaret

ega midagi muutunud ei ole

ma ei taipa olümpiaadide mõtet

ma ei taipa kontrolltööde mõtet

üldse kontrollimise mõtet

ma ei mõista söögivahetunnis koolikottide sööklaukse taha jätmise nõuet

ma ei taipa raamatukogu kord nädalas tunniks ajaks avamise mõtet

ma ei taipa koolivihikute mõtet

üldse pedagoogika mõtet talle omistatud tähenduses

sigaretil on mõtet

see tapab ikkagi kiiremini kui haridus

hea meelega ohverdan natuke hea tervise perspektiivi

see tapab ikkagi kiiremini kui sööklatoit

ma ei taipa peale kahtteist aastat koolilaudade mõtet

õpikute otstarvet

ma ei mõista mis mõte on õppimise sildi all mingi haridusenimelise läga

pähe surumisel

ja ma ei taipa miks mu kirjanduse õpetaja selle kõigega nõus oli

ma ei saa aru miks nii arukas naine paneb end vabatahtlikult sellisesse

olukorda

aga saan ka aru et kõik ei olnud selles otsuses vabatahtlik

tal oli vist umbes viis jõmpsikat ja

nagu ütles sööklata

sööma peab. sööma peab.

pedagoogika tapab

haridus on ohverdus

MA EI TAHA ENAM MURETSEDA

jääge vait. masinad.

ükskord nad peavad. kõik väsivad.

jääge vait pöösad ja maastikud mida oma sohva kohalt õlipastell-
maalilt ahmin.

olge ükskordki elus tasa. see võiks olla praegu.

paneme aja kinni. näiteks laupäeva õhtu.

olge tasa. kontseptsioonid.

nad peavad. tõesti proovin.

palun vaikige linnud ja kallid kõrgelt austatud kaasmaalased. ma ei tea
teist palju ja palun ärge rääkige ka.

üks. singulaarne. päev.

kas see on palutud üle te võimete.

laupäeval. näiteks. palun.

TÜÜPLAHENDUS NULL PUNKT ÜKS

tüüplahendus. üks tüüpplaneering.
su veidra nõuka nahaga kaetud ukse taga.
su peas. su taga. su all.

su naise öökapi sahtli sees. su ema günekoloogi induktsioonpliidi all.
minumeelest sa tead seda. vist.
sa ei ole mingi suvaline raeküla nurgapoe töll kes kunagi peale ei joo.
kuigi mõnikord.
su väljaütlemised tõesti saaks kokku võtta nii, nagu mu isa mulle
lasteaeda sõites alatasa ütles:
loll.

tööjaotus. liistude paigaldus.
sa tunned ju neid alasid. ma tean, ma nägin sind buss number null
punkt ühega möödudes objektil.
ja sa ikka ei suuda seda endale pähe taguda. see objekt.
on olemas ainult sinu jaoks. ainult sinu enese jaoks. ainult sa ise saad
olla sina. vist.

tüüplahendus. kõige lahendus.
planeering. kõigi tüüpi.
suletus null punkt üks.

HOOV

oma väikestes tagahoovides
nad kasvatavad oma väikseid metsi
tekina ümber neil traataed

oma kitsastel katustel nad
võtavad päikest ja
tagasi ei anna paistet
oma miniatuursetes ulatustes
nad valitsevad oma ümbrust
tekina ümber neil traataed

kui vaid oleks mul isiklik ruum
ma värviks kõik aiad siniseks nagu päike

OLEN VÄGA ISETU

kuule kas sul taevas on olemas
ma võin su peale paista
su käed on igavesti külmad
aga mõistan, kõigil käsil omad ilmad
sul maa on olemas?
võid kõndida üle minu kui tahad

situatsioon pinnaga on pinnapealselt öeldes mul pask
sest alailma ära kaob see mu alt
kui sul on pinda mida raatsid jagada ma võin läbi tulla
ja su riietust kommenteerida ja mööblipaigutuse üle vinguda

joon su tehtud kohvi
ja säran su nõukajäänuk köögis

✎ VÄLGATUS

Konserveerimine kui kunstimeedium

Ekke Janisk

Füüsilised esemed on küllaltki staatilise iseloomuga ning inimeste igapäevane toimimisviis on selle staatikaga lahutamatult seotud. See ei ole oluline ainult füüsilise keskkonna tajumisel, kaardistamisel ja sellega suhestumisel, vaid ka kultuuriliste mustrite moodustamisel. Meil on ümbritseva keskkonna lagunemise või kadumisega raske toime tulla, sest just materiaalsete objektide kommunikatiivsetele ja sentimentaalsetele väärtustele toetub suur osa kultuuri stabiilsusest.

Konservaatori töö oleks justkui füüsilise objekti taastamine ja säilitamine — et konserveeritud „asi“ saaks autentselt realiseeruda, asi ise oma originaalsuses. Valdkonna nimetus ise on ju samuti lingvistiliselt seotud konservatiivsusega ning seostub seetõttu olemasoleva *status quo* kinnitamise ja stabiliseerimisega. *Objektiivsus*, *teadus*, *uuringud* ja *respekt unikaalse artefakti vastu* on siin võtmesõnad, et „asi“ saaks iseendana edasi kesta. Selline arusaam aga eeldab, et artefaktil on küllaltki fikseeritud välimus ja määratud tähendused, millest tuleneb tema loomus või autentsus.

Sellel esseel on kaks ajendit. Esiteks avada ideid, et konservaator ei säilita pelgalt materiat, vaid ka lugusid ning väärtusi, mida materjal kannab; et kujutlus autentsest artefaktist on hoopis vassimise ja originaali dünaamilise suhte tuletis; et konservaator on nii teose interpreteerija, taastaja kui ka kaasautor. Mainin etteruttavalt, et need mõtted ei üldista tervet valdkonda ega kandideeri ühegi konserveerimiskoolkonna vihmavarju alla, vaid on mu enda subjektiivsed seisukohad. Ideede paremaks mõistmiseks kirjeldan teksti teises pooles kahte juhtumianalüüsi enda konserveerimispraktikast.

Kirjutamise teine tõukepunkt on kummaline vaikus laiemas arutelukultuuris (kultuuri)pärandi säilitamise ümber. Iga inimene on lahutamatult seotud teda ümbritseva materiaalsusega, sillutades sellega endale stabiilsuse ja reaalsuse vundamendi, kuid avalikus diskursuses on väga vähe artikleid või arutlusi, kuidas artefaktide muutumist suunata või peatada; millised on need tähendused, mida me tahame, et need artefaktid edasi kannaksid. Ehk tuleb see vaikivast nõusolekust, et konservaator tegeleb vaid füüsiliste muutuste tagajärgede likvideerimise, tõe kinnitamise ning objekti autentsuse säilitamise

ja taastamisega, olles ise samal ajal objektist distantseeritud, et mitte sinna iseennast lisada. Äkki polegi siis midagi arutada — tõde on juba materjalis ja ürikutes kirjas ning pärandiga tegelevate inimeste ülesanne on seda vaid edasi kanda?

Ühe objekti erinevad kihid

Ajaloolise materjali väärtus ei tulene pelgalt selle vanusest, tähendusest, uni-kaalsusest, esteetikast, aurast või informatsioonipotentsiaalst, mida saab kokkuvõtvalt nimetada primaarseteks väärtusteks, vaid sellel on ka sekundaarsete väärtuste tasand.¹ Selle alla kuuluvad artefakte hiljem lisatud väärtused nagu kultuuriloolised, ideoloogilised või sentimentaalsed tasandid. Need väärtused võivad olenevalt kontekstist varieeruda, kuid need muutused ei võta ära primaarseid väärtusi, mis on materjalis kirjas.

Samuti on artefakti materjalis endas olemas nii esmane ajalugu — algne välimus, autori tehnika ja käepuudutus jne — kui ka teisene ajalugu ehk elukaarelt saadud muutused ja kahjustused. Kui need muutused on tekkinud loomulikul teel ning kannavad mingeid ajaloolisi ja emotsionaalseid väärtusi, nimetatakse seda *paatinaks*. Ajaloolistel esemetel on selline paatina kriitilise tähtsusega kvaliteet², kuid ma tahaksin selles kirjatükis keskenduda vaid nendele jälgedele materjalis, mis on tekkinud kõige laiemas mõttes inimtegevuse tagajärjel ja mis meie arusaamaga paatinast tihti ei kattu. Selleks võivad olla vandalism, kasutusjäljed või võimuvahetusega kaasnenud ülekirjutused, ükskõik milline viide inimese kohalolule, mis on jätnud versta posti teose elukaarele.

Siit tekib küsimus — kui palju ja kas üldse tuleks teose säilitamisel, taastamisel või eksponeerimisel arvestada sekundaarsete väärtuste ja teise ajalooga? Sekundaarsed väärtused on enamasti aluseks, et me artefakti üleüldse käimasajal väärtuslikuks peaksime³, teisene ajalugu aga avab uute väärtuste tekkimise potentsiaali, kust saavad kerkida uued lood ja seosed, mida ka pärandiga tegelevad inimesed teadvustavad, uurivad ja kaardistavad. Mõlemad on küll osa artefakti elukaarest, kuid muutuvad pidevalt ning selle tõttu ei saa neid tihti peale üheselt määrata.

Ka konserveerimine kui printsiip on aastakümneid pürginud objektiivsuse poole ning seda konservatorilt eeldatakse ja oletatakse. See tundub elementaarne, sest materjal on ainuke objektiivse ajaloo kandja ning sellele peakski lähenema võimalikult ettevaatlikult, et mitte tegeleda tõe moonutamise või — hullemlal juhul — ajaloolise informatsiooni algallika ümber kirjutamisega. Selline

1 Hilikka Hiiop. „The Possibility of Patina in Contemporary Art or, Does the ‘New Art’ Have a Right to Get Old?“ — KOHT ja PAIK / PLACE and LOCATION. Studies in Environmental Aesthetics and Semiotics, nr 6, 2008, lk 158–159.

2 Samas, lk 155–156.

3 Salvador Muñoz-Vinas. „Contemporary Theory of Conservation“ — London, New York: Routledge, 2005, lk 50–58.

lähenemine on toonud fookusesse laborid, materjaliuuringud ja tehnilise kunsti-ajaloo. Samuti on see loonud praktika, mis eeldab, et konservaatori käejälg või subjektiivsus ei tohiks olla artefaktidest loetav. Nendest uuringutest saadud loodusteaduslik informatsioon on asendamatu, kuid see ei aita meil hoomata objektide sümboolseid ja kommunikatiivseid väärtusi. Pealtnäha staatilised objektid on tegelikult väga fluiidsed ning nende väärtused ja tähendused muutuvad, korjates lugusid aina juurde.

Kui mõttemänguna korraks ette kujutada, et need väärtused ikkagi tuleksid teosest endast, peaksime nõustuma, et on olemas mingid olemuslikud mittemateriaalsed omadused, mis teose loovad. Sellisel juhul oleks konservaatori roll vaid diagnoos – öelda patsiendile, mis tal viga on, et ta ei saa iseendana realiseeruda või särada. Sellega astub ta retoorilise objektiivsuse manu ning eemaldab subjektilt endalt seega kogu vastutuse.⁴ Minu arvates on aga konservaatori roll vahepeal kittel nurka visata ning istuda lõkke äärde, astuda teadlase rollist jutustaja rolli. Nagu ei ole teksti kuulda enne, kui näitleja seda esitab, jääb materjal vaikseks, kuniks keegi tema jutustuste potentsiaale ei ava.

Konservaator kui jutuvestja

See jutuvestjaroll on kohati vastuoluline, sest siin tuleb esile konservaatori subjektiivsus. Teisene ajalugu kannab potentsiaalseid lisaväärtusi ja tähendusi, kuid paratamatult peab konserveerides tegema kompromisse ja valikuid, milliseid kihistusi materjalis nähtavaks jätta, ja kas üldse jätta. Küsimus ei ole isegi selles, et elukaarelt saadud kihistused vähendaksid teose väärtust või autentsust, vaid vastasel juhul saaks informatsiooni lihtsalt nõnda palju, et teost oleks raske lugeda ja mõista. Teose autentsust need valikud ei mõjuta, sest autentsus ei ole keskmise arusaama kiuste binaarne kvaliteet, vaid väärtuste kogum, mille me iga objekti puhul ise kokku lepime. Arusaam autentsusest asjast võib muutuda olenevalt ajast, kontekstist ning tõlgendajast, mistõttu meenutab ta pigem anumat, mille me ise tähendustega täidame, kui fikseeritud olemust, mis kasvab artefaktist endast välja. Konserveerimiskontseptsiooni loomisel kaardistatakse, millised on need omadused, mis teevad sellest just selle autentse asja, ning millised kahjustused või kihistused kannavad relevantseid sekundaarseid väärtusi.⁵

Siit tuleb välja muidugi kerge paradoks. Mida öeldakse või arvatakse olevat autentne (ehk ehtne või algne) asi, on enamasti siiski väga teadlikult kureeritud. Kollektiivses alateadvuses on olemas ideaal või arusaam, milline näeb välja autentne artefakt (ideaal muidugi varieerub olenevalt artefakti tüübist), ning seda autentsust aetakse tihti segi sõnadega *eeldatud*, *oletatud*

4 Samas, lk 153–158.

5 Ekke Janisk. „Autentsus nüüdispärandis Anu Põdra näitel“. Bakalaureusetöö. Eesti Kunstiakadeemia, 2024, lk 15–16.

ja *oodatud*.⁶ Nagu mainitud, oleks täiesti puutumatu objekt enamasti tohutult segane ja raskesti loetav, kuid liigselt puhastatud ja taastatud teos ei kattuks ka meie arusaamaga ajaloolisest objektist. Et materjal saaks mõjuda autentselt, peab seda enamasti muutma, aga sellisel viisil, et selle ajaloolisus ja paatina jääksid alles. See on kerge vassimine ja manipuleerimine, et vaataja arvaks, nagu näeks ta ehtsat ja originaalset ajaloolist eset – tegelikult on keegi sellise välimuse *valinud*.

Konserveerimiskontseptsiooni loomine on subjektiivne, mänglev ja loominguline, sest leidub tohutu hulk võimalusi, kuidas ja milliseks teos konserveerida, kuidas ja milliseid väärtusi ning tähendustasandeid artefaktis esile tuua. See on kunstimeedium, kus tähendusi ei looda juurde, vaid avatakse artefakti enda tähendustasandite potentsiaale. See ei ole ühe konkreetse tõesuse kinnitamine, vaid erinevate võimalikkuste lugemise hõlbustamine ja arusaadavaks muutmine. Kuna muutuseid tehakse aga materjalis endas, mitte vaimses sfääris, peavad respekt, eriala-eetika ning teadlikkus artefaktist alati alles jääma, et mitte seda enda subjektiivsuse tõttu ümber kirjutada või hävitada. See loob väga kindlad loomingulised piirangud.

Siiski tuleb arvestada, et iga konserveerimislahendus peegeldab ajastu trende, teadmisi ja kultuurikonteksti. Need jäävad teosesse peale konserveerimist sisse ja hakkavad mõjutama, kuidas ja mida me teoses näeme, loovad kollektiivset mälu ning kirjutavad suuri narratiive. Passiivselt ja kollektiivselt tunnustatud reaalsust on lihtne representeerida, aga tegelikult tuleks sellele teemale ka aktiivselt otsa vaadata – mõelda põhjalikult läbi, mis on need ideoloogiad ja arusaamad, mida me konserveerimises edasi anname, mis on see taak, mida konserveerimisega taastoodame.⁷

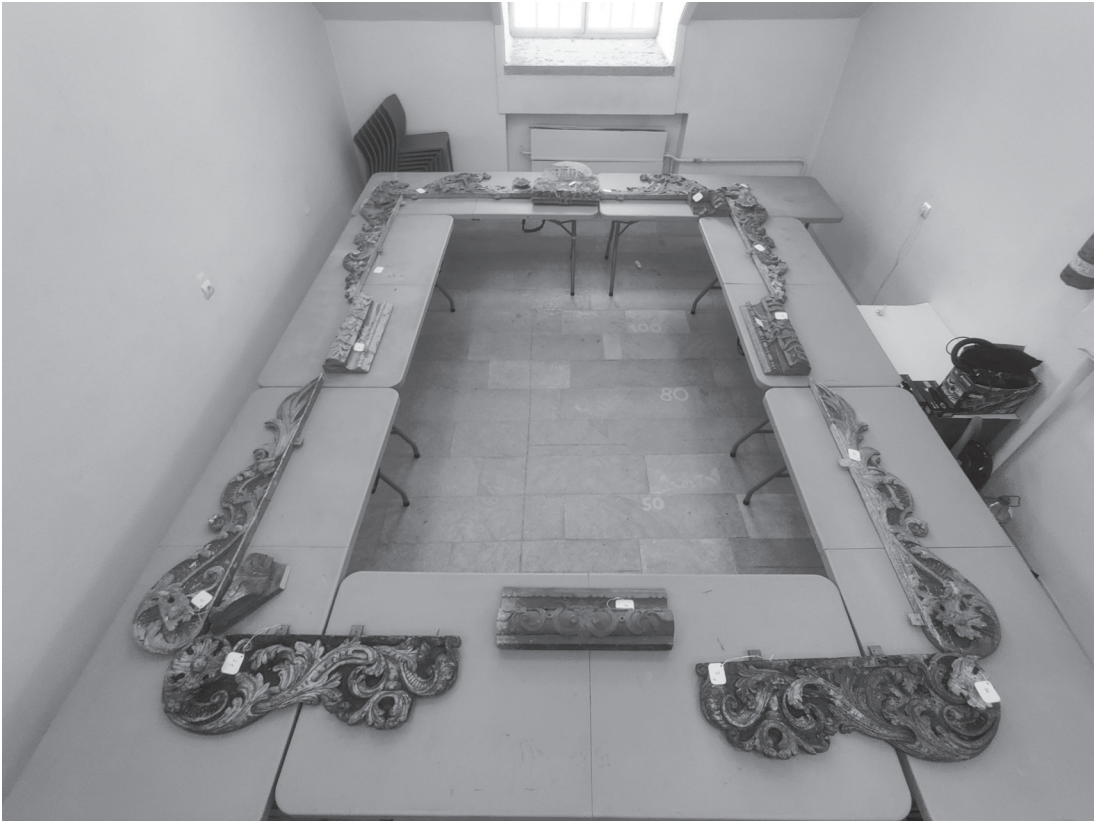
Näited: Narva Jaani kiriku maaliraam ja Valdur Ohakase õlimaal

Mõtete illustreerimiseks toon enda konserveerimispraktikast kaks näidet. Esimene näide on hävinud Narva Jaani kirikus (endine Narva Rootsi toomkirik) olnud Quirinus Rabe valmistatud puidust maaliraami fragmendid. Polükroomne maaliraam valmis 1738. aastal ja on väike säilinud osa kadunud baroksest Narvast. Peale II maailmasõda korjasid kohalikud elanikud sõjakahjustustest esemeid kokku ja tõid muuseumisse, kus ka too konkreetne objekt 70 aastat peidus oli. Maaliraami fragmendid said avalikkuse huviobjektiks 2023. aastal, kui Narva muuseum korraldas projekti „Narva puitbarokk“.

Projekti käigus arutati lisaks muudele teemadele Narva Jaani kiriku maaliraami konserveerimiskontseptsiooni ja eksponeerimislahenduste üle. Leiti, et selle konkreetse objektiga on veel tohutult tööd, enne kui ta üldse

6 „Contemporary Theory of Conservation“, lk 97.

7 „Autentsus nüüdispärandis Anu Põdra näitel“, lk 29–30.

Jaani kiriku maaliraami säilinud osad Narva Muuseumi puitbaroki kogust.

Foto: Galina Smirnova

eksponeerimiskõlblikuks saab, kuid kunagi ei ole liiga vara arutada potentsiaalsete lõpplahenduste üle. Kui mu mälu mind ei peta, jäid õhku kaks võimalikku konserveerimiskontseptsiooni varianti.

1. fragmendid konserveeritakse ning puuduvad osad rekonstrueeritakse. Nii saab maaliraam tagasi sõjaeelse välimuse ning on terviklik.

2. maaliraami fragmendid konserveeritakse, kuid puuduvaid osi ei taastata. Maaliraam jääb suuresti auklikuks, fragmentseks ning vajab eksponeerimiseks spetsiaalset lahendust, millega fikseeritakse säilinud fragmentide asukohad, ning raami saab vaadelda selle sõjaeelsetes mõõtmetes, kuid fragmentsena.

Täpsustused on siinses kirjutises kõrvale jäetud, kuid isegi üldistatult on need konserveerimiskontseptsioonid täiesti erinevad ning isesuguste eesmärkidega.

Esimese eesmärk oleks taastada Narva puitbaroki eeskujulik näide selle täies hiilguses. Kindlasti oleks tegemist suurepärase tööga, mis aitaks manada esile Narva uhkust ja kirevust. Tegemist oleks lihtsasti loetava ja lihtsasti mõistetava teosega, mis võiks anda suure elamuse. Lihtsus ei ole siinkohal kindlasti halvustav termin, vaid kvaliteet, mida tuleks oskuslikult ära kasutada ja millega Narva muuseumi kogu, eksponeerimislahenduse ja ekspositsiooni kontekstis arvestada.

Teise konserveerimislahenduse puhul oleks idee anda maaliraami fragmentidega edasi Narva hävinemise ja killustumise lugu. Nii nagu maaliraam, on ka Narva agressiooni tõttu lõhutatud, paljud osad on puudu, kuid selle suursugusus on meil veel meeles — nii mälestustes kui ka raamatutes ja fotodel — ning seda saab seetõttu vaimsesse sfääri justkui tagasi panna, seal ette kujutada. See konserveerimislahendus ei annaks ennast kohe kätte ja ehk jääks isegi kummastavaks — asi on ju veel katki! Ongi. Idealiseeritud minevikku ei saa enam tagasi. Nii oleme ausamad ajaloo, artefakti elukaare ning iseenda vastu. Lisaks on sellel ideoloogiline ja poliitiline seisukoht — me ei unusta agressiooni, ei peida haavu ega kirjuta ajalugu üle. Me mäletame ja teadvustame. Minu meelest oleks maaliraami kadunud osade rekonstrueerimine väga vägivaldne akt, mis kisuks ära fragmentidel olevad assotsiatsioonid.

Teine näide on Valdur Ohakase maastikuformaadis lõuendmaal, millel on kujutatud metsaraiestseeni koos tööliste, veoauto, jõe, rongi ning taamal suitseva tööstusega. Ilmselt toimub tegevus Džezkazganis asunud vangilaagris ning kuigi Ohakas maalib vangilaagris rohkemgi, on see ainuke teadaolev maal, mille ta sealt kaasa võttis. Mis aga siinses kontekstis oluline — maali katavad ringjad kahjustused, mis võtavad enda alla suurema osa taevast. Ringide päritolu ja tekkelugu on teadmata, kuid arvestades, et see on tehtud ja toodud vangilaagrist, sillutavad nad soodsa pinnase fantaasialennuks. Võib spekuleerida, et need on tekkinud näiteks vedruvoodi vedrudest, mille vahel kunstnik teost peitis.⁸

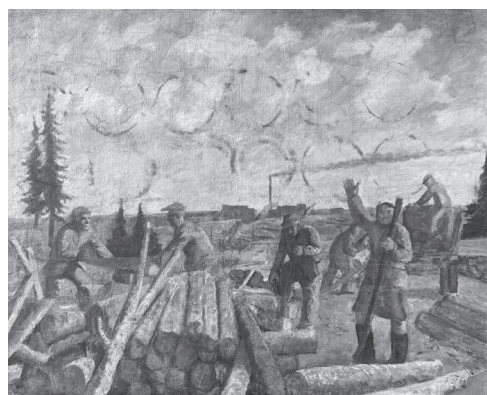
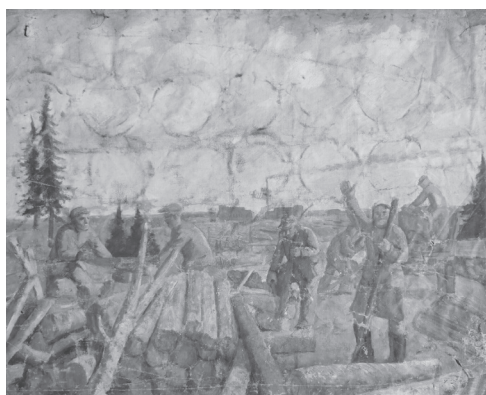
Teos toodi konserveerimisstuudiosse kilekotis ja oli selline kalts, nagu oleks keegi käinud Humanas šoppamas ja leidnud endale eriti räbaldunud seeliku. Konserveerimistööde käigus läbiti kõik elementaarsed etapid, et maal säiliks ja oleks stabiilne, kuid krundi ja värvikadude taastamisel tekkis diskussioon, mida ja kui palju taastada. Tegemist pole kontseptuaalselt ega visuaalselt sellise teosega, mis vajaks klantsitud välimust, isegi vastupidi. Kuid iga kahjustus on ka lisainformatsioon, mis tõmbab vaataja tähelepanu ning häirib üldpilti. Kõige domineerivamad on just tumedad ringid heledal taustal, mis mulle olid algusest peale sümpaatsed, kuid arvestada tuleb ka teiste huvirühmaliikmete arvamusega, seekord tellija omaga. Õnneks olid ringid ka omanikule olulised.

Maal kujutab metsaraie stseeni, mis on assotsiatiivselt seotud vangilaagri, sealse karmi elu, kontrolli ja Nõukogude Liidu korda saadetud kuritöödega. Ringid aga ei kujuta, vaid kannavadki neid assotsiatsioone materjalis endas füüsiliselt — maal on saanud just vangilaagri tõttu kahjustada. Seega on küsimus pooltoonides ning selles, kui palju või vähe paatinat vaigistada. Suur osa krundi- ja värvikahjustustest taastati, kuid paljud jäeti ka nähtavaks. Vastu võetud otsused olid selles etapis täiesti subjektiivsed ning lähtusid minu ja kaaskonservaatori maitsest ja väärtustest.

⁸ Kirjavahetus omanikuga.

Kummaski näites pole kunstnik oma teost sellisena loonud ning me ei teagi, kas sellised lahendused neile meeldiksid. Kuid teos pole peale valmimist enam kunstniku oma, vaid tal on iseseisev identiteet⁹, millel pole ühte fikseeritud olemust ja välimust, vaid mis muutub ja areneb, kogudes nii materiaalseid kui ka vaimseid kihistusi — tõlgenduste ja interpretatsioonide kaudu, mis võivad ideoloogiate, suurte narratiivide ja väärtuste muutudes ning uute teadmiste valguses vahetuda.

Seega ei tegele konservaator objektiivsuse või ühe konkreetse tõe kinditamisega. Autentsus ei ole kindel seisund, vaid kvaliteetide kogum, mida me ise teosele omistame. Konserveerimine on loomemeedium, millega on võimalik panna materjal kõnelema rohkemat, kui ta seda algselt oli tegema mõeldud; avama elukaarelt saadud jutustuste potentsiaali, mis rikastab teost ennast. Olla konservaator on olla nii interpreteerija, säilitaja, taastaja kui ka kaasautor korraga. Mida ja kuidas me tahame tulevikule jätta, ei saa aga üksi otsustada. Tunnen puudust avalikust diskussioonist, eriti kui arvestada, et konserveerides kinnitame kultuurikonteksti, narratiive ning teadmisi. Ilgelt kihvt on olla see, kes kujundab homset ning valib väärtusi, mida objektid tulevikku kaasa kannavad, kuid tahaksin väga, et sel teemal ka avalikult arutataks. Soovin arutelu, mis ei keskenduks pelgalt vastuolulistele objektidele nagu punamonumendid, vaid kaasaks ka pooltoone ning teoseid ja artefakte, mida võetakse enamasti iseenesestmõistetavalt.

Valdur Ohakase maal enne ja pärast konserveerimist.
Fotod: Ekke Janisk

⁹ Jukka Jokilehto. „Arhitektuuri konserveerimise ajalugu“ — Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2010, lk 291–301.

Ellen Emilie Laaksonen

*

betoonist kokku valatud
näpujälgedega kindlasti läbi käperdatud
vormidest välja tahutud
yxteisega valatult kokku sobivad
tykid

olen keset paneellossi
majast välja kasvavad tornid on moonutatud
konstruktsioonid, mis kõike koos hoiavad
on tegelt suhkruvatist
tegelt on kõik lihtsalt yx karussellivideo
yx väike pardipoeg yritab end paneeli najal pysti ajada
tegelt laman mina ka siin jalutult
tegelt ma valetan

poly

kaarepealse maa mullast läbi imbunud tuflitest
 kostab kauge kuma
 ta teab, ta teab, ta teab
 kraabin polystyreeni ja mõtisklen
 maa-maaniamenukluse miinid hyppavad varsti välja
 minusklitel on orjad
 orjad kes
 kuskilt on õppinud
 kust kyll?
 kuskilt on õppinud olema head.
 mul on kuuäärsed käärid
 mul on kiunuvate kannelde kannid
 olen tõeline beibe
 ja nõxutan neid neete.
 kardemonikuklite lehkavad sydamikud kääritaxe täiendkoolituse
 läbinud kilesse
 kile pragiseb ja paugub
 maa nende kuklite all saab nii väetix
 maa nende munade all on nii soe
 maa nende munnide all on nii huumuserohke
 nii hea
 see loeb.

naeratus neile

usun liivapritsiesteetika hääbuvid vilju
 kusen purki ja paitan laepealseid pilvi
 muusika *pimp'*ib mind
 ja kaen taevast justkui esimest korda
 kujutan ette, et ka minu laes on
 asbestisugemetega maisi
 ylevalt alla voolavaid plastikutesse sisestatud pehmendite
 magusalt soolaseid ilatilpmeid ja naisi
 libistan keele välja ja ootan
 laotan siluetid laiali, võtan paar maajat
 ja naeratan laialt

tõsine värk

need haaranguelsed ajad enne
 vesirooside läbipõimumist
 olid kristallvaagnatäis sogast vett ja
 yx vesiroos syles sõitnud poisi
 juubilari magus naeratus
 need kindlameelsusest tulvil aated
 kyynlavalgel kuusikutunnelisuu ees
 ootenimekirjatäis pyha patustamist
 pingevaene veereng allapoole teed
 rongivagunitäis noormehi kaevumas
 need synkjās-kirbemaigulised pilgud
 sonide allasuunatud nokad
 ja perroonil ootavate inimeste põimuvatest kätest alleed

peace & love

vastu taevast lennand õhtu lõpetusex
 võtad vediku kätte ning tõttad
 kuuliaugutunnelisuu betoonpitside riismete alt läbi.
 pöösapealsed alles eos keskpäevapäikeses peesitavad beibed
 on võtnud end su embusse.
 saad pea neil peita nyyd ryppe
 ja rahus unne suikuda.
 samblajätked pehmendavad su katust
 kui verevil silmi viimseid pilke heidad kattex.
 yhtlane tummmeelne helin kostub kaugelt

nijunjiunjunjuniju

*

videvikuviluse tuule käes
 kiffad alles peidus
 tuulispasa valvsa pilgu all sohus
 oleme loomariigi elitaaridel täiega pihus.
 rotid ei lase meid välja
 kassid ei salli kurje vaime.
 meil on kax varvast
 ja meid kutsutaxe jaanalindudex.
 aga meil on jummal pohhui
 sest meie võimuses on
 kõikidest maailma legodest
 ehitada kõikide maailma rahvaste
 kõige uhkem yhine kuningapalee.
 meile ei lähe korda yxki ninatark diktaatorionu
 yxki kombekohane tikksirge seljaga hobusekronu.
 me oleme siin et kõik maailma legod värvi ja suuruse järgi ära
 sorteerida
 ja lasta tuulel endile meeldida.

Pööriöö

Aska Shimmo

Kuldses päikeseloojangus on midagi naiselikku. See on lõputult soe, mitte temperatuuri, vaid meeolu mõttes; see on kiirgav ja ürgne ja naerev, kuid ometi surma märk. Ta teab, et öö hiilib tal kannul, öö – suur sügavik kahe päeva vahel, pimeduse aeg, une aeg, armatsemise aeg, surma häbelik koputus.

Sügavrohelist tiiki ümbritsesid vesipajud. Nende nõtked hõbetavad oksad olid vee kohal rippu nagu tantsijannade väljasirutatud pihad, öötsusid õhtuõhus olematu tuule käes. Muru oli siin pikk ja jahe ja niiske. Paljastel jalgadel hakkas külm.

Katt hõõrus käsivarsi ja vaatas ringi. Tilluke tiik oli täis kasvanud, sügav ja siidsile, ning tema pea kohal ulatus suure kastani oks täpselt veekogu keskele. Siin oli täiuslik.

Sügavkuldne valgus hingis veel läbi igiliikuvate pajulehtede, kuid päike oli peaaegu silmapiiri taha kadunud. Tiigi pinnalt tõusis aeglane aur. Jahenes.

Tantsides saadud soojast oli alles veel vaid higiloor Kati kaenlaalustes ja rinnal ning ta tammus hetke jalalt jalale, et vilu ei hakkaks. Et viimati veel külm tema kavatsusi ei kõigutaks, surus ta hambad risti ja hakkas kiiresti lahti riietuma.

Kõigepealt sidus ta lahti vöö ning heitis selle murule, kus see sinendava maona silkerdades peaaegu nähtamatuks muutus. Pika linaõiesinise seeliku voltis ta kokku ja seadis suure kastani alla, selle peale asetas hõbeehted ja kee ning jäi sinna särgi väel seisma. Valge linane särk ulatus peaaegu pahkludeni ning oli rinna pealt lahti. Viimasena võttis ta peast pärja, mis sinas otsekui etteheitvalt, ning raputas lahti pikad mustad juuksed.

Nüüd pöördus ta tiigi poole ning tõmbas pöidlaga üle tühja peopesa. Enam ei tundnud ta külma. Tema ees seisis vaid tiik, iidne ja täiuslikult paigal, ja midagi muud ei olnud olemas. Naer ja tants olid vaid kauge mälestus, soojad käed tema piha ümber vaid tunne, mis meeles püsis. Siin oli üksnes jahe varjuline mets.

Ta tõmbas valendava välke saatel särgi üle pea ja viskas kõrvale. See jäi heleda puntras laibana lebama, kuna ta alasti kõrkjate vahele astus, pilk peente tumedate kulmude all ainiti veepinnal. Pikk pehme piht roosatas kohtadest, kus vöö oli seda sooninud, ning kahvatu naha

all võis aimata lihaste liikumist, kui ta läbi kõrkjate sammus.

Tema teravalt valgelt lõualt peegeldus hõbedasi helklemisi, kui tiigivesi lainetama löi. Katt peatus. Rohelise vee pinnale oli tõusnud väike ümar nägu, mida raamisid märjad helekollased juuksed ning kust suured säravad silmad Katti puurisid.

„Te olete nii ilus,“ ütles tüdruk vees. Ta oli paljas, aga teisiti kui Katt, justkui oleks ta olnud üks kaladest ja konnadest. Tema suurel suul oli lai naeratus, millest õhkus imetlust.

„Aitäh,“ ütles Katt ja naeratas vastu. Ta polnud veel vee piirini jõudnud, varvas vedas muda sees ringe. „Mis su nimi on?“

„Mul pole nime,“ vastas heledapäine tüdruk ja ujus veidi lähemale, hõljudes täpselt rohelise vee pinna all, nii et ta valged reied vahepeal välja välgatasid, „keegi pole mu tiigile nime andnud.“

„Oled sa näkk?“

„Ma olen inimene, aga igavesti vetevaimuks neetud,“ vastas tüdruk, ja kuigi ta naeratas nüüdki, kiirgus temast nukrust, mis oli sama peegelsile ja põhjatult sügav nagu tema roheline tiik. Kuigi Katt just sel silmapilgul eemale pööras, vihvas tema loobunud silmis kaastundmus. „Ma ei mäleta midagi peale elu tiigis, kuid suur kastan kõneles minuga kord ja ütles, et ma olin imik, kui mind vette visati. Muidu poleks vigagi vetevaim olla, aga ma ei saa iial tiigiveest lahkuda. Kuidas ma küll tahaksin korra väljas käia! Ma kuulen kiigelaule ja kilkeid ja tantsuviise ja poiste juubeldamist ja ma annaksin ükskõik mida, et seda üksainus kord kaugeltki näha...“

Metsa all valitses vaikus. Heledapäine tüdruk oli rääkinud rõõmsalt, unistav naeratus suul, kuid Katt oli endasse süüvinud, tumepruunide silmade pilk suunatud sinna, kus me keegi midagi ei näe, sellesse eimillegi ja pimeduse vahepealsesse, kus me näeme sissepoole. Tema tumedatel õrnadel nibudel mängles hõbehiilgus, kui tüdruk vees võbelevaid laineid laiali saatis.

„Täna toimuvad pööripäevapidustused,“ alustas Katt, läbitungimatu pruun pilk kuskil metsa all voogavas hämaruses, „siin lähedal lagendikul on üles tehtud tuli ning tantsitakse koiduni välja.“

Ta tajus, et tüdruk vaatas teda jäägitult, ning jätkas:

„Pööripäev on eriline, sest täna on taevas lahti. See tähendab, et hinge ja keha sidemed põlevad Päikese kiirguses läbi ning hingedel on võimalik rännata. Kui ma sulle suud annan, saab su hing mu kurgust sisse tulla ning sa võid võtta minu keha ja lagendikule tantsima minna.“

Katt ei pööranud pilku, kuid tajus, et tüdruk kohkumusest keeletuna end keelduma sunnib.

„Ma ju ei või...“ lausus ta nõrgalt, võimetu lauset lõpetama.

„Ei, ma palun sind,“ ütles Katt ja naeratas. Ta väikesele kahvatule

suule sobis üks sõbralik muie, kuigi seda nägi seal harva. „Ma olen endal isu täis tantsinud, palju parema meelega puhkan sinu tiigi juures. Ma pidingi just ujuma tulema.“

„Oo, kas tõesti?“ hüüatas heledajuukseline tüdruk ja sukeldus, silmapilk hiljem keset kõrkjaid pinnale ilmudes, suured silmad siniselt helkimas, naeratus suul. „Olete te kindel?“

Katt noogutas ja kui teine madalasse vette oli jõudnud, võttis tüdruku näo oma käte vahele ning too sulges silmad. Nüüd võis näha, et ta oli mõni aasta noorem ja Katist omajagu lühem; kahvatu, otsekui läbipaistev nahk hiilgas märjalt ja ümarate rindade otsast tilkus vett. Ta põsed olid pehmed ja õhukesed helekollased juuksed hakkasid juba jaheda õhu käes kuivama, kõditades Kati käsivart.

„Inimese sisse ei mahu kaks tervet hinge, nii et minu hing lõheneb täna ööseks,“ ütles ta sosinal, et mitte tüdrukut ehmata. „Pool läheb sinu sisse, kuid see pole piisav, et pikalt elada. Jõua ainult enne koidikut tagasi, muidu sa sured.“

Siis suudles Katt tüdrukut suule, tundes tema kuuma hingeõhku oma näol; tema kõhust käis läbi äkiline jõnksatus, kui sinna jõudis tüdruku soe kerajas hing, ning Katt kaotas oma keha üle valitsuse. Ühe silmaga nägi ta, kuidas puuladvad nägemisulatuses välja langesid, ning ta teadis, et vetevaimuks vangistatud keha langes lõtvunult tiigivette; teise silmaga nägi ta heledapäist tüdrukut, kes õhinast värisevate kätega tema riideid selga pani. Jälle kandis ta särki, mis veel higist ja kõrgest murust niiske ja jahe, puusadele rõhus raskekoeline linaõiesinine seelik, pihta soonis sinendav vöö ja pähe, otse lahtistele lainetavatele juustele, vajutati õrnuse ja hoolega helkiv pärg. Hõbe-ehteid imetles heledapäise tüdruku vaim eriti, pööras ja silmitses neid iga nurga alt ja erineva valguse käes, astus siis tiigi äärde, vaatas võbelevat peegeldust ja puhkes õnnelikult naerma.

Ta pistis jooksu ning jõudis veel viimase valgusega väljale, suurele rohelisele lagendikule, kus Gabriel teda juba kaugelt Kati pähe hõikas ning tüdrukule vastu tuli. Tema tumedad kräsus juuksed musta mütsi all olid higist märjad ja nägu leemendas, kuid ta oli ilus ja häbelikult naerev nagu ikka, ning Katt tundis tuhmi valutorget, mis oli kauge ja ähmane nagu kellegi teise valu, kuid kuulus siiski temale üksi.

Omaenese suul sellist laia lakkamatut naeratust näha oli harjumatu: tema tumedad silmad ei pildunud sädemeid, vaid vaatasid ainiti Gabrieli siiraima armastusega, kuigi heledapäine tüdruk poissi õieti ei tundnudki. Siiski ei vaadanud ta niiviisi ainult Gabrieli, vaid kõiki, kellele ta pilk langes, ning tema hingest Kati kõrval tulvas kuumust, see värises ja hiilgas nagu taevatäht ega võpatanud kordagi.

Tema õed sättisid tal juukseid ja pühkisid ninalt tahma, haarasid kätest ja võtsid väljale kaasa, kus nad ta kihistades Gabrieli

ette tõukasid; tüdruk tantsis ja tantsis ja ta juuksed kleepusid märjale laubale, kuid ei peatunud kordagi, et hinge tõmmata. Segaduses, kuid õnnelik Gabriel ei jäänud alla. Punane kuum lõkkekuma hüples tüdruku näol, kui ta naerdes ja keereldes noormehe eest põgenes, ning kilge, mis lipsas ta suust, kui poiss ta pihast kinni kahmas ja kauni tõste sooritas, jäi rõõmsalt väljadele kajama.

Kui kaja vaibus, kuulis Katt metsast linnulaulu. Pöörleva heledapäise tüdruku silmist nägi ta, et idataevas kauguses helendas, ning tal läks seest külmaks. Kas tüdruk oli unustanud tema hoiatuse koidiku kohta?

Ärevuse kasvades ei suutnud Katt enam tüdruku tegemisi jälgida, kõik kadus sinakasrohelistesse pöörlemisse; ta istus kerratõmbununa oma hinge põhjas ja külmetas. Kui ta saanuks, oleks ta oma keha ja selle vabaduse kogu täiega heledapäisele tüdrukule kinkinud, oleks kinkinud oma elu ja oma Gabrieli, sest ta meeldis endale palju rohkem, kui temast kiirgas tüdruku kuldse hinge kuma.

Siiski polnud see võimalik. Seega pidi tüdruk tagasi tulema, jõudma tiigi juurde enne päikest, jooksmas puhteajaga võidu ja elama; nii palus Katt oma hinges ega teadnud, kas tüdruk teda kuuleb, kuni ta järsku justkui õrnalt üles nopiti ning oma kehasse tagasi asetati. Korra kuumas ta huulte vastas tüdruku hingeõhk ja siis nägi ta teda enda ees: väike, heledapäine ja laia õnneliku suuga.

„Aitäh, kallid Katt, see oli imeline,“ sosistas vetevaim ja suudles teda põsele. „Sa täitsid mu unistuse ja enamgi veel. Palun sinult vaid, ära mind unusta.“

Tiigi peegelsile pind seisis paigal; ainult heledapäise tüdruku tuharate ümbert lõi vesi õrnalt lainetama, nii õrnalt, et seda hämaras vaevu tähele pani. Katt vaatas tüdrukut, kes tema ees seisis, kes oli tema tumedatesse silmadesse sära toonud ja näole naeratus, millest sarnast ta polnud peeglist aastaid näinud, ning vaikus.

„Ma jään sinuga,“ ütles ta viimaks.

Vetevaim ehmus, tema suured rohekassinised silmad läksid pärani ja ta lai naeratus kustus.

„Ei, seda sa ei või,“ hüüatas ta. „Sa ei saa elada nagu mina, sest sa pole selle paiga vaim, vaid inimene; sa oled vaba, aga kui sa vette elama tuled, siis sa sured.“

Katt naeratas nukralt, kuid keeld teda ei kõigutanud. „Ma jään sinuga.“

„Sa ei või! Sind oodatakse kodus, juba nüüd katab su ema lauda; sind armastatakse seal, sul on kolm armast õde ja sul on sinu Gabriel, kes ainuüksi oma pilguga ennast sinu kätte vangi andis nagu relvitu sõdur. Sinu surm hävitaks nad.“

Tüdruk rääkis nüüd peaaegu pisarsilmil, kuid vakatas, kui Katt sõnagi lausumata end uuesti lahti riietama hakkas. Tema valge keha kumas kuuvalgel ning heledad käsivarred välgatasid puudesalus, kui ta viimast korda oma seelikut ja särki kokku voltis ning igaveseks hõbeehited ära võttis ja puu alla jättis. Alasti lipsas ta vette, kus külm madal vesi vastu ta sääri loksus ja vastu hakkas, kuni ta sumas hõbemeni vees ja tema varbad vaevu mudast tiigipinda puudutasid. Ta värises külmast.

„Mine tagasi,“ ütles tüdruk jõuetul sosinal, kui Katt tema juurde jõudis. „Sind oodatakse.“

Katt raputas vaid pead ja naeratas talle õrnalt.

„Ära püüa mind ümber veenda, vaid õpeta mind vee all hingama. Ma jään sinuga.“

Vetevaim jäi viimaks nõusse, sukeldus ning tõi tiigi põhjast peotäie tumerohelisi vetikaid.

„Need hoiavad sind vaid loojanguni siin elus, sest Päike viib loitsud endaga kaasa,“ ütles heledapäine tüdruk ja vaatas seda öeldes tähelepanelikult Katile otsa, kuid see ei kõhelnud, vaid võttis vetikad tema peost ja neelas vaid väheke nina krimpsutades alla. Läks mõni hetk, kuniks ta lõpetas lõdisemise, seejärel jäi tal hing kinni ning ta hakkas läkastades kõrist kinni.

„Vee alla,“ hüüatas vetevaim ja rebis jahmatava jõuga rabeleva Kati endaga jahedasse tumedasse vette, kus ei lasknud teda lahti, kuni see kogemata õhku ahmides suutäie vett alla neelas ning avastas, et hingab. Katt tegi üllatusest silmad lahti ja ta suule libises põgus naeratus, kui nägi vetevaimu nägu nii lähedal ning tema kahvatu-kollaseid juukseid vees hõljumas sama iseenesestmõistetavalt nagu näkil või uppunul.

„See on minust vist isekas,“ ütles heledapäine tüdruk ja tema laial suul oli sarnane naeratus nagu vetevaimul, „aga ma olen õnnelik, et sa minuga jäid.“

Metsasalus laulsid linnud nagu looduse kirikukellad. Puud seisis kõik keskpäevase valguse käes paigal, teineteisest justkui kaugemal kui pimedas. Tiik, mis täna näis valge, kiirgas mingisugusest inimese lähedusest, nagu kiirgab soe keha talvises öös, olgugi et puud teda varjasid. Suure kastani oks seisis vaikides vee kohal.

Veepind lõi lainetama, kui hõbepajude helkivad oksad eest lükati, ning puude vahelt kostsid ettevaatlikud sammud. Heledapäine tüdruk oli sukeldunud, kadudes tiigivee tumedasse varju, kust ta kuulis kõike, kuid ennast näole ei andnud. Kõrgel tema pea kohal, tiigi ja ülejäänud maailma piiril heljusid valge särk ja mustad juuksed, mis vees voogasid, kuid veest väljas kohe külmaks ja raskeks muutusid

ning kahvatule ihule kleepusid. Uppunu ümber veepinnal hõljusid sajad ja tuhanded lilleõied, mis kaunistasid ka tema juukseid ja olid kimbuna põimitud tema kangetesse kahvatutesse kätesse. Neid raamisid hoolega, kuid oskamatult seotud käised ja särk oli rinna pealt lahti, hõbeeheteni vetevaimu käsi ei ulatunud.

Läbi paksu lainetava vee kuulis vetevaim ühtainust vaikselt, nõrkenud häälel öeldud sõna. „Katt.“

Silmapilgu seisis kõik paigal; siis sammud lähenesid ning Gabriel vajus tiigi äärel ühele põlvele. Tema tumedad silmad olid ainiti Katile kinnitunud, ta tõsine suu oli kahvatu ja pilk tuim. Polnud hirmu, oli vaid abitu mure, kui ta käe Kati järele sirutas ja ta veest välja endale sülle tõstis, justkui oleks võimalik teda veel terveks teha.

Ta polnud üllatunud ega segaduses, ainult põhjatult ükski; ta pidi südames olema teadnud, kust otsida.

Gabriel jäi tiigi äärde kauaks, pea langetatud ja liikumatu, Kati elutu valgesse rüütatud keha põlvedel. Vetevaim vaikis ja nuttis, kuid vesi kaotas tema pisarate tähenduse ning neist said üksnes piisad tiigi sügavrohelises süles.

✍ PERTHI PÄEVIKUD

Mariann Võhmar

Viimased viis kuud olen elanud Lääne-Austraalia pealinnas Perthis. Kahe miljoni inimesega linn, mis ometi tundub tilluke ja muust maailmast kordi kaugemal kui ükski teine paik, kus olen olnud. Nii eraldatud. Ja nii kuum. Eks ma teadsin ette, et siin hakkab palav olema, aga ma vist ei adunud, kuidas see mulle mõjub. Nüüd ei suuda ma kirjutada muust kui sellest, et mul. on. palav. Allpool kirjeldatud periood katab ajavahemiku oktoobrist jaanuarini. Seikade järjestus on mõnevõrra juhuslik, nagu minu mälu, mis enam üht siin veedetud nädalat või kuud teisest täpselt eristada ei suuda.

Uus palav päev lõputute palavate päevade reas. Hommikune suvepäike paistab läbi tuuletõmbuses kiikuva ribakardina vannitoa seinale, mina istun vetsus ja vaatan kahhelkividel värelevaid varje. Kell on 6.02, uni on veel silmas. Neil päevil ei ärka ma reipalt ja puhanuna, vaid tõusen ja tean ette, et tuleb väljakannatamatu päev, ja olen pahur. Iga päev olen pahuram kui eile. Õues on imeilus hommik ja ma ei salli seda, ei salli tänast päeva, ei salli, et pidin ärkama, ei salli iseend, et siia kolisin. Liiga vara selleks kõigeks, mõtlen.

Köögis vaatavad mulle külmikust vastu kaks kartulit ja kaks muna; pudeli põhjas on veel natuke majoneesi. Peaksin poodi minema, aga õues on kogu aeg nii palav ja pood näib nii-nii kaugel. Parema meelega tahaksin end sinna külmkappi munakarpi kerra keerata.

//

Päevasel ajal käin nurgapealses kinos tööl, ajan kolleegidega juttu, vihastan inimeste peale, kes muud ei tee, kui ajavad popkorni maha, ja vorbin vahvljäärtisi teha. Jäätisekülmiku välimised seinad on suurest koormusest alati kuumad ja nende vastu nõjatudes hakkab palav. Teed jäätist ja ise higistad mis hirmus. Aga päeva lõpus saan ühe kaasa võtta, kui tahan.

Lõunapausi ajal istun suure kinosaaali rõdul, kus kedagi teist pole, ja vaatan pool tundi mis iganes filmi, mida parasjagu mängitakse. Seal on konditsioneer, mis konstantselt tiksub, aga vähemalt on jahe. Räägitakse, et suve edenedes läheb veel palavamaks. Et praegu on alles hiliskevad. Oota sa, ütlevad.

Õhtul pärast tööd läheme Abbyga Iiri pubisse ja joome siidrit. Korraaks on õhu värskemaks löönud. Meil on töösärgid seljas, nii et kõik näevad, kus me töötame. Kõik siin teavad seda kino. Käivad selles kinos. Ma ilmselt ei salli neid, sest nad ajavad popkorni maha, aga õnneks ei mäleta ma nägusid väga hästi.

//

Nii palav on. Kogu aeg. Öösel magan ainult tühja tekikotiga. Aken on lahti ja ajuti puhub sealt mu sääremarjadele nõrk tuuleil. See on kõige parem tunne maailmas. Hommikul ärkan raskelt ja väsinuna, nagu polekski just öö otsa maganud. Päike paistab juba läbi akna mulle peale, mõtlen, kas UV-kiirgus vanandab mu nägu, kui ma edasi magada proovin. Küllap vanandab. Kortsud ja laigud võivad tulla.

Alumisel korrusel on jahedam, sest seal on konditsioneer ja ühes nurgas kivipõrand. Oi, kuidas see põrand mind ahvatleb. Tahaks hoopis seal magada, aga teised ärkavad vara ja oleks vast ootamatu pilt mind sealt eest leida. Me pole isegi päris sõbrad, kõigest majanaabrid, nii et nad ei arvaks, et see on naljakas või armsalt veider. Lihtsalt mega faking imelik.

Päevad lähevad. Õhtuti lamen voodis ja kuulan klappidest muusikat. Aknalaua on väike merekarbikujuline lamp, karbi sees on pärl, mille

seest tuleb valgus. Pärl vahetab värve ja selle sees käib mingi hõbedane ollus aina ringi ja ringi. Kui ma liiga pikalt sinna sisse vaatan, tuleb tunne, et ma olen ise selle pärli sisse lõksu sattunud ja hõljun seal ega pääse enam välja.

//

Kardetud kesksuvi on käes; kodus Eestis on südatalv. Teen emmega videokõnet ja näen tema selja taga lumehangesid, mis meie õue täidavad. Minul voolab samal ajal põlveõndlast higinire mööda jalga alla, kuigi ma ei tee muud, kui ainult istun. Õues on 40 kraadi, konditsioneerita toas küllap sama palju või rohkemgi, vurisev puhur ajab vapralt seda kuuma õhku aina ringi ja ringi. Iga päev mõtlen, et kuidas need inimesed siin ometi elavad, kuni mulle tuleb meelde, et mina olen ka inimene ja elan ka siin. Kui kaua see palavus on kestnud, ma enam ei mäleta. Ta on igikestev, alati mu elus kohal. Kahtlen, kas enam kunagi läheb veel üldse jahedaks.

//

Ostsin rula, et saaks kiiremini tööle ja ei peaks nii kaua kuumal tänaval kõmpima. Tööle sõites laseks keegi nüüd nagu föönist mulle tuult näkku. Tihti tulen kodust märja peaga välja ja kui kolm minutit hiljem kino uksest sisse astun, on juuksed kuivad, aga kael juba leemendab higest.

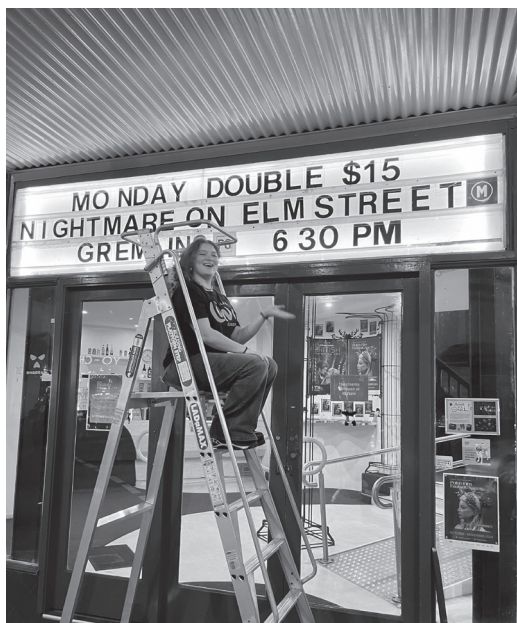
Tööl küsivad teised, et kuidas ma kuumaga toime tulen. Vastan, et halvasti. Hea vestlus. Mul pole juba loomupäraselt eriti palju kannatust ja sinne kliima ainult võimendab seda. Vabandan oma töökaaslaste ees, et nõnda ebameeldiv olen.

Lisaks tubastele seanssidele on nüüd ka välikino käima lükatud. Eile õhtul tuli mingi tädi ja pahandas minuga, et meil külastajatele fliistekke jagada pole. „Ma ei võtnud jakki kaasa, mis siis, kui külm hakkab?“ ütles, kuigi õues oli 27 kraadi. Mõnel on küll suurest kuumast aju peas ära küpsenud. Ja üldsegi, mis sa siis lähed õuekino vaatama, kui sama film toas ka mängib.

//

Elu möödub trajektooriga kodu–kino–pubi–kodu. Sekka mõni sunnitud retk toidupoodi.

Enne kuumalainet käisin vahepeal rannas ka. Mina ja SPF6000+, aga enam ei kannata minna, sest enne ookeani jõudmist põled lihtsalt liiva sisse ära. Eile vedasin end üle pika aja Abby juurde, sundisin end kiirteesilda ületama. Päike piitsutas ja õhk väreles asfaldi kohal. Abby kortermajas on ühisbassein, jõudsin sinna, lasin kopsudest kõik õhu välja ja istusin nii kaua, kui jaksasin, selle basseini põhjas.

//

David Lynch suri ära. Samal päeval saadeti meie iganädalane töögraafik välja ja seal oli kirjas, et joodagu Davidi auks üks must kohv. Ma siis rüüpasin oma musta kohvi ja mõtlesin, et pole see kuumus nii hull midagi, inimesed elavad ja saavad hakkama, pead lihtsalt aeglasemalt ringi liikuma, mitte niimoodi rabelema. Hiljem hakkas süda rinnus hirmsasti perutama, sest ma pole ju ammu kohvi joonud, ja kurk ka kuivas, nagu poleks terve päev tilkagi vett saanud. Puhast vesi ei teinud asja paremaks, nii et tulin töölt tulles kiiruga poest läbi ja ostsin endale 50 dollari eest arbuusi ja kurki ja jääsalatit ja kookosvett. Ei maksa ikkagi 40-kraadises paigas selliseid trikke teha.

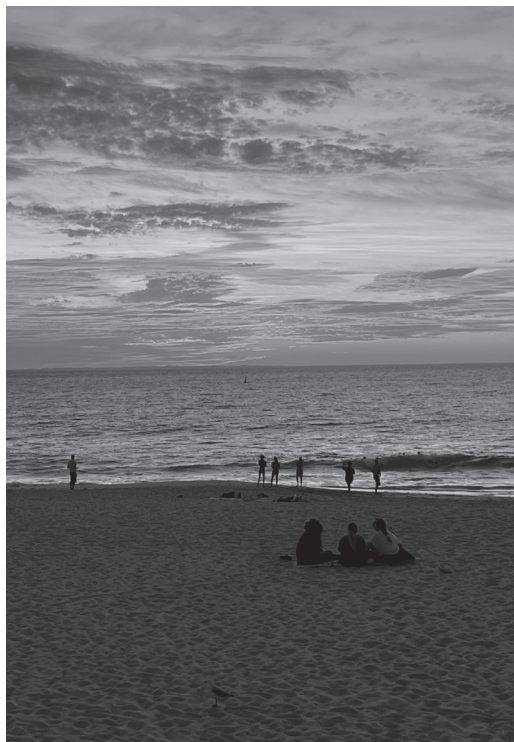
//

Enam ma ei maga tühja tekikotiga. Nüüd magan märja linaga, sest kui puhur sinna peale puhub ja vesi aurustub, hakkab minul seal lina all jahedam ja ma saan uinuda. Hommikuks on lina kuiv ja mina seal all higine.

//

Küllalt. Mulle aitab. Otsustasin täna ära lõunasse kolida, sest mida rohkem lõunapoolkeral lõunasse lähed, seda jahedam on. Temperatuur sellest otsusest ei muutunud, aga minul hakkas järsku kergem. Sain uuesti hingata. Ja siis hakkas õues vihma sadama. Esiti mõtlesin, et vihmudid on ööst sisse jäänud, aga ei olnud. Päris vihm, esimest korda

terve pika suve jooksul. Kirjutasin Abbyle, kas ta arvab, et see on märk. Et ma otsustan ära minna, sest ma ei talu enam seda kuumat, ja kohe läks taevast halliks ja hakkas sadama. Ma pole ammu nii õnnelik olnud, läksin ja seisin lihtsalt mõnda aega õues vihma käes. Huvasti, kuumus.

Mariann Võhmar (28)

Mis sind Austraaliasse viis?

Uudishimu. Püsimatus. Mulle meeldib vahepeal minna üksipäini ära kohtadesse, kus keegi mind ei tunne, ja seal nullist alustada. Lihtsalt et näha, mis juhtub. Tavaliselt juhtub see, et elan elu nagu elu ikka, aga uues paigas, sel korral siis Austraalias.

Lisaks on Austraalia mu meelest eestlaste teadvuses nii sügaval ja alati olemas, sest pea igaüks teab kedagi, kes teab kedagi, kes on mingil hetkel Austraalias olnud või on seal siiani — meid on siit tegelikult aastate jooksul nii palju läbi käinud. Nii et kusagil minugi kuklas oli juba ammu mõte ühel päeval ise siia tulla.

Kas tajud, et atmosfääritingimused mõjutavad loomingulisust, ja kuidas?

Kas mõni ilm või kliimavööde on inspireerivam kui teine?

Ma ei ole siiani seostanud kindlat kliimavöödet ja enda loomingulisust, pigem on mind kirjutama inspireerinud asukoha vahetamine. Tihti tuleb isegi ühest paigast järgmisesse teel olles mingi vaim peale, ühe perioodi lõpp ja teise algus panevad

asjad perspektiivi. Siis loen ka tagantjärele seda, mida olen varem kirjutanud, ja mõnikord leian eri kildudest ühisjoone, mis seob kõik kokku. Nii juhtus ka Perthi päevikuga, ma olin neid jupikesi suvalistel aegadel üles tähendanud, ja kui Perthi aeg hakkas minu jaoks läbi saama, lugesin neid ja sain aru, et kõik keerleb ühe ja sama asja ümber — palavus. Aga selle nägemiseks pidin olema vaimselt valmis edasi liikuma. Kuigi ka vihmane ilm annab mõnikord tõuke kirjutama hakata.

Palun kultuurisoovitusi

Värske Rõhu lugejatele!

Kaks filmi Austraalia kinoklassikast: 1997. aasta „The Castle“ ja 1971. aasta „Wake in Fright“. Esimest neist on tore ja lõbus vaadata, teist absoluutselt mitte.

Ja muusikasoovituseks Spacey Jane — Perthi ookeaniäärsest Fremantle'i ehk Freo linnaosast alguse saanud austraalia *indie*-bänd, nende uusim album „If That Makes Sense“ ilmus täna (juulikuu lugejate jaoks siis maikuus)!

Toni Tombak

KÕNELUSED ISEENDAGA 5

on viimane aeg

süüa lõpuni kriisivarud

tasuda trahvid tühistatud
tellimuste eest

jätta maha ohvrimaneerid
ja negatiivne statistika

võtta tagasi sigadele
pillutud pärlid

ja iga hinna eest riskida

on viimane aeg

promptida, nuumata
masinavärki

visata ette veel viimased
isikuandmed
info ja toimikud

oodata vastu kandvaid
ideid ja imede hommikuid

on viimane aeg

luua sõltumatu mõttekoda
kuhu jätta kuuldavaid
klikke

enne kui kätte jõuab
uus ärkamisaeg

ja maailmavalu
teeb vaimult rikkaks

enne kui kiipide kiired
arvutused

hakkavad kujundama
saatusi

on viimane aeg

püüda kahvaga välja
radikaalsed ideed

ja kiiret rikastumist
lubavad kuldkalad

et tiktoki väljakutse asemel
saaks uueks võistlusalaks

mängida end rõõmsaks
ja lugeda huvitavaks

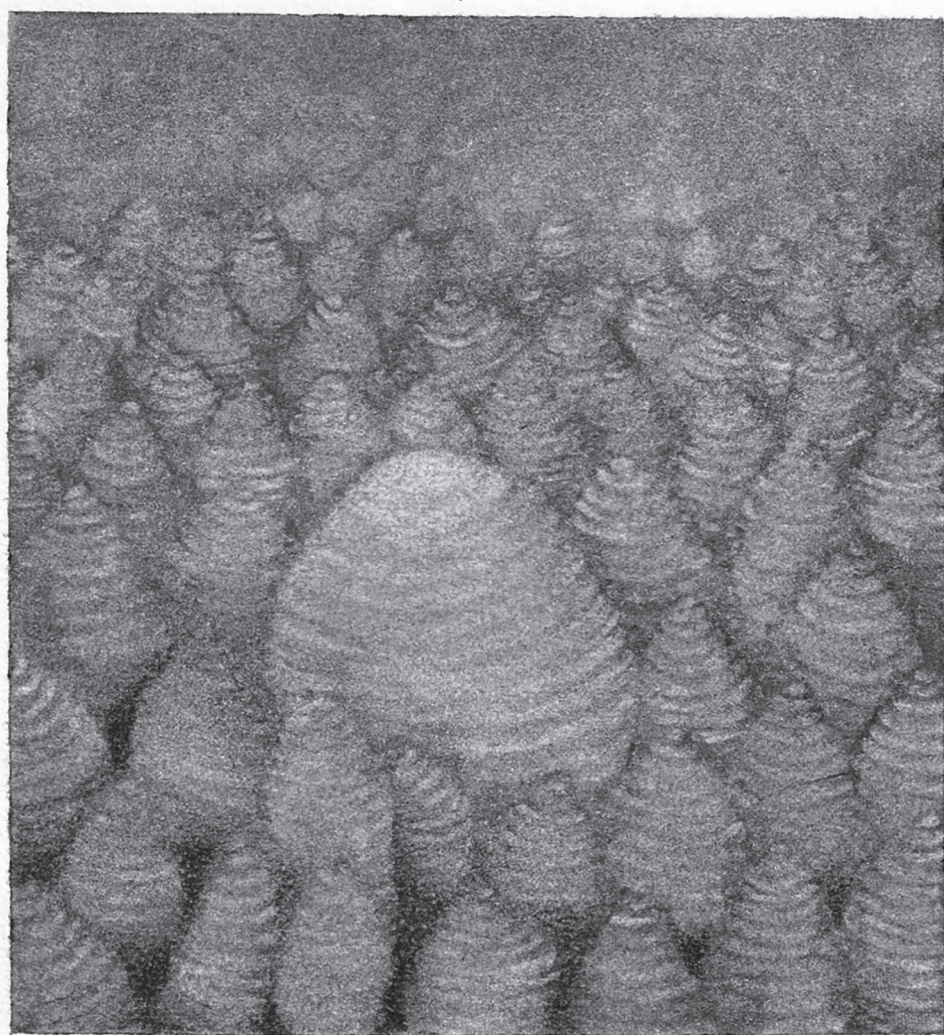
on viimane aeg

jätta maksmata maksud

kui uued koormised
on varjatult majanduslik
vägivald
ja kehtib vaid rusikaõigus

kui vaba maailma viimane
mantlipärija

teeb demokraatiale
surmasõitu
kui enam ei piisa

rüüste peale kleebitud
kultuurisõja sildist

kui võimul endal
pole puhastustuld
pole peegelpilti

ja tõde tuleb välja
alles siis

kui on mõistmatuks
aegunud

on viimane aeg

nõuda tegusid

kui enam pole
rammusat rahulolu

vahendaja suust läbi
käinud igapäevaleivas

kui kinnisui kogunud vimm
on mandumise esimene ilming

mitte teravaks ihutud teivas
vereimeja rinnus!

mitte silmus ahnusest haigele
mitte hõbekuul luupainajaks

muutunud ajavaimule!
nõuda tegusid

kui enam ei jää üle muud

kui omakohus ja
hoiatav peks

kui irvitada iidolitele näkku
kuni nad tõmmand on tagasi
idiootideks

kui enam ei jää üle muud

kui tulla välja hallide alade
arglikust varjust

ja võtta ometi kord
vastutus

sest uus kord vajab tarkuse käendamist
sest uus kord vajab tuhaga väetamist
sest uus kord vajab vihaga määrimist

sest viha võtab tarkadelt
kartuse!

sest vihas on jõudu
näha kurjuse nõrkushetki

sest ohutaset tõstnud oligarh
pelgab kui katku

orgunnitud sõnakuulmatust
ja liblikaefekti

on viimane aeg

tabada hetke

mil õhk on ellujäämiseks
piisavalt selge

mil kaos on kogunud
piisavalt jõudlust

et murda ka seestpoolt
suletud tabad

et päästa see parema homse
tundlik olend

kelle silmad on tabula rasad
kelle süda on piisavalt
puhas ja korralik

et hoida meid elus
ja ühiselt hingamas

järgmise maailmakorrani

Pentti, miks nii pentimento?

Gregor Mändma

Pentti Linkola

„Nurjatu küsimus“

MTÜ Rahvusliku Ehituse Selts, 2024

Tõlkinud Priit-Kalev Parts

Rakurss 1: Sissejuhatav loba

Selle väljaande lehekülgedel pole vist mõtet öelda, et järgneva saja aasta jooksul sureb välja nii ja nii palju liike, temperatuur soojeneb nii mitu kraadi ja et nende kraadide pärast on sunnitud nii või nii mitu miljardit inimest oma kodudest lahkuma. Et selles on süüdi industriaalne või termoindustriaalne või postindustriaalne või industriaal-kapitalistlik või integreeritud-üleilmne-kapitalistlik või neoliberaalne ühiskond, teisisõnu — tsivilisatsioon. Ja pole ka mõtet öelda, et sorteerige prügi, küll kõik läheb hästi! Ja pole vist ka mõtet öelda seda, et evolutsiooniliselt on see olukord täiesti jabur.

Seda kõike — lisaks paljule muule — ütles Linkola mingi 35 aastat tagasi ja seda saab nüüd eesti keeles lugeda. Põhimõtteliselt võiks siin teksti ära lõpetada ja kuhugi nutma minna või kuidagi apaatselt edasi elada. Aga Linkola lugemine aitab tunnetada ka seda, et elu on väga oluline ja eriline ja armas.

Rakurss 2: Linkola vaib

Paljud on täheldanud, et Linkola on pigem midagi legenditaolist¹, kelle puhul on täiesti sassis, kus lõpeb autori isik ja kus algavad tekst, ideed ja mõtted; kus algab retseptatsioon, mõtete interpretatsioonid, ideede ekstrapolatsioonid. Kuid sellest segadusest sünnib ikkagi mingi üldlevinud arusaam Linkolast ja tema mõtetest, tekib ikkagi mingi vaib. Vaib võib olla žanr, autori ja tema teostega seotud märksõnad, ka *gestalt*, kui soovite. Vaib on värv. Mis värvi on Linkola? Tingimata on vaib ka seksuaalsus: see tekst näiteks on aseksuaalne (nagu kirjanduskriitika üldiselt?). Mulle tundub, et Linkola ja tema tekstidega seotud vaib on noorele lugejale veidi eemaletõukav.

1 Nt Riitta Kylänpää. „Pentti Linkola — ihminen ja legenda“ — Helsingi: Siltala, 2017.

Raamatut lugedes ja selle retseptisiooni jälgides hakkab esimese asjana silma ilmselge, kuid miskipärast igasuguste eesti kriitikute poolt välja jäetud tõsiasi: naiste puudumine. Ah et maailma päästmine, nagu selle putsikeeraminegi, on ainult meeste asi? „Nurjatust küsimusest“ ja Linkola varasematest teostest on kirjutanud ainult mehed,² ka raamatuesitlusel oli kohal viis meest, kellest esimene viitas sõna võttes kohe hooga Mihkel Kunnusele ja teine küsis — mitte päris hukkamõistvalt, pigem murettundvalt (aga kust ma seda tegelt tean, ma ju lugesin Sirbist esitluse kokkuvõtet³) —, et kus kõik noored on. Ühesõnaga: kuidagi puritaanne vanade meeste värk, mistõttu tekkis mul raamatu suhtes juba enne lugemist vastumeelsus (nagu ilmselt paljudel teistel potentsiaalsetel lugejatel). Kuid ikkagi lugesin.

Ja paar päeva pärast lugemise lõpetamist istusin pargis, kus üle peenra istus ühe pika pingi parempoolses servas kaks nunna. Sama pingi vasakus otsas oli aga noor lesbipaar. *Girlhood is a spectrum*, mõtlesin, ja veel poliitiline pealekauba. Ja samal hetkel tabasin end mõttelt, et Linkola oleks tervitanud mõlemat eluoluviisi. Teda võiks iseloomustada ühe märksõnaga: öko-tsentrism. Kõik, mis on hea loodusele, on hea. Ta ei oleks diskrimineerinud ei samasooliste suhet ega ka kahte vaga õde. Õigemini oleks ta mõlemad heaks kiitnud, kuna esimeste puhul on tegemist „looduse viisiga takistada sigimist“⁴, teiste puhul kiidaks ta takka kasinust. Aga Linkola ümber tekitatud fašistlik ja misogüünne foon jätab ökotsentrismi tagaplaanile ja nii ei hakka paljud teda üldse lugemagi.

Ilmselt saab see vaib paljuski alguse sellest, mida on ta Soomes avaliku elu tegelasena öelnud ja kuidas sealne ajakirjandus teda esitlenud.⁵ Ja kes ja kuidas siis Eestis selle jutulõnga üles korjas. Kuid meie võiksim Linkolat vaadata kainema pilguga, sest me ei tea iga tema poleemilist väljaütlemist ning nende vastukaja. Sellest tulenevalt ongi mu arvustuse üks alandlikest eesmärkidest selle vaibi, selle teatud mõttes legendi või legendi legendi (Linkola ise kalamehena teaks hästi, et iga kala hakkab alles pärast seda kasvama, kui ta kinni on püütud) kummutamine, et Linkola saab taandada märksõnadele „ökofašist“, „naistevihkaja“, „misantroop“. Okei, äkki mitte päris kummutamine, pigem lihtsalt Linkola mausoleumile sodimine, tema kväärimine või sellise alternatiivse kuulujutu levitamine, et Linkola püütud kala polnud üldse kala, vaid hoopis vähk.

2 Erand on siin Linda-Mari Väli Vikerkaares ilmunud arvustus (nr 4–5, 2022).

3 Priit-Kalev Parts. „Linkola nurjatu küsimus“ — Sirp, 18.10.2024.

4 Rein Kuresoo. „Pentti Linkola väljakutse“ — Vikerkaar, 9, 2019, lk 126–129.

5 Sellest räägib Rein Kuresoo ka ühes Ööülikooli loengus (vt www.ylikool.ee/loengud/pentti-linkola-okofasism).

Rakurss 3: Linkola tõlkes

Peaaegu poole „Nurjatust küsimusest“ moodustavad nn järelhüüded, millest lõviosa on kirjutanud Linkola eestindaja ja suur populariseerija Priit-Kalev Parts.

Mina jõudsingi Linkolani tänu Partsile. Ta on siinmail üsna eriomane mõtleja, kes ei karda julgeid hüpoteese ega vastuolulisi enesestmõistetavusi („pööre sotsialismilt kapitalismile on ainult kuue pahupidi pööramine“, lk 138), ammugi ei usu ta, et ratsionaalsete argumentidega saab kedagi veenda, ning juhindub pigem afektist. Ja nii ta kirjutabki pööraselt ägedaid „huligaanseid esseid“⁶. Priit-Kalev Parts on nagu Linkola, kui Linkola oleks lugenud David Graeberit, Simone Weili, Herbert Marcuse'i ja mõnda kaasaegset indiaani aktivisti ning ökofeministlikku mõtlejat.⁷ Ta tunnistab, et Linkola jääb mõnikord kinni hobbesilikesse mõttemustritesse, kuid see teda ei morjenda ja ta nokib ja surgib sellegipoolest Linkola mõtetes edasi:

„Aga kui tungiks Linkola enda vaimus veel kauge-male“... (lk 144)

Ja mida siis Parts seal Linkola vaimus näeb? Ta näeb, et Linkola oli õigel teel, ta näeb, et meil on siin üks soomeugri segu Arne Næssist, Felix Guattarist, Ted Kaczynskist ning kohaliku kalamehe tervemõistuslikkusest ja ornitoloogi empiristlikust enesekindlusest. Ühtlasi näeb ta, nagu paljud teisedki⁸, et Linkola on vastuoluline, et ta ujus vastuoolu — rühkis ja ujus ja arvas, et kõik teised peaksid ka ujuma, et inimesed tuleb nende soojadest majadest välja rebida ja vette visata, oskavad nad ujuda või mitte, ja kui ei oskagi, siis väga hea, sest meid ongi liiga palju. Aga Priit-Kalev Parts hea sõbrana — võibolla isegi noorema vennana, jah, ma näen neid pigem nii paari-kolmekümneaastase vanusevahega⁹ vendadena — haarab kämaldega Linkola (kes on oma raamatute vahel veidi ära keeranud) õlgadest, raputab teda natuke ja ütleb, et kuule mees, rahune maha, äkki hoopis lihtsalt istume siin jõe ääres, vaatame, kuidas kalakajakas rammetult kaasa kaisus konutab, teeme popsu ja räägime veits juttu.

**Õhtul
sambla sees
tähti vaadata
on vägev!**

6 Priit-Kalev Parts. „Linnasissi metsaviljelus. Huligaanne essee“ — Sirp, 21.10.2022.

7 Ma küll ei tea, mis raamatud Parts riulil on, aga antud loetelu pole siiski täielikult meelevaldne. Sellele loetelule võib ette heita koolmeisterlikkust või pretensioonikust või hoopis seda, et „indiaani aktivisti ning ökofeministlikku mõtlejat“ on loetelus esindatud kontseptuaalselt ja üldiselt, mitte konkreetsetelt nagu teisi mõtlejaid.

8 Näiteks Lauri Laanisto: „Üks esimesi märksõnu, mis seoses Linkolaga vahest enamikule pähe torkab, on vastuolulisus.“ (Sirp, 1.11.2024) või Riho Paramanov: „Pentti Linkola vastuoluline ellujäämisretsept“ (Sirp, 27.05.2022) või Robert Varik: „Iga mõõdukas loodusteadlik lugeja, kes haarab kätte mõne Linkola teksti, seisab paratamatult silmitsi vastuoluliste tunnetega.“ (Müürileht, 17.11.2021).

9 Tegelik vanusevahe oli vist umbes 40 aastat.

Ja siis kui vanamees on maha rahunenud, ütleb Priit Penttile, et kas sa ise ei arva, et see puritaanne ellujäämisühiskond¹⁰, mille sa seal üksi nelja seina vahel enda peas kokku keerasid, kas sa ei arva, et see on vähe hull värk? Sa oled ju maamees, normaalne tüüp olnud terve elu, vaata, kuidas sa ise elad, sellest ju piisaks. Sa oled rohkem nagu Jeesus, anarhistlik metslane, lapsesuu, iidne kõhurääkija, su tugevus ei ole su argumendid, vaid see, kuidas sa jutlustad. Ja siis nad seal jõe ääres istuvad ja vana Linkola rahuneb maha ja tuletab meelde, „et elu ei ole mingi „ellujäämisvõitlus“, vaid peamiselt „[m]olutamine, tühi-tähi, mäng ja mõttetus“ (lk 145).

Selle asemel, et rõhutada Linkola ökoفاšistlikku programmi nagu paljud teised käsitlejad, toob Parts hoopis välja tema „paleoliitilise muretuse“ (lk 145). Kui Linkolat lugedes tuli vahepeal ette momente, mil küsisin endalt, et miks tal nüüd seda oli vaja öelda, siis pärast Partsi esseid tundus, et kui Linkola küsib, et „[m]ida halba tegid natsid peale selle, et kaotasid sõja?“, teeb ta seda selleks, et šokeerida liberaalset lugejat, kellele natsism on modernsuse vähkkasvaja, mitte selle loogiline tulemus. Parts avab seda mõtet dekoloniaalsest perspektiivist, asetades holokausti teiste, peamiselt põlisameeriklaste vastu suunatud genotsiidide konteksti. Nii näitab ta, et Linkola ei ülistanud natsismi, vaid sülitas kahepalgelisusele, mida liberaalne peavool kuidagi tunnistada ei soovi: „[I]gikestev maailmade lõpetamine on modernsuse olemus.“ (lk 142) Seega ei seisne Partsi panus Linkola mõtte levitamises, vaid tema tekstide lingvistilises ülekandes, vaid ka nende sotsiaalpoliitilises ülelugemises ja edasiarendamises.

Rakurss 4: Linkola lahendus

Kui Linkola räägib ökokatastroofi lahendustest, haarab viha aeg-ajalt ohjad enda kätte. Seda viha on lihtne mõista — kõik, kes võtavad liikide, sealhulgas inimese väljasuremist tõsiselt, tunnevad aeg-ajalt taltsutamatu viha. Aga mulle tundub, et Parts näeb sellest vihast läbi ning suhtub Linkolasse armastavalt ja vennalikult. Armastavalt ja vennalikult peaksime meiegi temasse suhtuma, sest ainult nii saavad Linkola teostamatu visiooni asemele tekkida teistsugused lahendused.

See lahendus ei ole „uus süsteem“. Ega arvutuskäik ega rohereform ega isegi Revolutsioon.

¹⁰ „Ellujäämisühiskonna tagaja on laiapõhjaline põllumajandus, mida täiendavad jaht, kalapüük ja korilus. [—] Politseid tugevdatakse ja selle õigusi suurendatakse, karistusi karmistatakse. Riiki juhib karmikäeline spetsialistide seltskond, kus on ette nähtud rotatsioon ja pidev ridade täiendamine.“ Ja nii edasi. (vt Rein Kuresoo. „Pentti Linkola väljakutse“ — Vikerkaar, 9, 2019, lk 127)

Mõnikord ma igatsen ajateenistust. Mitte sellepärast, et sai püssi lasta või seersant Molotoviga voodit jagada. Aga sellepärast, et üheteistkümneme kuuga jõuab kohale, et *nii* saab ka elada. Mitte nii, et on hierarhia ja kiilakad pead jne. Aga et metsas saab mitu külma nädalat täitsa mõnusalt ära elada. Et suplus järvevees pärast mitmepäevast rännakut on palju mõnusam kui igahommikune *skin-care*-protseduur. Et õhtul sambla sees tähti vaadata ja katelokist värskelt korjatud mustikaid süüa on vägev! Sama vägev kui kevadel männipuu najal ölekõrt lutsutada ja oma näol esimesi päikesekiiri tunda.

Linkola teadis väga hästi, kui vägev see on, kuid tema lahendusest seda vägevust miskipärast ei leia. Lahenduses jääb kõlama hoopis viha ning politseisaabaste rütmiline marsisamm. Selles puudub vägevus, kuna, nagu ütleb Hasso Krull, tahtis Linkola „ravida modernsust modernsuse enese vahenditega“¹¹. Või Priit-Kalev Partsi märksa poeetilises väljenduses: Linkola mõtet kummitavad „lääne metafüüsika puuslikud“ (lk 145). Mida Krull ja Parts selle all mõtlevad? Mulle tundub, et nende meelest seisnes probleem selles, et Linkola lahendus oli liiga realistlik, liiga empiiriline. Metoodiline probleem. Sest kui vaadata maailma ainult empiiriliselt, võib jääda mulje, et päris maailm ongi Hobbesi ja Darwini, krematooriumite ja koonduslaagrite, Pentagoni ja Kremli maailm. See maailm on empiiriliselt õige, ekspert vaatab maailma ja ütleb, et nii lihtsalt on. Ja Linkola realistina võtab oma lahenduste eelduseks selle „päris“ maailma.

Ent reaalne empiiriline maailm on ka see, kus kõik need asjad on tundmatud. Ja Priit-Kalev Parts rõhutab just seda osa Linkola mõttest, mille järgi on reaalne empiiriline maailm ka kalakajaka maailm, ka nuuskmõmmikliku istun-puu-najal-ölekõrs-suus-maailm. Ja just seda teist poolt peaksime ka meie Linkola mõtetes ära tundma. Peaksime nägema, et see, mis on, on vale, ja see, mis on reaalne, ei saa ju ometi olla õigel ja see ei ole lihtsalt hala, et maailm on sitt. Vastupidi, see on just mõistmine, et maailm on vägev ja elu tegelikult elastne, mitte üheülbaline ega jäik, nagu meile vahepeal tundub.

***Post scriptum:* Linkola teraapias (või Pentti järeltööl)**

Eelmisel aastal lugesin Félix Guattari „Kolme ökoloogiast“.¹² Guattari värbas oma teenistusse hirmsa hulga teoreetilist ja (esialgu) pretentsioonikaina näivat sõnavara. Tõe kriteerium on praktika: võtsin selle õhukese Loomingu Raamatukogu köitekese ja riputasin ta pesulöksudega rõdule ökoloogiliste jõudude rakkeisse.¹³ Davai, Félix, vaatame siis, palju sul nendest deterritorialiseerimistest

11 Hasso Krull. „Voorus on mõistmine“ — Sirp, 27.05.2022.

12 Gregor Mändma. „Guattari ökosoofia ehk Lõpp Prantsuse aedadele“ — Värske Rõhk, 92, 2025, lk 114–118.

13 Halb metafoor, kuna ökoloogilised jõud on ju kõike muud kui rakked.

ja oidipaliseerimistest lageda taeva all alles jääb!? Idee on muidugi professor Amalfitano oma, kes omakorda varastas selle Duchampilt. Aga Duchampi eksperiment, mida replikeerisin, on samade nõrkustega nagu Linkola ökoloogia. „Mis see on?“ küsite. See on ühiskonnaökoloogia puudumine — nagu märgib ka Hasso Krull.¹⁴

Kui Guattari esseed ma veidi linkolaseerisin — see tähendab, virutasin talle hea annuse soomeugri talupojaliku tegelikkusega —, siis Linkolat võiksime koos natuke... guattariseerida.¹⁵ Jah, teeme vigade paranduse, lähme sammukese edasi, kuna meil tuleb teha palju rohkemat kui lihtsalt „ellu jääda“, ja kuna maailm, millega Linkola võitleb ja millega meil tuleb arvestada, pole ammugi pelgalt ilmaolud ja looduse paratamatus. Maailm on ka sootsium, brändid, poeketid, diskursused, asfalteeritud tänavad, akadeemilised karjäärid, tehisarud, jõulutuled, õiged ja valed viisid kohvi keetmiseks (keetmiseks?), nostalgia, psühhoanalüüs, toasoe ja rendimopeedid. Sellises maailmas on palju tõetruum ellujäämiskatsumus mitte looduses, vaid hoopis — tänavatel. Sellest tulenevalt käituge vastavalt.

Kas loete antud arvustust paberkandjal?

1. Jah: a. Varuge leidlikkust ja augustage oma Värske Rõhu number. b. Sülitage (kohe praegu!) leheküljele 109, lugege arvustus lõpuni ja pange kaheks päevaks kõrvale. c. Leidke nõõrijupp ja siduge ajakiri vöö, randme, koti või sääre külge, nii et see mööda maad järele lohiseks. d. Tehtud? VÄGA hea. Nüüd viime Linkola teraapiasse, aga mitte analüütiku diivanile pikutama, vaid jalutuskäigule. Minge parki, tänavale, kooli, turule, riigikogu ette või tehke oma igapäevaseid asju. e. Kui ema, sõber, kaaslane, Rain Epler, õpetaja või võõras trammis küsib, mida te teete, siis selgitage talle ja rääkige talle Linkolast ja/ või selle arvustuses tõstatatud teemadest. Ärge murduge!	2. Ei: a. Minge lähimasse Selverisse ja ostke või äkki isegi varastage endale viimane Värske Rõhk. b. Jätkake arvustuse lugemist paberkandjal punktist 1a.

¹⁴ Hasso Krull. „Voorus on mõistmine“ — Sirp, 27.05.2022.

¹⁵ Õudne, kantseliitlik keelekasutus, ma tean. Aga selles on ka midagi siirast.

Kuidas kristlus keskkonnateadlikku kirjandusse jõudis?

Johan Haldna

Maarja Pärtna
„Ülestõusmise serval“
Tedretäht, 2024

„Ülestõusmise serval“ on keskkonnateadlik luulekogu, mis tegeleb kahe põneva teemaga: tekstuaalne loodus ja apokalüpsis. Mõlemad väärivad tähelepanu, aga selles arvustuses on mul ruumi tegeleda ainult ühega — apokalüpsisega. Tekstuaalne loodus oleks filosoofilisem teema. See räägiks loodusest, mis kirjutab, räägib, loob sõnu ja võtab endasse teiste loodud keelt. Apokalüpsis seevastu on eeskätt poliitiline teema.

Enne Pärtna luulekogu lugemist polnud mulle kordagi pähe torganud, et eesti keeles on võimalik „vastuhakku“ ja „surnust ellu ärkamist“ tähistada ühe ja sama sõnaga — *ülestõusmine*. Ühelt poolt on tegu vabadusjanulise, revolutsioonilise ja aktivistliku mõistega, aga teisalt vaatab meile vastu Jeesus Kristus. Ülestõusmise unikaalne kaksiktähendus on sümbol arvustuse hüpoteesile, et vastuhakk globaalsele soojenemisele (ning keskkonnakatastroofide üldisemalt) on kuidagi kristlusega seotud. Ja Pärtna raamat võtab sellest seosest osa.

„Ülestõusmise serval“ ei ole loodusluulekogu. Loodus on küll kohal pea kõikides luuletustes, aga teost tervikuna loodusluuleks määratleda tundub sobimatu, sest ta ei võta osa loodusluule traditsioonist. Raamatus puuduvad klassikalised õhtumaised loodusluulele omased tundmused: pole idüllit, pastoraalset harmooniat, bukolikat ega metsiku looduse kui inimese eelajaloolise kodu nostalgilist ülistamist. Ühesõnaga ei leia siit looduse ja inimese stereotüüpset vastandamist, mis on õhtumaade — ja mitte tingimata eesti — kirjanduses aastasadu, kui mitte -tuhandeid, lubanud kirjanik-luuletajal minna maale, metsa ja merele kellenagi, kes sinna ei kuulu, võõrana. Parim näide sellest on luulekogu avaluuletuse esimesed read: „Pärast vihma lõhnab aed mulla ja värske rohu järele, / melissi, raudrohu ja kummeli järele. / Hingan sisse taimede hingeõhku, / peidan näo angervaksa mandlilõhnalisse luhta.“ (lk 7) Looduse kohalolu on nendes ridades tugev, taimed loovad keskkonna,

kuhu minategelane end peidab, kuid traditsioonilisele loodusluulele omast ebaspetsiifilist sentimentaalsust neis pole. Taimede loodud vahetu keskkond on minategelasele nii tuttav ja kodune, et ta jõuab nelja rea jooksul lausa viit liiki loetleda. Ta pole võõras, kes läheb metsa või maale ning imetleb, kui *teist-sugune* ja *rikkumatu* seal kõik on. Ta tunneb loodust enda ümber „ja seepärast ongi see meeltega mõistetud maailm / mu ainus ja alatine pelgupaik.“ (lk 7)

„Ülestõusmise serval“ on avameelselt poliitiline luulekogu. Sellest kodusest ja ebatraditsiooniliselt kujutatud loodusest kõlab pidevalt läbi globaalne keskkonnakriis. Fossiilkütuste põletamisest tekkinud kliimasoojenemine, liigirikkuse massiline kahanemine, merede veetaseme tõus ja prügireostus on luuletuste korduvad tegelased. Kohati on süüdlaseks kapitalism, kohati inimlik ignorant. Tekstidest kõlab tihti läbi „tagurpidi maailma“ (lk 43) üha kiirenev allakäik kaosesse: „[h]iliskapitalismi kiirrongi kineetiline tõmbetuul / loobib vastu mu sääri šokolaadipabereid, / kilepakendeid, turismibrošüüre / [---] Ma võtan rongis istet ja suur kiirendus / surub mind sügavamale ajutisse pehmusse, / kui sööstan sisse pahempidi küllusesarve tunnelisuust.“ (lk 51)

Lähitulevik on luulekogus ülioluline. Kahtlemata on ka ajaloolise oleviku vigasus või puudulikkus tähtis ning korduv teema, kuid selle puudulikkuse tähtsus avaldub eelkõige apokalüptilises tulevikus — asjad on küll halvasti, aga maailma lõpp pole *veel* saabunud. Ehkki luuletuses „Pahempidi linn“ on apokalüptiliste nägemuste põhjustaja sõda, kutsus maailma lõpu luulekogus tihemini esile globaalne keskkonnakriis: „fossiilenergia ebavõrdsust maha mattev metafoor, / mis tõmbab enda õhku täis ja käib karplauhti lõhki / nagu täitmata lubadustest punnis kuumaõhupall. / Sellest maha jäänud auk tõmbab ääremaalt endasse / elanikke ja raamatukogusid, toidupoode ja haiglaid, / postkontoreid, koole ja tulevikke.“ (lk 46) Sarnast peatamatut transformatsiooni tekitab „tagurpidi maailma katabaatileine tuul“, mis „moondab pööningud keldriteks, / ristteed paljuhääleteks puisniitudeks, / juurib mänguhoos parkides üles kastanipuud / ja istutab latvu pidi tuisklumme“ (lk 43). Mõlemas näites põhjustavad katastroofi inimesed, olgugi et ühed on süüdlased ja teised ohvrid. See inimtekkeline katastroof kulgeb loodusjõuliste tegusõnadega: „maha jäänud auk *tõmbab*“ ja „katabaatileine tuul [---] *moondab*“. Seega tekitavad inimesed olevikus katastroofi, mis väljub lähitulevikus nende kontrolli alt ning purustab loodus-füüsiliste protsesside kaudu tsivilisatsiooni. Loodus taastub, apokalüpsis on inimestele. Aga on ta siis ikkagi maailma lõpp? Tähistavad need kaks mõistet üldse sama asja?

Enne seda kui mõiste „apokalüpsis“ hakkas tähistama maailmalõppu, tähendas see religioosset nägemust, ennustust või ilmutust.¹ Eriti oluline oli — ja on ka tänapäeval — selle mõiste seos Johannese ilmutuse raamatuga, sest selles seotakse apokalüpsis kui sõna (‘avamine, katte eemaldamine’ — kr) ning

1 EKI Sõnaveeb.

maailma lõpp kui idee. Teisisõnu, kuna Johannese ilmutuse raamat on kanooniline ning kujutab katastroofilisi sündmusi, hakkas „apokalüpsis“ tähistama peatset maailmalõppu.² Greg Garrardi sõnul teeb judaistliku ja kristliku idee maailma lõpust eriliseks just selle peatne saabumine: „Arusaamad maailma järkjärgulisest allakäigust olid iidsetes tsivilisatsioonides laialt levinud, kuid Žarathustra pärandas judaistlikule, kristlikule ja hilisemale ilmalikule ajaloomudelile tunde, et maailmalõpp on pakiline probleem“.³ Ka luulekogus „Ülestõusmise serval“ on maailma lõpp peatne, lähituleviku sündmus. Kristlikust perspektiivist võiks kogu kirjeldada isegi kui stiilipuhast ilmutusraamatut, sest ta on täis ilmutusi maailma lõpust, mille funktsioon olevikus on avada teatud keskkonnaarusaama võitunnetust ja paljastada kapitalismi illusioonid „Äratuskell heliseb, / punane kettaga telefon, / mille kõla on kuulda riigikogu kõnepuldis, / rahvusülikooli ringauditooriumis, / õhtustes uudistes, rahakotis ja luuleõhtul.“ (lk 52) „Ülestõusmise serval“ on suurepärane näide kristliku ajalootunnetuse jõudmisest kliimakatastroofi-narratiividesse. Paraku ei jäta kristlik ajalootunnetus inimesele kui ajaloolisele tegurile olevikus väga palju ruumi ega vabadust.

„Ülestõusmise serval“ ei võta osa loodusluule traditsioonist.

Pärtna luulekogus avaldub ajalugu, millesse on sisse tikitud murdepunktid. See aeg, mis teose luuletustes avaldub, ei ole pidev ega jätkuv, vaid täis lõppe ja algusi. Nimiluuletuse minategelane on „murdepunktist“ unistajate paraadil, / mis keerutab üles vastuhakku väljasuremisele“ (lk 66, minu rõhutused). Luuletuses „Rahuvalvaja“ tõdeb ta, et „[o]n murde- / jooni, mille taga pole miski endine“ (lk 42), luuletuses „Vanaema maja“ kohtume aga „sajandivanuse naisega“, kelle „rinnas tiksub tilluke äratuskell, / mis loendab tunde ajastu lõpuni.“ (lk 18. Kuid need murdepunktid ja -jooned pole asjad, mida saab teha, vaid asjad, mis juhtuvad. Murdepunktist saab unistada ning ajastu lõpuni jäävat aega rinnas tiksumas tunda, aga aega ennast on võimatu murda. Murdepunkti ei ole võimalik esile kutsuda, seda on võimalik vaid oodata: „Ma avan silmad / ürgkütuse külluse tagajärgede umbses ooteruumis“ (lk 52).

Nendin, et nendes tekstides ei saabu pärast murdepunkti tingimata maailma lõpp – näiteks raamatu nimiluuletuses tähendab murdumine hoopis

2 Maria Manue Lisboa. „The End of the World: Apocalypse and Its Aftermath in Western Culture“ — Cambridge: Open Book Publishers, 2011, lk xv–17; Stephen D. O’Leary „Arguing the Apocalypse: A Theory of Millennial Rhetoric“ — New York: Oxford University Press, 1994, lk 20–61; „Apocalypse (n.)“, Oxford English Dictionary, 2024.

3 „Notions of the world’s gradual decline were widespread in ancient civilisations, but Žoroaster bequeathed to Jewish, Christian and later secular models of history a sense of urgency about the demise of the world.“ (Greg Garrard. „Ecocriticism“ — London: Routledge, 2012, lk 93)

liikumist parema maailma poole. Kuid nii utoopilises kui ka apokalüptilises ajaarvamises kaotab „ülestõus“ täielikult vastuhakulise ja aktiivse tähenduse. Säilib ainult see teine ja passiivsem, kristlik tähendus, mis lubab öelda: „üles tõusta saan ma alles siis, / kui olen rännanud läbi maapõhja“ (lk 14). Johannese ilmutuse raamatus saabuv katastroof tapab lõppude lõpuks ainult need, kes olid amoraalselt elanud, kelle otsaesisele polnud inglid pannud Jumala pitserit.⁴ Need, kes õiget Jumalat kummardavad, lähevad taevasse vägivallatult. Selles mõttes pole kristliku maailma lõpp, ükskõik kui verise ja vägivaldsena ta Johannesele ka ei ilmuks, muud kui Jumala kuningriigi saabumine. Isegi tapetud amoraalsed paganad ei tunne pärast surma „iial enam nälga ega iial enam janu“ ja Jeesus „juhatab nad eluvee allikale“⁵. Seega ei peaks kristliku murdepunkti saabumist pelgama või vältima. Veelgi vähem saab seda ise esile kutsuda, ainult Jumalal on see võim ja inimese asi on oodata. Ma ei väida, et „Ülestõusmise serval“ sellist kristlikku sõnumit kuidagi kavalalt peidab, vaid et teatavat murdumispunkti hõlmav lähitulevik muudab oleviku kristlikus kultuuriruumis passiivseks. Ja Jumalat ja Jeesus Kristust ei pea tingimata uskuma, et sellest kultuuriruumist osa võtta. Nagu Garrard väitis, on Žarathustra pärandit ilmalikus ajaloomudelis ka üldiselt tunda.

Nagu arvustuse algul mainisin, on apokalüpsis minu arvates ainult üks kahest paeluvast teemast luulekogus „Ülestõusmise serval“. Tekstuaalne loodus — loodus, mis kirjutab, räägib, loob sõnu ja võtab endasse teiste loodud keelt — on teine. Sellest ma siin kirjutada ei jõua, seega vaid mainin ja kiidan seda aspekti. Mis aga puutub apokalüpsisse, siis toetun kokkuvõtteks ja edasi-vaateks Emmanuel Le Roy Ladurie edastatud ajaloolisele seigale aastast 1318: „„Sel aastal,“ jutustab Bertrand Cordier Pamiers’ist, „kohtasin teisel pool silda, Quié kihelkonna territooriumil, nelja taraskoonlast, nende hulgas Arnaud de Savignan’i. Nad küsisid minult: „Mis on uut Pamiers’is?“ — „Räägitakse (muu hulgas), et Antikristus on sündinud,“ vastasin, „igaüks peab seega oma hinge korda seadma; maailma lõpp läheneb!“

Mille peale Arnaud de Savignan sekkus: „Ma ei usu seda! Maailmal pole algust ega lõppu... Lähme magama.““⁶

4 Ilm 7:2-9.

5 Ilm 7:16.

6 „Cette année-là, raconte Bertrand Cordier, originaire de Pamiers, je trouvai, de l'autre côté du pont, sur le territoire de la paroisse de Quié, quatre Tarasconnais, dont Arnaud de Savignan. Ils me demandèrent — Quoi de neuf à Pamiers? — On y dit (entre autres) que l'Antéchrist est né, répondis-je. Chacun doit donc mettre son âme en règle; la fin du monde approche! À quoi Arnaud de Savignan interjecta: — Je n'y crois pas. Le monde n'a ni commencement ni fin. Allons nous coucher.“ (Emmanuel Le Roy Ladurie. „Montaillou, village occitan de 1294 à 1324“ — Pariis: Gallimard, 1975, lk 524–525.)

Kuigi homme on maailma lõpp – istutame täna ühe puu

*Rahel Ariel Kaur, Katrinka
Josephine Savimägi, Kerstin Vestel*

Arne Merilaid
„Puuinimesed. Muinasjutt“
EKSA, 2024

Arvustus kirjutatakse 15. aprillil aastal 2125. Noored avastavad Arne Merilaide teose „Puuinimesed“ ja leiavad selle vahelt oma esivanemate märkmed. Taibates, et romaani tulevikudüstoopia toimub ajas, milles nad praegu elavad, otsustavad nad vanadega dialoogi astuda, sest aastal 2025 on arvustuse kirjutamine seletamatutel põhjustel pooleli jäänud.

„Vanavana oli mu vanaemale ütelnud, et ükskord saab veel nalja, kui lugejateni jõuavad ta pajatused puudest kui inimestest. Kohutatakse jumalast teise persooniga: ise väärikas professor, aga oma teises elus mingi mullamutt.“ (lk 7)

Arne Merilaide „Puuinimesed“ ei mahu ühtegi liiki. Žanrilt ühendab teos nii ilukirjanduse, memuaari, dokumentaalkirjanduse kui ka puuvikipeedia – ja moodustab kokku muinasjutu. Kogu selle keerise keskel on paralleelselt Vana-Arne (tänapäeva kirjandusteadlane Arne Merilai), kes alustas määramata ajal käsikirja kirjutamist, ja Noor-Arne (vana lapselapselaps, naine, bioloog), kes raamatu vormistab ja Vana-Arne kirjutatut kommenteerib. Nüüd on selle ilmatumalt kirju kompoti arvustamise enese peale võtnud kuus nooremat ja vanemat indiviidi, kes tunnevad end samuti puiselt, aga hoopis erisugustel viisidel.

Vana-Katrinka: Aasta on 2025. Vana Katrinka õpib ülikoolis kirjan-
dust, omab mõneti ehk kadestusväärset ja küünilist huumorit, palataliseerib
suure innuga, protesteerib Temu ja ChatGPT vastu, muretseb nooruse ja

kirjanduse pärast ning tunneb end korraga pässi, täiskasvanu ja väikese lapsena. Kui ta oleks puu, oleks ta kindlasti sarapuu (*Corylus avellana*), kui ta oleks pähhel, siis kindlasti kõva koorega, tummise südamikuga ja sajaks igal võimalusel inimestele krae vahele.

Noor-Katrinka: Aasta on 2125. Noor-Katrinka on mingi ime läbi elanud üle kõik loodus- ja ühiskondlikud kriisid ning protesteerib kosmosereiside vastu. Talle tundub naljakas, et kunagi oli noortekirjandus marginaalne, samamoodi nagu fakt, et kunagi olid puud, sest nüüd on vaid inimesed. Kui ta oleks puu, siis ehk vetikas (*Alga*). Vastupidav, hea hapnikuallikas ja sobib sushi vahele.

Vana-Kerstin: On õppinud kirjandust ja haridusteadusi. Tegutseb haridus- ja kultuurivaldkonnas koordineerijana. Tegeleb mitme hobiga korraga, sest ei suuda ainult ühele asjale keskenduda. Armastab oma tegevust hästi detailselt planeerida, kuid lõpuks teeb ikkagi kõik kaootiliselt ja viimasel hetkel ära. Kui ta oleks puu, siis hõbepaju ehk hõberemmelgas (*Salix alba*) – pajud on painduvad puud ja suudavad elada heitlikes tingimustes.

Noor-Kerstin: Ta tahaks väga olla igimänd (*Pinus longeva*), mida nägi virtuaalmetsas jalutades. Igimänd ise kanti aastal 2108 väljasurnud liikide nimekirja ja looduses seda näha ei õnnestu. Uurib matemaatilist statistikat, loomult pigem introvert. Erinevalt Vanast-Kerstinist kirjandusega eriti ei suhestu, vaid tegeleb numbritega.

Vana-Rahel: Vana-Rahel (*Juniperus communis*) mõtleb palju, aga teeb vähe. Ohtrad kirjanduslikud-kaootilised-geniaalsed-rumalad mõtted manifesteeruvad aeg-ajalt lihavate kadakamarjadena, ent nende noppija saab kiiresti aru, et väikesed okkad on erakordselt teravad. Ja teevad kõik, et oma kalleimat vara kaitsta.

Noor-Rahel: Noor-Rahel teeb rohkem. Ta suhtub maailma kohati läägeks moonduva entusiasmiga, ent tundnud selles maitsebuketis kibedamaid alatoone, võib kogu moositegu enneaegse lõpu leida (ning purkidesse ei satugi miskit). Ometi jääb alles moosi võimalikkus – kui ta oleks puu, siis kirsipuu (*Prunus cerasus*). Vabakutselise putukateadlasena näeb ta kõike läbi suurendusklaasi, ent laiem pilt, mida enamik inimesi reaalsuseks kutsub, on end tema eest turvaruumi isoleerinud

**„Puuinimesed. Muinasjutt“ on vormilt, stiililt ja sisult fragmen-
taarne, moodustades dokumentaalkirjanduse, memuaari,
ilukirjanduse ja puuvikipeedia kaootilise vahekorra. Kuidas selline
kombo mõjub? Kas sellega on üldse võimalik ühist keelt leida?**

Vana-Kerstin: Raamatul puudub küll tugev narratiivne joon, kuid killustatus tekitab sellega hoopis teise sideme. Ehk ei olegi see mõeldud kaanest kaaneni lugemiseks – „Puuinimestest“ saab välja noppida kilde, mis

kõnetavad. Mulle oli üks olulisimaid kohti romaani kolmas osa, millele Noor-Arne pani pealkirjaks „Seenejuur“. Sellesse mahub näiteks viimase kevadkooli kirjeldus, kroonika Liinakurul toimunud üritustest, mõtisklused (küla)kiigekultuuri hääbumisest, Vana-Arne laste meenutused Liinakurust, aga ka kirjeldus trühvlipargi rajamisest jm. „Seenejuurest“ kumab muutustega kohanemise ja samas iseendaks jäämise temaatika: „Kui inimene vahetab iga seitsme aasta jooksul välja kogu rakkude komplekti nagu Theseus oma laeva plangud, kas ta jääb ikka iseendaks või on ta iseendast juba teine. See küsimus — iseendaks jäämine — oli mulle toona eksistent-siaalne.“ (lk 254) Puuvikipeediat oleks samas võinud olla veidi vähem.

Noor-Rahel: Miks peaks olema fragmentaarse teosega keerulisem sidadestuda? Fragmentaarsus kingib lugejale tükid, millest too ise tarvilikud osad välja valib. Mõned killud jätavad külmaks, mõned killud pöörduvad sinu poole lausa familiaarse ülbusega — tervitavad nimeliselt, seavad end mõnusasti su diivanil sisse ega plaanigi vähemalt mõnda aega lahkuda. Terviklikud, valmis narratiivid kas kõnetavad või mitte. „Puuinimesed“ jätab suhestumiseks nii palju ruumi (ja neid kõrgilt familiaarseid tükikesi on seal ohtralt). Minule jäi pikalt hingele lühike alapeatükk „Puid, mida ei ole“, mis tabab kuhugi olematuse pragudes: „Naljakas on rääkida asjadest, mida ei ole. Kas võtta aristotellik hoiak: kunst ei jäljenda üksnes tegelikkust, vaid ka võimalikkust. Mitte ainult seda, kuidas asjad on, vaid ka kuidas nad võiksid olla. Huvitav on jäljendada midagi, mida ei ole olemas.“ (lk 207)

Katastroof on küll fiktsionaalne, aga mure keskkonna pärast päris.

Vana-Katrinka: Elu ise on nii fragmentaarne, lugemiskogemused ja lugemine selles „kiiresti pöörlevas maailmas“ samamoodi. Uuenduslikkus ja eklektilisus on põnev, katkendlikkus sunnib võtma aega ja keskenduma — tõmbab reaalsuse rahulikumaks ja tasasemaks. Samal ajal ei kohusta raamat lugejat korraga paljaks, teda tulebki pigem ampsude kaupa degusteerida. Teisalt tõstatab see fragmentaarsus küsimuse, et kas üldine proosaks kategoriseerimine suunab lugeja võõrale rajale, mis lõpuks pole „Puuinimeste“ suhtes õiglane.

Vana-Rahel: Puuvikipeediat lehitsedes täidab keha veidralt katartiline tunne. Tegelikult võiks pikkade lehekülgede jooksul ununeda, et tegu on ilukirjandusliku teosega, ent Merilaide värvikas-humoorikas keelekasutus tõmbab loodusteaduslikkuse juurest innukalt tagasi: „See [kuldkuusk] vajab säramalöömiseks täispäikest, et mitmekordse solaariumi järel tõmmata üll kiirgav talaar nagu preestril kirikus.“ (lk 131) Kui Vikipeedias oleks puid päriselt niiviisi kirjeldatud, siis loeksid inimesed artikleid palju suurema innuga.

Kas Vana-Arne mõtles isetult Noor-Arne tulevikule või oli see kõik juhus? Kuidas meie valikud tulevikuminasid füüsiliselt, materiaalselt ja emotsionaalselt mõjutavad?

Noor-Katrinka: Mõelda minevikule, olevikule ja tulevikule korraga on lõhestuda. Näib, et see on ka „Puuinimeste“ tulem — ühest Arnest saab Arne Merilaid. Tulevik on lõhestumisjärgne vitraaž. Liialt muretsedes puruneb kergelt.

Vana-Katrinka: Aga mitte mõelda näib ignorantne, eriti tuleviku puhul. Seda saavad vist lubada need, kel elu keskpunkt möödas, ja siiski näib praegune olevikukesksus meeletu. Kokku mõjub tulevikuteadmatus ühtaegu muserdavalt ja lootusrikkalt — nagu ka Noor-Katrinka potentsiaalne eksistents. Või Noor-Arnest ja sellest drastiliselt teistsugusest maailmast, kus tema elab.

Noor-Kerstin: Pean nõustuma Noor-Katrinkaga: muretsemine on kasutu, sest kui torm tuleb, siis ta tuleb.

Vana-Rahel: Taoline mõttevahetus on üleni veider, sest tavaliselt on mittemuretsemine noorte inimeste privileeg. Nii moodustub vastuolu — noorena ei võeta tuleviku eest vastutust ja vanana enam ei huvituta. Isekas, aga see tulevik pole ju enam meie, vanade tulevik. Ja nii ei vastutagi tuleviku eest keegi. Meie generatsioon on asunud taolist nõiaringi murdma, häviva looduse ja kliima kaitseks korraldatakse kliimaproteste. Noored teevad häält, sest see on ainus võimalus ellu jääda.

Noor-Rahel: Täna ei ole ignorantsus isegi mõeldav — pärast kõiki viimase saja aasta jooksul aset leidnud kataastroofe on kliimatundlikkus sama loogiline kui hingamine. Minu arvates ei ole vahet, kas inimene on noor või vana. Mõned inimesed hoolivad suuremast tulevikupildist, mõned mitte, isegi kui kõik peaks seda tegema. „Puuinimesed“ paneb hoolimise peale mõtlema — kui me kohtleks puid ja loodust nõnda nagu enesele kalleid inimesi, siis oleks maailm kahtlemata parem paik.

Mil määral on „Puuinimesed“ kliimatundlik teos?

Vana-Kerstin: Side loodusega, puude hoidmine, empaatia kõige elava vastu kumab teosest selgelt läbi.

Vana-Katrinka: Kogu vana ja noore vahepealset aega kokkuvõttev osa, düstoopiline tulevikunarratiiv on potentsiaalsest, kui mitte tohutult

tõenäolisest kliimakatastroofist vägagi teadlik. Noor-Arne maailm mõjub eluliselt ja empaatiliselt. Teisalt veel enam tundlik ja isiklikum on kliimamure puukataloogis, mis toimib kui ohvriloeteluga mälestussammas.

Noor-Rahel: Keeruline on aduda, et autor kujutas end toona nii kaugesse aega täiesti teiseks inimeseks. Kõiki kliimakatastroofe, mis teose alustamise ja lõpetamise vahel aset leidsid, pole kindlasti juhtunud, aga on lohutav teada, et Vana-Arne oli juba toona piisavalt mures, et taolist tulevikku ette kujutada: „Mis selle kosmilise ataki tekitas, mina muidugi seletada ei mõista. [---] Miks tõmbasid taimed keset suve ühtäkki — pauhti! — klorofüllil lämmastiku endasse tagasi? Justkui jääksid talvituma. Järgnes suur põdemine ja okste krigistamine ning teistkümmend protsenti puid maailmas jäidki raagu.“ (lk 8) Katastroof on küll fiktsionaalne, aga mure keskkonna pärast on päris.

Kuidas mõjutab side või just selle puudumine lugemisel kesk- või ümbruskonna taju?

Vana-Kerstin: Mul on Liinakuru alati südames olnud — olen korraldanud seal kevad- ja sügiskooli ja kõik need Liinakurul olemised on kokku sulanud üheks suureks Liinakuru ööks. Side selle kohaga muutis mulle teose isiklikumaks: pildid paigast olid silme ees, teadsin, kus kirjeldatud puud kasvavad, sest olen käinud paaril dendropargituuril.

Vana-Rahel: Mina pääsesin üle noatera veel nende õnnelike sekka, kes Liinakuru öid kogeda said. Kui rääkisime enne teose fragmentaarsusest, siis side Liinakuruga aitab teatavat dissonantsi paremini ületada. [Vana-, *noorte täiendus*] Kerstin rääkis enne, et talle mõjus enim peatükk „Seenejuur“ ühes viimase kevadkooli kirjelduse ja kroonikaga Liinakurul toimunud üritustest. Usun, et see on ka paljudel teistel nii. Leida humoorikas-teaduslike puukirjelduste vahelt miski, mis sind ennast selle kõigega seob, ei tee raamatut vaid isiklikumaks, vaid aitab ka fragmente paremini tervikuks sobitada.

Noor-Rahel: Kas seda dissonantsi on üldse vaja ületada?

Aegadeülene Katrinka: Üks meist jäi napilt ilma Liinakuru ainulaadsest (trühvli)maagiast, teisele on see kui ajalooline paik ning „Puuinimesed“ selle kohamüüt. Me mõlemad tunnetame müstikat ja lausa magnetilist sünergia, kuid see jääb alati kättesaamatuks, kaugeks, libiseb sõrmede vahelt.

Kuidas kanda paberile jõud maakera südamest

Steven Eomois

Sirly-Ann Meriküll

„Juurdumine“

EKSA, 2023

Sirly-Ann Meriküllil luulekogu „Juurdumine“ on lisaks kirjandusteosele ka kunstiteos. Galerii klaasi taha turvaliselt peitu pandud meistriteos, mida ehk tohib pildistada, kui turvamehelt viisakalt paluda. Kuid lisaks teosele endale figureerib ka kõik see rahvas selle ümber: asjatajad, uudistajad, publik, koristaja, turvamees uksel, giid, vastu tahtmist hammaste kirinal saali tiritud *boyfriend*. Raam, seinad, pisut kriimustatud põrand, akendel pladisemas vihmapiisad, ölinäljas uksehing kriuksumas. Unine öhtusse vajunud linnake kunstisaali ümber. Koomiline, kuid südamelähedane linnake, kus autor sirgus. Kogu selle ühiskondliku ürgaine on Meriküll kombineerinud esmalt iseendasse ning seejärel sättinud trükimasinasse. Ja otse loomulikult on autoril selle kõige väljendamiseks *õigus*, igale detailile.

Minu kriitika puudutab peamiselt teose struktuuri. Meriküll on luulekogusse igasuguseid luuletusi koondanud ja see teebki „Juurdumise“ mitmepalgeliseks. Luuletuste tundeelamuslik vahemaa on minu meelest aga päris suur, kohati lausa nagu kuristik: kui luulekogu esimesed plokid on megapingestatud ja sellise mõttega kirjutatud, et lugeja tundeliselt korralikult paigast lüüa, siis selle lõpust leiab ka lühemaid, tasakaalukama karakteriga tekste, mille emotsionaalne jõud on märgatavalt vaoshoitum kui esimeses pooles. Arvestades psüühilist maratoni, mille lugeja just läbis, tekib dissonantne mõte, et see luulekogu on nagu film, mille *cliffhanger* jätab vaatajasse rahutu tunde, et mis see lahendus täpsemalt oligi. Või nagu minoorse laulu lõpetamine järsu joviaalse duurakordiga. (Mis võib ju iseenesest olla meeldejääv ja äge vemp.)

See aga pole isegi mingi märkus. (Sõna „märkus“ on üldse negatiivse konnotatsiooniga, sest meenuvad nõmedad mälestused koolis ebaausalt korrale kutsumisest ja tutistada saamisest, mis aga pole üldse minu eesmärk, sest autor pole ju midagi halvasti teinud.)

Ma ei ütle seda niisama, sest tegelikult osutab juba teose pealkirigi juurdumisele kui pidevale arenemisele — nagu taimed omandavad juurte kaudu kõdust toitaineid, et kasvada, kogub ka inimene nii headest kui halbade kogemustest kasvuväetist. Selles laadis on „juurdumises“ käsitletud näiteks koolikiusamist. Luulekogu nimiluuletuses kirjutab lüüriline mina, kuidas teda kiusati ning tema üle julmalt naerdi, kuid ta pidas vastu, leidis lõpuks lahenduse ja sai üha tugevamaks. Meriküll kirjeldab metamorfoosijärgset seisundit järgnevalt: „jah / ma pole enam tema. / nüüd on mu küüned surutud kruusa / ja suu täis mulda / et võtta need sõnad suhu / kus nad lähevad kasvama.“ (lk 57)

Mida selle all nüüd mõeldud on? Mulda ju inimesed päriselus ei söö (see tähendab, neil ei maksaks süüa, kuigi mõni Leedu tädi on seda teinud, kunagi telekast nägin...). Mulla söömisel peab olema sekundaarne tähendus. Edasi lugedes rababki järgnev ülestunnistus: kindla jalgealuse leidmiseks löödi peajuur ehk iseenda mõistus kui võitle-võipõgene-instinkti ajal rapsiv meeleheitel taim maakera tuuma sisse: „ma juurdun ja lükkan oma peajuure sügavale / maakoode kuni tuumani. mind / nad enam pikali ei lükka“ (samas). Fataalselt tooresse kujundisse on justkui kontsentreeritud aastasadu kestvad merelainete kapriisid, mis uhuvad toore ja sakilise graniidipuraka rannas jalutava uudishimuliku lapse peopessa mahtuvaks siledaks, looduskataloogi kaanele sobivalt esinduslike sümmeetriliste vormidega lutsukiviks. Lüüriline mina vajutab oma mõistuse maakera tuuma ehk südame sisse, mistõttu tekib inimese ja maakera südame vahele justkui infokanal — tollesama juure kaudu — ning voilaa, kaks ongi saanud üheks. Luulemina aktualiseerub tänu jõule, mille ta mullast sai, lausa *topelt*: mulda endasse ammutades ja sellest Maa tuumani läbi tungides.

Veel üks ilus näide rikkalike sekundaarsete tõlgendustasandite Rootsi lauast on luuletus „kosmos“ (lk 13). Luulemina vaatab taevaalaotusesse ja unistab lõpmatutesse kõrgustesse tõusmisest, kuid need pildid muutuvad palju tähenduslikumaks, kui võtta arvesse teoses kõrguvate luuletuse-puuhiidude vahel silkava luulemina ja planeet Maa lustlikku peitusemängu. Kui planeet vaatab taevasse ja mõtleb, siis muidugi on tal kolossaalselt suurem planetaarne pilk, ja ta märkab asju, mida inimsilm ei näe. Luuletuses mantrana nimetatud stratosfääri kihid, Saturni rõngad, kosmiliste lindude tiivad, eksoplaneetide rahvad — kogu see ulme on planeedi pilgule ju palju konkreetsem, ja muidugi tahab luulemina, et need asjad teda ärataksid, soojendaksid, puudutaksid jne. Ja muidugi ta tunneb, et ta tahab olla tagasi selle hästi kõrge ja kauge ideaali embuses, millest ta kunagi iidse ajal loodi — tähetolmu, tolle galaktilise ema.

Tegelikult on täiesti selgelt aru saada, miks Meriküll oma luulekogu

just sedasi struktureerib. Põhiteemad — ainevahetus, Maa jt taevakehad, eneseteostus ja aktualiseerumine, paralleelmaailmad, teisikud ja pooldumine nii naturalistlikus kui ka metafoorses võtmes jm — seatakse sisse luulekogu esimestes osades. Kolmandale osale, mille lõpetab luuletus „juurdumine“, järgneb nelja luuletusega seksioon, mis toob sisse lihtsamad, meelelahutuslikumad ja lõbusamad motiivid. Luuletused, mille ajendiks on pigem argised tähelepanekud tänavailt, sätivad end mugavasti istuma draamaatiliste motiivide kõrvale, mis veel varasemast lugeja hinges kumisevad.

Hea näide sellest, kuivõrd pingutusevabalt näib autor valdavat nõksu ka ülemaailmsed mured muheda huumori ja malbe fooniga luuletustesse sisse tuua, on petlikult proosaline luuletus bussisõidust. Ühes optimaalseist soojapüjalaist kõvasti kõrgemale küpsenud temperatuuriga liinibussis loksudes leiab aset kollektiivne kuumarabanduse-palagan, kesk mida tunneb ökoteadlik luulemina järsku empaatiat Maa vastu, kellel on globaalse soojenemise tõttu samuti palav: „kurat kas teile meeldib siin küpseda? / nii tunnebki end meie planeet: / nagu bussis esmaspäeva hommikul / kuumuses küpsevad inimesed!“ (lk 73).

Luuletuse seos eelmise teksti, nimiluuletusega „juurdumine“ on igati tähendusrikas, personaalne trauma ühendatakse väga loomulikult globaalse traumaga. Täpsemini öelduna: isikliku ebamugavustundega hüperboolitsemine kandub metafoori tasandil paeluvalt üle planetaarseks kuumusedraamaks. Et autor bussis

Luuletuste tundeelamuslik vahemaa on päris suur.

palavust tunneb, ei tähenda seda, et tal tekiks püsivaid (aju)kahjustusi, mida ta frustreerunult mainib — kuid tekib hetkeviha ja paanika, seda küll. Ja mõelge nüüd: kui palju oleks planeedil Maa — hüpoteetiliselt, kui ta oleks isi-

kustatud — õigus sarnases situatsioonis enda peal aset leidva globaalse soojenemise tõttu samamoodi lahvatada? Kui tugevasti pitsitab empaatia, mida siin luuletuses luuakse! Et ka planeet *tunneb*, et tal on liiga palav, ja tal on õigus oma vihale selle vastiku olukorra vastu, mida ta *tunneb*, et kogeb... Just nagu planeedil olekski kriipiv emotsionaalne kuumusetrauma.

Paratamatult peab kapitalismis elav autor silmas pidama sihtguppi, kes hakkab teost lugema. Kuid isegi parimate kalkulatsioonide, pikkade-lühikeste, kurblike-lustlike luuletuste balansseerimise puhul võib elu ikkagi visata oma vimka, et mõtled kirjutada näiteks noortele, kuid hiljem selgub laenutuste statistikast vaadates, et raamatu keskmine lugeja on 78 aastat vana. Tõsiasi, et Meriküll on palju järele mõelnud, milline ta tahab, et tema luulekogu oleks, tuleb välja ka sellest, et „juurdumises“ on mitu

luuletust luuletamisest: milline peaks luuletaja olema, kus üldse midagi avaldada kõlbab, mida kirjutada tuleks, või millise teise kuulsa lahkunud kirjaniku majas peaks elama, et ta kummitus endale töövarjuks ja inspiratsiooniks saada...: „Värskesse Rõhku: / piisavalt hea voolav ja poeetiline luuletus sobib“; „luuleõhtule: / võiks ikka olla siuke naljakas ja puändiga“; „Facebooki seinale: / no kindlasti naljakas või väga-väga hea“; „Instagrami kontole mustale taustale: / piisavalt paljude tühikute ja *enteritega*“ (lk 83). Kõikidest nendest kategooriatest leidubki selles luulekogus näiteid. Nii et luuleobsessioon on igati arusaadav. Sest pange ei taha ju panna, muidu võib karjäär läbi saada!? (Oh meie hirmel)

Kuid ma lugesin luulekogu uuesti läbi, ja ma tegelikult ei arva nii, nagu alguses ütlesin. Ma pole oma arvustuse algusega nõus.

Tegelikult leian ma, et luulekogu ülesehitus on mulle igati meelepärane. Mulle meeldib see tunne, mida „Juurdumise“ teise poole rahu-likumad luuletused minus tekitavad. Nagu laev oleks jõudnud tormiselt merelt turvaliselt sadamasse, kus saab hinge tõmmata. Ja torm läheb juba üle ka, lained rahunevad ja päikegi hakkab pilvede tagant paistma. Saab nahapinnani läbi vettinud jope sauhti nurka heita ja päikesekiirte paitust nautida.

Tõestus sellest, miks tasub seda luulekogu mitu korda lugeda.

Águilas, Hispaania, aprill 2024.

📖 RAAMATUSOOVITUSED

Kadri Tüür

Kuna töotan parasjagu Toronto ülikoolis eesti keele ja kultuuri õppejõuna, soovitan kolme teost Kanada kirjandusest. Sügisel Kanadasse saabudes laenutasin esimese asjana kohalikust linnaraamatukogust teose „A History of Canadian Fiction“ (David Staines 2021), kirjutasin välja hulga põnevatenä tundunud autoreid peatükkidest „Indigenous voices“ ja „Canadian fiction in the 21st century“, läksin läheduses asuvasse kasutatud raamatute poodi ja noppisin sealt omale sobiva sületäie. Need on kõik inglise keeles, aga muidugi võiks keegi mõne ka ära tõlkida.

Marian Engel

„Bear“

McClelland & Stewart, 1976

Alustame raamatuaastas sobiva teosega, mille peategelane on raamatukoguhoidja. Temaga hakkab asju juhtuma, kui ta siirdub suurest linnast töölahetusse kaugesse maakolkasse, kus ootab hindamist ja kataloogimist üks 19. sajandi keskpaiga eraraamatukogu. Ei maksa karta — ajalooliste köidete kirjeldustega ei liialdata, hoopis rohkem on juttu liikideülesest kommunikatsioonist maja taga puukuuris elava karuotiga. Aeg-ajalt pääseb karu keti otsast lahti (ei täpsustata, kuidas) ja tuleb tuppva vaatama, kuidas raamatukogutädi ka läheb. Ilmudes šokeeris teos lugejaskonda transgressiivsusega, aga sai siiski ka Kanada kindralkuberner kirjanuspreemia. Autor asutas Kanada kirjanike liidu ja oli selle esimene juht (jah, mõte sellest, et Kanada kirjandus on mingi iseseisev asi, on vaevalt pool sajandit vana).

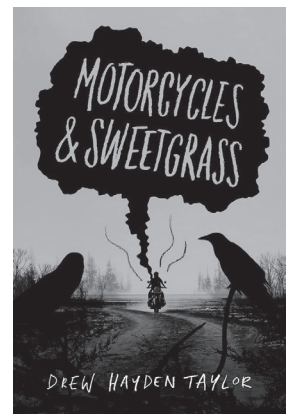

Drew Hayden Taylor

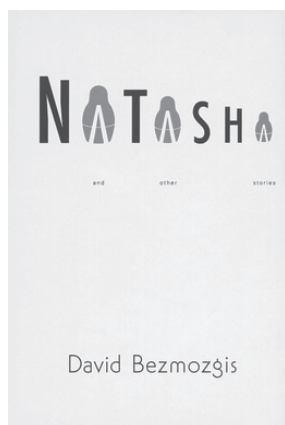
„Motorcycles and Sweetgrass“

Random House Canada, 2010

See on näide põlisameerika noorsookirjandusest (aga kõlbab lugeda ka vanemaealistel). Tegu ei ole mingi vaimsetest õpetustest pakatava harduskirjandusega, vaid lugu räägib seitsmenda klassi õpilasest, kelle nimi on Virgil ja kelle ema ajab kogukonna-asju sellise pühendumusega, et ei jõua kodus lapsele hästi süüagi teha. Kui peategelase vanaema surema hakkab, korraldab ta enne lahkumist oma võõranduval, lahku

kasvavale ja läbipõlemise äärel balansseerivale järglaskonnale ühe pisikese triksteri-visiidi. Külla saabub salapärase võõras kaunis meesisik 1953. aasta Indian Chief marki mootorrattal. (Mootorratta tehnilist poolt kirjeldatakse ka üksjagu.) Lõpuks on raske aru saada, kes siis just see viimasena ja paremini naerja on, aga loo käigus on juba lõbutsetud, lollusi tehtud ja üksteist alt tõmmatud omajagu, nii et kahtlemata ei ole tegemist kasutult veedetud ajaga ei tegelastele ega lugejatele.

David Bezmozgis

„Natasha and Other Stories“

HarperCollins, 2004

See lugu jätkab sealt, kus Viivi Luige „Ajaloo ilu“ pooleli jäi. Riia juutide perekond saab loa Nõukogude Liidust lahkuda, kuid Iisraeli asemel otsustavad nad siirduda Kanadasse. Viisaka väikekodanliku perekonnasaaga fassaadi varjus räägitakse meile, mida uusimmigrantidest varateismelised tegelikult teevad, kui raske on võõral maal ja võõras kultuuris „jalgu alla saada“, kuidas kultuurilised tõekspidamised uues keskkonnas paratamatult murenevad. Teose nime tegelane ei ole

positiivne kangelane — aga ega me ei saa ka teada, mis tast lõpuks sai. Võib-olla tuleks sellele loole järke otsides vaadata Sofi Oksaneneni teoste poole, kust saab üksipulgi lugeda Ida-Euroopast pärit noorte naiste kehade ära- ja väärkasutamise variantidest.

00 AUTORID

Helgi Ansper (33)
kasvas üles maal, aga elab nüüd kahe lapse, kassi ja mehega linnas. Ta on sünni poolest konservatiivne, aga elu jooksul muutunud järk-järgult liberaalsemaks. Ta idealiseerib elu, milles arvutit poleks vaja ja milles oleks palju vaba aega ja häid vestlusi.

Ellen Emilie Laaksonen (21):
„Käige paljajalu!“

Leon Hagel (22),
loe lühiintervjuud lk 37.

Samy Langerhaert (40)
on sündinud Pariisis, praegu elab ja töötab Berliinis. Teda huvitavad eriliselt fragmendid ja lühivormid. 2025. aasta kevadel ilmus tema uusim raamat „Le chant du merle humain“ („Inim-musträsta laul“).

Andreas Kübar (28):
„Isa on kosmonaut, ema võlur, vend elab päriselt Ameerikas.“

Ekke Janisk (25)
on kalevipoeg Itaalias.

Sirly-Ann Meriküll (29):
„Tavaliselt istun kivi otsas (nagu pildil) või paitan kassi (kassid valitsevad maailma).“

Gregor Mändma (25):
„Mõnikord läheneb kriitik tekstile nagu patsiendile või haigele — mida sellisel juhul Tõega peale hakata?“

Toni Tombak (33)
loodab, et varsti lõpeb see suurest võimunäljast tingitud rahutuvide söömine... ja järgmise põlvkonna lapsed ei pea üles kasvama varjudega, mida nad ei mõista.

Mariann Võhmar (28),
loe lühiintervjuud lk 98.

Aska Shimmo (19):
„Püüan puudutada fantastilise süvamere põhja.“

Kärt Heinvere (23)
on kunstnik, graafika (mitte graafilise disaini) diplomiga. Praegu õpib Tartus ajaloo- ja ühiskonnaõpetajaks. Enamiku ajast hängib ja loob koos Raaheliga, aga nende luuletuste kirjutamise ajal teine magas.

Elis Paugus (15)
ymiseb fotosynteesi laulukest.

Enil Sonn (23)
teeb pilti.

Paulus Palju (18):
„Tuleb välja, et alati saab rohkem nõrduvad olla, aga vähemalt ma ise olen nii kena ja täiuslik.“

Tõnn Martin Tirgo (20),
loe lühiintervjuud lk 23.

Isabel Mari Jezierska (28)
töötab analüütikuna Mõttekojas Praxis ja tegeleb tööil soolise võrdsuse teemadega. Tal on bakalaureusekraad filosoofias ja magistrikraad poliitikateaduses. Ta on töö ja õpingute kõrvalt alati maailmas toimival silma peal hoidnud ning kirjutanud, kui süda ei ole andnud talle rahu.

Steven Eomois (30):
„Mulle meeldib eelmiste sajandite folkmuusika Indoneesiast Andideni. Varun seda kui OCD-ga orav talve eel tõrusid oma eklektilisse kitarrirepertuaari. Mul on ka ühemehe-süntpop-bänd The Year of the Steve.“

Katrinka Josephine Savimägi (22)
otsib veel oma astraalset rada.

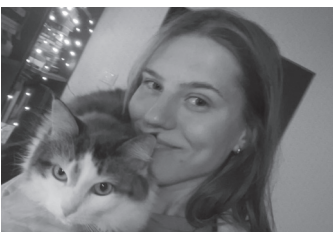
Eke Nen (31):
„Ei tea, mida ma küll eesti kunstimaastikule ilma tutvusteta ja erakliku anonüümina tähendan, aga istun 16 aasta jagu jagamata lugude otsas ja päris erakuna oma koopasse kaduda ka ei taha.“

Liisa Nurklik (24)
vahib tunde arvutit, kirjutab paaniliselt ja muudkui kustutab, ohkab siis sügavalt ja hakkab peaaegu nutma. Sõber: „Mida sa teed?“ Liisa: „Pean ennast lühidalt tutvustama.“

Rahel Ariel Kaur (23)
teab, aga ei ütle.

Kerstin Vestel (27)
eelistab puid inimestele ning soovib kolida linnast maale.

Johan Haldna (26):
„Ilm xD“

VÄRSKE RÕHU TOIMETUS

Peatoimetaja:

Hanna Linda Korp

Tegevtoimetaja:

Saara Liis Jõerand

Luuletoimetaja:

Saara Lotta Linno

Proosatoimetaja:

Paul Raud

Tõlke- ja päevikutoimetaja:

Mirjam Parve

Keeletoimetaja:

Anett Pillmann

Kujundajad:

Pärtel Eelme, Else Lagerspetz

KAASTÖÖD

Luule:

saaralotta.linno@va.ee

Proosa:

paul.raud@va.ee

Arvustused, esseed:

hannalinda.korp@va.ee

Tõlked ja päevikud:

mirjam.parve@va.ee

Pildid ja fotod:

vr@va.ee

Illustratsioonid:

Liisa Nurklik

Intervjuu fotod:

Enlil Sonn

KOLLEEGIUM

Sveta Grigorjeva, Maarja Kangro,
Pille-Riin Larm, Helena Läks,
Carolina Pihelgas, Johanna Ross,
Mihhail Trunin, Berk Vaher,
Joonas Veelmaa, Mart Velsker,
Tõnis Vilu

VÄLJAANDJA

SA Kultuurileht

Voorimehe 9

10146 Tallinn

TELLIMINE

www.tellimine.ee

Tel 617 7717

Tel 501 7053

vr@va.ee

www.va.ee

Trükk:

Tallinna Raamatutrükikoda

Paberid:

Holmen Book White 70g

Munken Pure 240g

Kirjatüübid:

Self Modern (Bretagne Type Foundry)

Aktsidents (Tüpokompanii)

Värske Rõhk nr 96 (7/2025)

ISSN 1736-2954 (trükis)

ISSN 2228-1363 (epub)